

Collective Monograph

Society and universum
sciences: dynamics
and development

Edition 1

2021-2022 | **Primedia eLaunch**

SOCIETY AND UNIVERSUM SCIENCES: DYNAMICS AND DEVELOPMENT

Collective Scientific Monograph

EDITION 1

Dallas
2021-2022

Primedia eLaunch
E-book conversion, distribution & marketing

Editor in Chief: Shneider B.

Scientific Editor: Doren V.

Compilers: NGO European Scientific Platform (Ukraine)

21037, Ukraine, Vinnytsia, Zodchykh str. 18/81

Publisher: Primedia eLaunch LLC (USA)

TX 75001, United States, Texas, Dallas

Authors of the monograph:

Baltaziuk I.

Hubenko T.

Hutsalo L. – Ph.D. (History)

Klymenko T. – MA (Political Science)

Lukach N. – Ph.D. (Politics)

Omelych O.

Savosh G. – Ph.D. (Sociology)

Sheketa M.

Stawropoltsew I.

Telizhenko L. – D.Sc. (Philosophy)

Tolochko S. – D.Sc. (Pedagogy)

Zavada Y. – Ph.D. (Politics)

In the collective scientific monograph, researchers consider issues in the field of ethno-political conflicts, the role of the intelligentsia, methods of international conflict resolution and the influence of modern means of communication on intergenerational communication and the formation of new family ties. Such questions as Transit zone, EU regional policy in the context of the COVID-19 pandemic and the influence have been also discovered. The ecological paradigm in the poly-paradigmatic educational space is being analyzed in the following monograph.

Book is publicly available according to the definition of open access under the Budapest Open Access Initiative (BOAI). Book's chapters are licensed under the Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

S 40

Society and universum sciences: dynamics and development: Collective Scientific Monograph (1st edition). Doren V. (ed.). Dallas, USA: Primedia eLaunch LLC, 2022. 100 p.

ISBN 978-1-68564-131-3

DOI 10.36074/sausdad.ed-1

UDC 37.013.3:5]:140.8

ISBN 978-1-68564-131-3

© Authors of the monograph, 2022

© Primedia eLaunch LLC, 2022

© NGO European Scientific Platform, 2022

CONTENT

Chapter I. Sheketa M.

Ethnopolitical conflicts as a modern problem of european security 4

Chapter II. Telizhenko L.

The role of the intelligentsia in the formation of civil society 13

Chapter III. Stawropoltsew I., Hubenko T.

Methods of international conflict resolution 38

Chapter IV. Klymenko T.

The influence of modern means of communication on intergenerational communication and the formation of new family ties 43

Chapter V. Lukach N., Zavada Y.

Theoretical and methodological fundamentals of the study of the influence of the nuclear factor on the Ukraine foreign policy 60

Chapter VI. Baltaziuk I.

Transit zone. Exit gate № 2020-2021 65

Chapter VII. Tolochko S.

The ecological paradigm in the polyparadigm educational space 81

Chapter VIII. Savosh G., Omelych O.

The need to develop a culture of digitalization in the face of the challenge of our time 89

Chapter IX. Hutsalo L.

EU regional policy in the context of the COVID-19 pandemic 94

Mariana Sheketa ¹

ETHNOPOLITICAL CONFLICTS AS A MODERN PROBLEM OF EUROPEAN SECURITY

ABSTRACT:

The article analyzes the results of a comprehensive study of a modern ethno-political processes in Europe and their impact on European security. In the context of its dynamic reveals that there is a strong connection between ethnic and political confrontation of individual groups. The article highlights the ethnic and political specificity and nature of conflicts in Europe, causes and factors of their occurrence and the impact on national security. Examined the modern level of linguistic, cultural, political and religious orientations and preferences, regional identity and characteristics of the social behavior of the European region's population. Grounded set of proposals on improving the prevention and elimination of the most significant hazards. The article's first goal is to understand the causes of ethnic conflicts in Europe. Why some potential ethnical conflicts do not happen at all, while others can produce violence, warfare and, even, in some cases, genocide? Why some ethnic conflicts get resolved and others do not? One more goal is to find out how we can predict and, perhaps, prevent ethno-political warfare. The EU is trying to be successful in resolving these conflicts through legislation system of those countries where conflicts are most acute. Europe has many problem areas. The most developed countries – UK, Spain, Belgium and Denmark – have also some kind of ethnic instability inside which causes some kind of ethnic instability inside their countries. National governments are trying to solve ethno-political conflicts on their own. However, the spirit of nationalism, disobedience and personal freedom are very strong in these places. The local population is not going to give up in their aspiration for independence and, sometimes, calls for separatism. The article suggests some possible solutions for these conflicts where the government and local communities can be involved. In this article also describes possible effects that can be caused by European ethno-political conflicts. Anyway, the most dangerous consequences is spontaneous uncontrolled migration inside Europe and international terrorism.

INTRODUCTION.

The problem of forming a stable security policy on the European continent arose immediately after the end of World War II. This prompted the leading European states to develop their own defense strategy, which would include all preventive measures to warn and eliminate possible dangers. After the Cold War ended, the number of possible threats and challenges to stability in Europe

¹ Postgraduate Student at the Department of International Relations
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, UKRAINE

increased, forcing the European Union to start developing a security policy.

In the modern world the processes of globalization, intensive interaction of peoples and cultures are opposed by the rapid development of nationalism, which has become one of the most influential ideologies. In many countries movements of national minorities are intensifying, protesting against «discrimination» and seeking for political and cultural self-affirmation. They arise as a reaction to the processes of globalization and integration, to the fear of losing their language and traditions, to dissolve in the faceless «world» community. The growing popularity of radical nationalist forces in the last elections in the European countries shows that even democratic, economically developed countries are unable to ensure harmonious interethnic relations. The vast majority of states are faced with the problem of real or potential conflict of ethnic groups on their territory, which indicates the urgency of the problem of guaranteeing ethno-political security and developing measures to resolve interethnic relations. Nevertheless, there are almost no monoethnic states in the modern world, it is to some extent fair to consider that the polyethnic composition of any country's population is a potential threat to its national security, which requires a well-thought-out and far-sighted state ethno-national policy.

The problem of threats and challenges to European security in the third millennium found its main reflection in the works of P. Ermakov [1], T. Panas [2], O. Marukhovskaya-Kartunova [3]. They analyze the new system of European security and the causes of ethno-political conflicts in Europe. However, events in Ukraine have shown that the problem of security threats on the European continent requires more in-depth study. Based on the analysis of sources and theoretical research, we will try to develop a holistic approach to solving the problems of modern ethnopolitical conflicts in Europe.

RESULT AND DISCUSSION.

The signing of the Maastricht Treaty in 1992 and the formation of the EU posed many different threats to everyday life, not only for EU member states, but also for every inhabitant of a united Europe. Modern European security architecture has come through a long way of development and formation. It is some kind of reflection of certain historical features of the region. In 1950, Schuman's plan provided for the creation of a single organization that would deal with the constant control in the security field [4]. For decades, the problem of European security has been a key link in the policies of Europe's leading

powers, forcing them to resort to various methods, both military and diplomatic. With the accession to the third millennium all the problems of Old Europe require detailed study, analysis, understanding and solution. Some local and ethnic conflicts are major dangers that require close attention. The list of European problems is much broader but, anyway, ethno-political conflicts concern the European community and affect civil society. It is worth mentioning that the united Europe is the result of interests integration of a large number of states for establishing peace and stability. Some countries and authorities are against of spreading European influence to the other regions and point to the EU's internal problems [5].

Among them, there is a big issue with religious and ethnic minorities. They are among the challenges for Europe because they can pose a significant threat of escalation into large-scale military conflicts. It should be noted that the ethnos means a community of people that has historically developed in a certain area and they have special features of culture, language, psychological composition and understanding its difference from the others. The idea of common origin, common historical destiny is the basis of ethnic identity and group identification. One of its ostents may be the ideology of nationalism. Nationalism is an ambiguous phenomenon. From one hand, may be patriotism which is expressed in people's desire to protect their language, culture and sovereignty, but, from the other hand, xenophobia (fear and hostility to everything else) and chauvinism. Nevertheless, nationalism can be manifested in separatism – in the people's desire for sovereignty and the desire to create their own independent state [6].

Among the main causes of ethnopolitical conflicts are the following:

- the historical heritage of interethnic relations (wars between peoples, insults, causes of deportation);
- unauthorized drawing of borders that do not coincide with the borders of ethnic settlement;
- forcible inclusion of ethnic's group territory in another state; lack of real conditions for the development of national culture, education in the native language;
- imposed paternalism – policy based on the idea of archaic lifestyle of the small nation and an attempt to instill them cultural models of the developed nation;
- stereotypes of negative perception and superstitions.

It is well known that some EU countries have domestic problems among the local population. Europe's most famous conflicts are in Denmark, Spain and,

of course, the United Kingdom of Great Britain.

Belgium as a country is divided into two districts, Flanders, home for 6 million Dutch-speaking Flemings, and Wallonia, home for 4,5 million French-speaking Walloons and «independent» capital district. That is why Flemish and Walloon are the official languages in Belgium. The fact is that since Belgium got its independence in 1830, the country has been dominated by French-speaking Walloons for more than 100 years. The French language occupied a dominant position, the French-speaking politicians led the country. Wallonia was more economically developed than Flanders. Instead, the Flemings, although a majority of the population, were considered as a lower caste. However, in recent decades the situation has changed significantly. Metallurgy, which was the crutch of Wallonia's economic prosperity, collapsed. Later, Flanders successfully developed post-industrial production and became the richest region of the country. Since then, Flemings have increasingly wondered: «Why are we feeding these French-speaking freeloaders ?», which has led to ethnic conflict in the center of Europe [7].

Another center of ethnic conflict in Europe is the Kingdom of Spain. Catalan nationalist seek to secede from the kingdom and form their own independent state.

On November 9, 2014, Catalonia held a referendum on self-determination of its region. The results of the referendum were stunning! After counting 96,8% of ballots it turned out that 80,76% of respondents want Catalonia to become an independent state. Arthur Mass, the former president of the district of Catalonia, happily called the results of the poll as «a celebration of democracy» [8].

Most analysts believe that Catalonia will lose a lot of its independence. It will automatically withdraw from the European Union, thus the jurisdiction of all European legislative and regulatory bodies will not extend to its territory. As a result, the number of investments decreases sharply and the prosperous region will literally go bankrupt [9].

Despite all the warning not only from the Spanish government, but also from the governments of the member states of the Council of Europe, on October 1, 2017, a referendum was held in Catalonia, which raised the following question: «Do you want Catalonia to become an independent state in the form of republic ?» The results of this referendum was the support of the independence of Catalonia for at least 90 % of the participants. The turnout, according to official Catalonia, was 42,3%. About 7.83% of the participants in the referendum are against independence, but the real opponents of independence and the region's secession from the Kingdom of Spain simply boycotted the referendum. [10]

King Philip VI of Spain and the Prime Minister have officially declared that the referendum in Catalonia is illegitimate. After that, the referendum in Catalonia was not recognized by any EU country, as well as Ukraine [11].

The new round of escalation of separatist movement in Catalonia took place on October 20, 2019. Spanish Supreme Court sentenced Catalan referendum organizers from 13 to 9 years in prison. The main defendants were Carlos Puigdemont and Oriol Junqueras, who received the longest prison term. This decision of the Criminal Chamber of the Supreme Court of Spain was ambiguously perceived by the population in Catalonia. Proponents of the region's independence immediately went to the streets with mass protests, which sometimes escalated into clashes with police. The protests resulted in the arrest of about 50 participants, as well as those who disagreed with the decision of the Supreme Court of Spain, blocked one of the largest airports in Spain and Europe in the city of Barcelona El-Prat [10]. Such events once again demonstrate to us the importance of studying and resolving the problem of ethno-political conflicts.

It is worth mentioning another conflict region in the Kingdom of Spain – the Basque Country. It is believed that the Basques are an ancient indigenous nation who inhabit the Iberian Peninsula. Sabino Arana became the ideologue of Basque nationalism. He preached hatred for everything Spanish, as Spain allegedly turned the Basque Country into its colony and threatened the existence of Basque «race». Arana demanded full independence of the Basque lands by creating a confederation of four Spanish and three French provinces [12]. This ideology became the basis of Basque nationalism.

The long struggle of the Basques people for their independence also took place with the help of ETA armed forces. ETA («Euskadi Ta Askatasuna» or «Basque Homeland and Liberty») was armed Basque nationalist and separatist organization in the Basque Country. The group was founded in 1959 and later transformed to a paramilitary group engaged in a terrorism. Its goal was gaining independence for the Basque Country. ETA was the main group within the Basque National Liberation Movement and was the most important participant in the Basque conflict. ETA activities during 1965-2017 were transformed from a simple separatist to an active terrorist. ETA victims included not only politicians, but also civilians. Anyway, ETA played a significant role in the development and course of ethno-political conflict in the Basque Country. Its representatives for a long time tried to heat up the conflict to satisfy their own interests. However, it was only in 2017 when the Spanish authorities managed to achieve the complete elimination of ETA's terrorist activities. The result of

the long struggle of the Basques was the adoption of a constitution which for the first time took into account their interests and the right to self-determination [13].

Nowadays, the difficulty of resolving the interethnic conflict lies in the lack of unity within the Basque nationalist movement. Today, no region has such autonomy as the Basques. They have their own parliament, police, their own education and tax system. Nevertheless, it is too early to talk about ending the conflict, as negotiations are still ongoing [14]. The resolution of ethno-political conflicts in the Kingdom of Spain depends on the consolidation of all political forces, as well as on the aspirations of the local population.

Another source of instability and disintegration in Europe is Denmark. At first glance, it is a country where people who have their own ancient traditions and established way of life, but this is only at first glance. Few people know that in the territory of this state there is a free city of Christianity. This is an area in the center of Copenhagen at the entrance to which are two large stones. A group of young people in the mid-70's, on the wave of hippie influence, settled in communal premises in the center of Copenhagen and began to live there [15]. The inhabitants of this city follow the same lifestyle as hippies in the 70's. Everyone can freely but soft drugs on the streets, hippie music sounds everywhere, many different flowers growing on the windows. Every tourist can visit this phenomenon of «local self-government». However, we should not forget that in the territory of Christianity the laws of civilized European society do not apply, but its own «unwritten» rules prevail. The Danish authorities have repeatedly tried to combat the existence of such a «city», but all attempts to prevent it ended in complete failure. The territory of Christiania has been declared as an «experimental zone» by the central government and its inhabitants must pay a fixed tax to the state treasury. The state decided that it is better to have one such place under its control than to allow such a way of life to spread throughout Denmark [16].

The Ulster problem in the United Kingdom arose from the dissatisfaction of English Catholics with the division of Ireland in 1921 and their less important social and economic status compared to Protestants. The main reason for this issue, in their opinion, is the wrong territorial division. It is clear to say that this ethno-confessional conflict has a significant impact on British policy. The main components of the Ulster problem are the different approaches of the Catholic and Protestants minorities to determining the constitutional status of Northern Ireland. These differences can easily be explained by the fact that each member of a minority has different political views, formed in accordance with

their own ideology. Some radical groups tried to achieve their goal by armed forces (for example IRA). So, there is another problem – a security problem. The policy of the central British government is aimed at finding a compromise and reconciliation between the two communities [17].

The most difficult was to choose the right strategy to ensure peace in Northern Ireland. The British government held a series of talks with radical paramilitaries and reformed the police, which significantly increased the level of confidence in it. Britain rejected the claim that Ulster is solely its own domestic problem and brought it to the international arena. Advisory group have been set up with the Republic of Ireland to resolve this conflict and a number of agreements have been signed to expand the powers of local self-government [18]. Scotland is another problem on the map of Great Britain. On September 18, 2014, a referendum on Scottish independence was held. The project of holding a referendum has been planned since 2009, and in 2010 a bill was published and submitted for discussion. On October 15, 2012, the Prime Minister of the United Kingdom David Cameron and the Minister of the Regional Government of Scotland Alex Salmond signed an agreement on the procedure for holding a referendum on Scottish independence in autumn 2014. According to a poll in 32 Scottish regions that took part in the referendum, about 55% of respondents voted against and 45% voted for independence [19].

CONCLUSION.

Thus, ethnic and religious conflicts in Europe continue to damage its integrity and security. They exist due to historical factors, the impossibility of a certain ethnic and religious community to live separately, isolated from others. To sum up, it is fair to say that nationalism is becoming a popular ideology in the modern world, and therefore the main task of any state is not to allow ethno-political conflicts to deepen and become the greatest threat to their security. To reduce tensions in the areas of greatest conflicts, certain measures are being taken: global information security policy, legitimizing laws on national minorities and the applying of minority languages in the legal field. It should be noted that public opinion in the troubled regions absolutely excludes the path of struggle for autonomy by terrorist methods, and relies only on interethnic political dialogue in a democratic society. In the modern world, the processes of globalization, intensive interaction of peoples and cultures are opposed by the rapid development of nationalism, which has become one of the most

influential ideologies. In many countries, movements of national minorities are intensifying, protesting against discrimination and seeking political and cultural self-affirmation. The growing popularity of radical nationalist forces in the last elections in European countries shows that even democratic, economically developed states are unable to ensure harmonious interethnic relations. The vast majority of states are faced with the problem of real or potential conflict of ethnic groups on their territory, which indicates the urgency of the problem of guaranteeing ethno-political security and developing measures to resolve interethnic relations. In the modern world there are almost no monoethnic states, so it is fair to say that the polyethnic composition of the population of any country is a potential threat to its national security, which requires a well-thought-out and far-sighted state ethno-national policy.

REFERENCES:

- [1] Yermakov, P. (2008). Politychnyi menedzhment (Vol. 2). L.:Litopys.
- [2] Panas, T. (2010). Evoliutsiia shliakhiv urehliuvannia baskskoho etnopolitychnoho konfliktu v Ispanii. Etnopolitychni Konflikty, 4, 10–20. http://www.kymu.edu.ua/vmv/v/p04/panas_st.pdf
- [3] Marukhovska-Kartunova, O. (2013). Etnopolitychni protesty ta povstannia v konteksti zachidnoi etnopolitychnoi konfliktolohii. Etnopolitychni Konflikty, 8, 30–45.
- [4] Tambets, K. (2004). The western and eastern roots of the saami the Story of Genetic «Outliers» Told by Mitochondrial DNA and Y Chromosomes. *The American Journal of Human Genetics*, 74(4), 661–682.
- [5] Spagna: Catalogna domenica al voto su indipendenza. (2014, November 2). SWI swissinfo.ch. <https://www.swissinfo.ch/ita/tutte-le-notizie-in-breve/spagna-catalogna-domenica-al-voto-su-indipendenza/7885252>
- [6] BBC News. (2013, December 12). *Spain to block Catalonia independence referendum*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-25353086>
- [7] Giddens, A. (1998). The third way: The renewal of social democracy. *Polity Press*, 32–62.
- [8] Thompson, A., & Fevre, R. (2001). The national question: sociological reflections on nation and nationalism. *Nations and Nationalism*, 7, 297–315.
- [9] Jalata, A. (2001). Ethno-nationalism and the global «modernising» project. *Nation and Nationalism*, 17(3), 389–387.
- [10] Centre d'Estudis d'Opinio Generalitat de Catalunya. (2017). *Political opinion barometer* (No. 42). <http://upceo.ceo.gencat.cat/wsceop/6408/Abstract%20in%20English%20-%20863.pdf>
- [11] *Why the referendum on Catalan independence is illegal*. (2017, September 26). The Economist. <https://www.economist.com/the-economist-explains/2017/09/26/why-the-referendum-on-catalan-independence-is-illegal>
- [12] Khenkyn, S., & Samsonkyna, E. (2011). Baskskiy konflikt: ystoky, kharakter, metamorfoz. *MHYMO(U) MYD Rossyy*.
- [13] Wikipedia contributors. (2021, November 11). *ETA (separatist group)*. Wikipedia. [https://en.wikipedia.org/wiki/ETA_\(separatist_group\)](https://en.wikipedia.org/wiki/ETA_(separatist_group))
- [14] Suarez-Zuloaga, I. (2007). *Vascos contra vascos. Una explicacion ecuanime de dos siglos de luchas*. Barcelona.
- [15] Tymchenko, V. A. (2013). Chas natsionalizmu: stratehiia vyzhyvannia v hlobalizovanomu sviti. K.: Presa Ukrainy.

- [16] *Info - christiania*. (2017). Christiania.org. Retrieved September 19, 2021, from <https://www.christiania.org/info/>
- [17] Dorney, J. (2015, February 9). *The Northern Ireland Conflict 1968-1998 - An Overview - The Irish Story*. The Irish Story.Com. Retrieved November 19, 2021, from <https://www.theirishstory.com/2015/02/09/the-northern-ireland-conflict-1968-1998-an-overview/#.YZ0BTC9SWRY>
- [18] *What You Need to Know About The Troubles*. (2020). Imperial War Museums. Retrieved November 1, 2021, from <https://www.iwm.org.uk/history/what-you-need-to-know-about-the-troubles>
- [19] *Scottish independence referendum - Results*. (2020). BBC News. Retrieved November 4, 2021, from <https://www.bbc.co.uk/news/events/scotland-decides/results>

Теліженко Людмила Вікторівна ¹

Telizhenko L.

РОЛЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

THE ROLE OF THE INTELLIGENTSIA IN THE FORMATION OF CIVIL SOCIETY

АНОТАЦІЯ:

Аналізується сучасний стан громадянського суспільства в Україні. Показується, що в порівнянні з країнами розвиненої демократії громадянське суспільство в Україні слабке, неконсолідоване, таке, що тільки перебуває в процесі свого становлення. Висловлюється думка про те, що інтелігенція здатна об'єднати суспільство та досягнути громадянської злагоди в ньому. Світоглядним та методологічним обґрунтуванням авторської позиції є постнекласична раціональність, яка, долаючи суб'єкт-об'єкту розірваність, формує нове уявлення про сутнісні сили і функції інтелігенції. Доводиться, що інтелігенція втілює в собі кращі якості суспільства, присутня у всіх його сферах та практиках, виступає його особливою єдиною та перетворюючою силою. Робиться висновок про те, що інтелігенція у суспільстві виконує єдину роль, виробляє основні цінності, спільні для всіх, вибудовує упорядковану систему відносин на горизонтальному рівні між різними суспільними групами і між вертикаллю влади та її інститутами і громадянським суспільством, виконує просвітницьку та людинотворчу роль, необхідну для побудови громадянського суспільства.

ABSTRACT:

The current state of civil society in Ukraine is analysed. It is shown that in comparison with the countries of developed democracies, the civil society in Ukraine is weak, unconsolidated, such that it is solely in the process of its formation. It is expressed ones opinion that the intelligentsia is able to unite society and achieve civil harmony in it. The worldview and methodological substantiation of the author's position is post-classical rationality, which, overcoming the subject-object rupture, forms a new idea of the essential forces and functions of the intelligentsia. It turns out that the intelligentsia embodies the best qualities of society, is present in all its spheres and practices, acts as its special unifying and transforming force. It is concluded that the intelligentsia in society plays a unifying role, produces basic values common to all, builds an orderly system of relations at the horizontal level between different social groups and between the power vertical and its institutions and civil society, performs the educational and human role is necessary to build civil society.

¹ доктор філософії, доцент, доцент кафедри фундаментальної юриспруденції та конституційного права
Сумський державний університет, УКРАЇНА
Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Fundamental Jurisprudence and Constitutional Law
Sumy State University, UKRAINE

ВСТУП.

Роль інтелігенції у формуванні та розвитку громадянського суспільства хвилює науковців ще з середини XIX ст., коли в Російській імперії і країнах її впливу почало активно обговорюватися питання про кращу частину суспільства, що виділяється розумовими здібностями або інтелектом та здатна провести назрілі, насамперед, суспільно-політичні зміни [1]. Сьогодні інтелігенція існує в більшості країн світу, в тому числі й західному суспільстві. Її поява пояснюється формуванням «нового класу», що володіє знаннями й критичним сприйняттям дійсності в наслідок виокремлення розумової праці в окремий вид діяльності. На думку американського дослідника А. Гоулднера, основою цього класу є інтелігенція, яка має активну соціальну позицію й впливає на інститути громадянського суспільства [2]. В умовах сучасних трансформаційних процесів, що відбуваються в усьому світі і супроводжуються кризовими явищами як економічного, так і соціально-політичного характеру, коли необхідними стають термінові позитивні зміни в усіх сферах суспільства, питання ролі інтелігенції як рушія та основи цих змін шляхом розвитку громадянського суспільства знову стає актуальним. Для України – це запит на народовладдя, розвиток демократії, потреба негайного подолання суспільно-політичної кризи, що загрожує всій системі державного та суспільного устрою країни.

Проте питання ролі інтелігенції у формуванні громадянського суспільства, при всьому інтересі до нього широкого кола зарубіжних та вітчизняних науковців, було і залишається складним та навіть неоднозначним. Це пояснюється цілою низкою факторів та причин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, що впливають на його осмислення.

По-перше, це нові історичні умови, які формують нові вимоги та бачення ролі інтелігенції як на рівні всього суспільства, так і окремих його груп. Особливо, якщо брати до уваги той факт, що система уявлень про роль інтелігенції в громадянському суспільстві так і не була сформована.

По-друге, це стан розвитку громадянського суспільства в сучасних умовах, складність та багатовимірність його розуміння як певного типу суспільної організації, його структурних елементів та призначення, що теж змінюються в залежності від конкретних історичних умов, у яких воно формується, від стану суспільства та його запитів, наукових чи політичних підходів тощо.

По-третє, це складність розуміння поняття «інтелігенція», яке ніколи не мало ні однозначного визначення, ні чітко встановлених ознак, за якими б

інтелігенція ідентифікувалася, ні тим більше однакового розуміння її потенціалу та дієздатності. Більше того, питання інтелігенції завжди було дискусійним, таким, що ґрунтувалося як на позитивній її характеристиці, так і негативній, що теж значно впливає на розуміння її ролі у формуванні громадянського суспільства.

Мета роботи полягає в тому, щоб, враховуючи всі фактори, що ускладнюють осмислення даної проблеми, проаналізувати роль інтелігенції у формуванні громадянського суспільства сьогодні.

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ У НОВИХ ІСТОРИЧНИХ УМОВАХ.

Модерний, роз'єднаний світ періоду імперій залишився позаду. Сьогодні – це постмодерний світ, що глобалізується, насамперед, навколо ринкових відносин на рівні держав і їх політичних сил. Та в наслідок цих світових процесів у житті України відбуваються соціальні, культурні та навіть ціннісні зміни, що демонструють нові, горизонтальні маркери глибоких протиріч: між багатими і бідними, між прихильниками «старих» і «нових» конфесій, між представниками різних мовних груп, між тими, хто приймає сучасну мораль, та тими, хто сповідує моральність з традиційними принципами і нормами, тощо. Тобто, в той час, як на глобальному рівні світ прагне до єдності з метою подолання сучасних викликів різноманітного характеру для забезпечення свого цивілізаційного майбутнього, використовуючи для цього, насамперед, механізми економічного та політичного впливу, на локальному рівні, якщо так розглядати Україну в межах світового цілого, активізуються процеси диференціації національного суспільства. Державою та всесвітніми організаціями ці процеси розглядаються як шлях до розбудови та демократизації суспільства, як спосіб сприяння самореалізації особистості та її прав і свобод через формування в ньому різноманітних груп за інтересами, віковими ознаками, способом самовираження, сексуальною орієнтацією тощо. Проте без об'єднуючої їх сили, що приводить до руху суспільство, за відсутності внутрішніх структурних скріп між ними, здатних перетворити групи на цілісний суспільний організм, ці процеси здатні обернутися розпадом «соціальної тканини», появою соціального хаосу та посиленням диктатури влади. Зрозуміло, що такою силою, запобіжником цих негативних процесів може бути тільки громадянське суспільство з розвинутою мережею його інституцій, яке, в свою чергу, не можливе без свого наставника та ідеолога – інтелігенції, здатної об'єднати його на засадах толерантності та партнерства.

В Україні таких нових соціальних груп, які є однаково чутливими до внутрішніх політичних питань, що їх об'єднують і утворюють ґрунт для волонтерського руху та громадської активності, є багато. Це учасники бойових дій і їх родини, постраждалі від війни на Сході країни, внутрішньо переміщені особи, волонтери, ЛГБТ спільноти тощо. Та все ж значна частина населення країни відрізняється як ставленням до подій сучасного світу, так і власною життєвою позицією, переважно пасивною. Як зазначається в аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень, «соціологічні дослідження чітко фіксують досить парадоксальне явище: попри очевидну активізацію громадянського суспільства... суспільство в цілому залишається пасивним. ...Лише 35,5 % громадян знають про громадські організації, які діють в їхніх містах чи селах, а 65,5 % – не знають» [3]. Тут же робиться висновок про те, що «суспільство залишається пасивним спостерігачем активності досить нечисельної групи активістів. ...Відсоток громадян, долучених до громадської діяльності чи участі в громадських організаціях після підйому громадської активності під час подій Революції Гідності, фактично не зріс ані на відсоток. Активізація громадської активності тримається на напруженій діяльності громадських активістів, які стали витрачати на громадську роботу більше часу і сил. Незначне залучення громадян до соціальної активності, до участі в діяльності громадських організацій залишається однією з ключових проблем громадянського суспільства» [там же]. Також зазначається, що громадські організації нерідко створюються «для галочки», а громадська активність пов'язана з політичною кон'юнктурою [там же]. Показово, що соціологічне опитування наступного року, проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології з 8 по 20 серпня 2019 року, зафіксувало зменшення ще на 10 % числа громадян, які бачать потребу у громадських організаціях [4].

Тобто, на тлі змін в соціальній структурі суспільства, його цілісність та активність не зростають. Більшість населення країни залишається інертною та продовжує розраховувати не на власні сили, а на «доброго пана», вважаючи головним, щоб завтра не було гірше, ніж сьогодні. Це сприяє посиленню вертикалі влади, впливу її інститутів на життя суспільства та зниженню її зв'язків з ним. Особливо цьому посприяла пандемія COVID-19 і протидія їй, які викликали запровадження обмеження усталених демократичних прав і свобод громадян. Аналітики зазначають, що уряд та політики під виглядом боротьби з пандемією, на тлі зростаючої соціально-економічної кризи «перебирають на себе надзвичайні повноваження та

посилюють державний нагляд, триває політична криза, яка загрожує майбутньому ліберальної демократії» [5]. У черговому звіті констатується, що, як і в багатьох країнах світу, «рівень свободи в Україні знизився... на тлі пандемії та політичної корупції, що вилилося в конституційну кризу» [6]. Водночас пандемія та криза ще більше знизили соціальну згуртованість нашого суспільства. Зростання поляризації прибутків призвело до зростання нерівності людей, а, як відомо, рівень розвитку громадянського суспільства в країні вимірюється добробутом найменш забезпечених її громадян, а не найзаможніших [7].

У цілому це означає, що об'єднавчі політико-економічні процеси світового характеру на рівні нації сьогодні не супроводжуються ні зростанням громадянської свідомості в суспільстві, ні появою ефективних моделей співпраці влади й суспільства. Швидше, навпаки, на тлі зростання корупції, соціального збідніння, розчарування повільним темпом реформ у суспільстві відбувається втрата довіри до майже всіх державних інституцій та політиків, що лише супроводжується пасивністю маси більшості громадян та їх звиканням до правового нігілізму. І це протиріччя між державою і суспільством в умовах сучасного стану світових глобалізаційних процесів, очевидно, буде зростати й надалі. Так, засновник і президент Всесвітнього економічного форуму в Давосі Клаус Шваб у своїй новій книзі з приводу сучасних змін у світі зазначив, що нинішня світова система зламана і потребує «Великого перезавантаження» [8]. Клаус Шваб переконаний, що для національних держав воно буде означати «вторгнення урядів» у життя суспільства, які «вирішать... переписати деякі правила гри, дати нове визначення суспільного договору і постійно підвищуватимуть свою роль» [там же]. Про «симбіоз» держави і громадянського суспільства як оптимальної моделі існування суспільства тут не йдеться, що на тлі диференційних процесів без активного розвитку громадянського суспільства є навіть небезпечним. Для України, що долучилася до глобалізаційних процесів, це загрожує перетворенням її на «периферійну зону» в глобальному світі та веде до ще більшого поглиблення внутрішньої диференціації суспільства, появи ознак нового конфлікту між ним і владою [9].

Окрім зазначених протиріч у суспільстві сьогодні існують й інші тектонічні розломи, які без негайної консолідації вільних та активних громадян, очолюваних тими, хто на вівтар суспільних інтересів здатні покласти власні, загрожують майбутньому країни. Це, зокрема, поява олігархів, які через політиків і державні структури впроваджують потрібні їм рішення, маніпулюють свідомістю мас та за допомогою ЗМІ підмінюють їх інтереси

власними. Сьогодні ми отримали перемогу «старих і нових олігархів, а також їхньої політичної та медійної обслуги», появу «олігархічного плюралізму», коли «кожен олігарх має «вотчину» у вигляді секторів економіки [10].

Як показує світова практика, в умовах горизонтально роз'єданого суспільства олігархи здатні навіть захопити державу. «Виділяють такі різновиди захоплення держави: захоплення регулятора (наприклад, у випадку природних монополій), захоплення бюджету (у випадку отримання преференцій із використанням бюджетних коштів) та захоплення державних підприємств. ...В Україні присутні ризики всіх типів захоплення держави» [11].

Характерно, що олігархи здатні використовувати в своїх інтересах як державу, так і суспільство, прямо чи опосередковано підтримуючи і партії влади, і партії опозиції, і суспільні протести для вигідних їм політичних змін і рішень. Та найнебезпечнішим є те, що в Україні олігархічні групи, «крім уже звичної «тріади» – економічної власності, своєї партії та власних ЗМІ, формують і включають у свої структури «кишенькові» громадські організації. Особливо активно ці процеси відбуваються на місцевому рівні, за принципом «а ми на ваше «громадянське суспільство» – нашим» [3]. Якщо ж зважити на те, що такі штучні утворення сьогодні спостерігаються також при органах влади та партіях, то виникає небезпека підміни реального, непідвладного громадянського суспільства підвладним [12]. Це підриває авторитет і громадянського суспільства, і демократії як народовладдя. А оскільки рушійною силою, структуроутворюючим елементом громадянського суспільства є інтелігенція, то це викликає негативне ставлення і до неї як авторитету та совісті суспільства.

При цьому особливо слід наголосити на тому, що сьогоднішня боротьба влади з олігархами не викликає оптимістичних прогнозів, швидше навпаки. Як зазначає А. В. Єрмолаєв, «це шлях до великої війни еліт, який, по суті, вже розгортається. І спусковим гачком тут будуть дві події... прийняття закону про олігархію і... запуск ринку землі. ... Це архітектурні зрушення без явних зовнішніх потрясінь, але це торкнеться долі всіх без винятку бізнес-політичних груп, структури влади на місцях, формування якісно нових сил за інтересами, які будуть зацікавлені впливати на центральну владу і встановлювати контроль в регіонах» [13]. Іншими словами, за Єрмолаєвим, це «битва старої індустріальної еліти з новою агроолігархією», яка несе суспільству нові загрози [там же].

Отже, якщо під громадянським суспільством розуміти суспільство, яке вибудовувало партнерські відносини з державою, або «асоціацію вільних, рівноправних, а значить, автономних і активно діючих людей з орієнтиром

на власне благо та благо суспільства, оскільки їх особисте життя здійснюється в сфері публічного життя» [14], то приходимо до висновку, що громадянське суспільство в Україні, в порівнянні з країнами розвиненої демократії, слабке, неконсолідоване, таке, що тільки перебуває в процесі свого становлення. Такий його стан для суспільства є незадовільним та навіть небезпечним. Вертикаль влади і горизонталь суспільства не утворюють його структурну цілісність як системи, загрожуючи демократичному розвитку країни та її майбутньому. Волонтери та громадські активісти, попри зростання їх активності в умовах війни і пандемії, соціальних негараздів та економічних і політичних викликів, не користуються широкою підтримкою та залученістю до їх діяльності мас. Натомість олігархічні групи, політичні еліти, капіталістичні корпорації, керуючись виключно корисливими інтересами, продовжують перебирати на себе роль рушійної сили всіх змін у суспільстві, штовхаючи його не до єдності й блага всіх, а до ще більшого розколу й занепаду.

За таких умов побудова розвиненої форми громадянського суспільства є необхідною, а можливо, навіть, рятівною. У зв'язку з цим знову виникають сподівання на те, що саме інтелігенція здатна виконати історичну місію щодо об'єднання суспільства та досягнення громадянської злагоди в ньому, як цього й вимагає нинішня ситуація. Чи будуть у черговий раз виправдані ці сподівання, покаже час, але для них є всі підстави.

ПРИРОДА ІНТЕЛІГЕНЦІЇ.

Щоб дати відповідь на поставлене питання щодо ролі інтелігенції у формуванні громадянського суспільства, спершу треба спробувати пояснити саму її природу, складну, неоднозначну, про яку існує велика кількість уявлень без єдиного, загальноприйнятого поняття її як такої. У свою чергу це породжує питання про те, за якими ознаками інтелігенція може ідентифікуватися та хто належить до її числа, або, якщо більш конкретно, то на кого покладаються надії суспільства майбутнього.

Для цього важливим є розуміння самого поняття «інтелігенція», яке походить від латинських слів *intelligens* (розуміє, розумний) або *intellectus* (пізнання, розуміння, розум) і вказує на специфічну людську властивість, пов'язану з її розумом та пізнанням і розумінням як певною повнотою сприйняття нею дійсності. Мається на увазі, що накопичення знань людиною про себе й світ, з яким ми й пов'язуємо інтелект, є лише наслідком аналітичного розділення, «розбивання» цілісної сутності речей на частини,

що значно полегшує сприйняття нами дійсності. Але таким чином отримане знання про щось не означає його розуміння, викликаючи в сприйнятті певні протиріччя. Адже пізнання як розуміння передбачає внутрішній глибинний процес, пов'язаний не лише з мисленням людини, а і з її ціннісними орієнтирами та моральнісними оцінками, спрямованими на індивідуальне вичленовування смислу сприйнятого та його значення як істинного. Саме ця фундаментальна властивість свідомості людини збирати знання та перетворювати їх в пізнання, перевершуючи власні межі, як вважають дослідники феномену інтелігенції, історично й була закладена в його понятті, свого часу утвореному від дієслова *intelligo* (сприймати, розуміти, знати), стара форма якого *inter-lego* (*inter* – взаємно, між; *lego* – збирати) [15].

Тобто, здатність людини «впускати» в себе світ, вибудовувати з хаосу розрізнених частин його цілісну картину як істинну та доносити до суспільства його ідею через власну творчість, світогляд, самопізнання – це те, що є характерним для поняття інтелігенції як її позитивна та водночас відмінна ознака, з самого початку високо оцінена в ній суспільством.

У близькому до цього значенні в першій половині XIX ст. через роботи німецьких філософів-ідеалістів [16] це поняття стало широко відомим в Російській імперії, де воно набуло особливо широкого обговорення. Інтелігенцією вважалися культурні люди з досить активною життєвою позицією, яка виявлялася в їх здібності розуміти, аналізувати, генерувати ідеї та оформлювати їх в терміни і поняття. Через це інтелігенція співвідносилася з культурою, з просвітництвом, з максимальною незалежністю від суспільно-політичної системи та її критикою, стаючи своєрідною опозицією до влади.

У другій половині того ж століття сформувалося уявлення про інтелігенцію як про кращу частину суспільства, яка є його взірцем та совістю, хоча й називається «нескладним» та «незграбним» словом, «невдалим терміном» – інтелігенція [17]. Так М. К. Михайловський у 1881 році писав: «Ми – інтелігенція, тому що ми багато знаємо, про багато чого розмірковуємо, за професією займаємося наукою, мистецтвом, публіцистикою. Сліпим історичним процесом відірвані ми від народу, ми – чужі йому, як і всі так звані цивілізовані люди, але ми не вороги його, оскільки серце і розум наш з ним» [18].

Тоді ж концепція інтелігенції як соціальної верстви, суспільного прошарку людей, які зайняті в інтелектуальних професіях, представлених у тому числі професійними літераторами, художниками, вчителями, знайшла своє вираження в роботах П. Боборикіна. Про інтелігенцію П. Боборикін писав, що це «самий освічений, культурний і передовий прошарок суспільства»,

«самий діяльний, морально-розвинений і суспільно-підготовлений клас громадян» [19]. «І в нашій вітчизні вона [інтелігенція] знаменує собою все, що є у нас найціннішого і, можливо, ніколи ще вона не була більш гідною того, щоб навколо неї згуртувалася вся маса багатомільйонного народу, що прагне розумового і морального світла» [там же].

Показово, що ця властивість інтелігенції згуртовувати навколо себе маси, про що й писав П. Боборикін, проявилася, буквально, з перших кроків її існування. Це виразилося в створенні нею провінційних громадських організацій, які займалися просвітництвом, культурною, політичною або професійною діяльністю, наприклад, об'єднання земських лікарів, Пироговські з'їзди тощо [20]. Такі організації, що головним чином відображали погляди лібералів та демократів-народників, були важливим елементом громадянського суспільства кінця XIX ст., формування якого вже цілком усвідомлювалося інтелігенцією як її історична місія.

Тобто, поняття інтелігенції пов'язане з характеристикою людини за таким набором її особистісних якостей, які в силу складності та цілеспрямованості їх формування не можуть бути притаманними широкому загалу. По-своєму, вони виняткові, індивідуальні, як талант, що не можливий без певної висоти рівня розвитку людини. Серед цих особливих якостей інтелігенції є як зовнішні, так і внутрішні, спостережувані і не спостережувані, цілком зрозумілі і незбагненні. Наприклад, манера поведінки, мова, активна організаційна діяльність і тут же інтелект, рівень розвитку свідомості чи духовність, що теж є феноменом. Це стало підставою для того, щоб вважати інтелігенцію навіть «чернечим орденом» (С. Франк), «якимсь орденом, ...що має свій неписаний кодекс» (Г. П. Федотов), «рицарським братством» (П. В. Анненков) тощо.

Проте в поняття інтелігенції це привнесло і певний вододіл. Російські дослідники наголошували, що інтелігенція має елітарну свідомість, читає і обговорює «серйозну літературу», поширює «справжню культуру», веде «розумове життя», але не є людьми з формальною освітою та низькою культурою. «Під інтелігенцією тут розуміється не група вчених мандаринів, які вимірюють свою розумність кількістю отриманих офіційних дипломів...» [18]. За межами поняття «інтелігенція» відразу ж опинилися інтелектуалі-аристократи та революціонери. Щоправда, тоді ж була висловлена думка про те, що до інтелігенції можуть належати люди, які і не займаються інтелектуальною працею. «Інтелігенція є ідеологічним, а не професійним чи економічним угрупованням» (М. Бердяєв). До цього ж схилялися й дослідники української інтелігенції, вважаючи її творцем інтелектуальних і

духовних цінностей свого народу, починаючи від киево-руських письменників до літераторів і філософів новітньої України [21].

Тим самим, впродовж століть про інтелігенцію були вироблені досить суперечливі уявлення. З одного боку, що підтверджується самим поняттям інтелігенції, вона сприймалася як освіченість, культурність, ідейність, професіоналізм, здатність до абстрактного мислення, розуміння того, що і як треба робити, а, отже, активність, творчість, вміння з хаосу роздібнених частин, яким можуть бути, образно кажучи, і людина, і її світ, вибудовувати щось якісно нове (неспіврозмірне за вагою та значимістю з попереднім) ціле: в собі, собою, навколо себе, ідею, смисл, структуру, форму, річ – будь що, поява якого в суспільстві буде отримувати схвалення та підтримку. А, з іншого боку, як це досить часто підтверджувала практика життя, інтелігенція вважалася безсилою, пасивною частиною суспільства, професійно ні на що не здатною, відірваною від реальності, з викривленим ставленням до народу та самої себе. Це відобразилося у двох, досить суперечливих між собою підходах щодо розуміння інтелігенції: морально-етичному та соціально-професійному. Перший вважав інтелігенцію певною соціальною групою людей, що відповідає за відтворення та трансляцію традицій і цінностей свого народу, за розвиток його духовності й цілісності. Другий вважав, що до числа інтелігенції належать тільки представники певних професійних груп, пов'язаних з інтелектуальною працею, тобто інтелектуали.

■ Таке протиріччя в розумінні природи інтелігенції, її розділення за професійними і духовними маркерами зникає в межах сучасних підходів, що долають характерну для традиційної європейської науки розірваність суб'єкта і об'єкта, визнаючи їх початкову нерозривну єдність, утворену самим буттям. Це дозволяє по-новому сприймати інтелігенцію, не за принципом «або-або», а в усій єдності її сутнісних сил і функцій, розуміючи саме джерело виняткових особливостей інтелігенції, які так чи інакше не обмежуються її соціально-професійними вміннями. Так, В. В. Кізіма з позицій постнекласичного підходу вважає, що представники інтелігенції присутні у всіх стратах суспільства і володіють всіма професійними вміннями [22]. Але вони володіють й іншими особливостями, що їх об'єднують незалежно від виду їх професійних умінь. Справа в тому, що основою діяльності інтелігенції є не професіоналізм, а спільне для всього людства начало, що дозволяє їй завжди, без часових меж, бути діяльнісно інваріантною щодо будь-якої іншої інституціоналізованої діяльності. Тому незалежно від того, чим вона займається, інтелігенція завжди перебуває в епіцентрі життєвих проблем, в тому числі й інститутів, з якими вона

професійно зв'язана, але яким повністю не належать. «Інтелігенти неминуче з'являються і присутні там, де виникає необхідність оновлення і тому вони не «рекрутуються з різних груп і класів» і не становлять особливої соціальної групи, а скоріше є бродильним началом соціуму, присутнім у всіх його порах. Це близькі один одному загальносоціальними, громадянськими настроями люди, що працюють кожен на своєму місці, але водночас невід'ємні від колективного духу і потреб суспільства. Вони – скріпи соціуму, що з'єднують собою різноманіття життя і самі різноманітні в єдності соціуму» [там же]. Іншими словами, мова йде про дві сторони життєдіяльності інтелігенції як зовнішню і внутрішню, проявлену і не проявлену, інституціоналізовану і не інституціоналізовану, що нерозривно, одночасно і завжди разом характеризують інтелігенцію.

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ЯК НОСІЙ ІДЕНТИЧНОСТІ СУСПІЛЬСТВА.

Таке розуміння двоіпостасної природи інтелігенції, єдиної не лише з певним суспільством, а і з усім людством, кращі якості якого вона в собі втілює, пояснює її присутність у всіх суспільних сферах та практиках як особливої єднальної та водночас перетворюючої їх сили. З цього слідує й розуміння особливої ролі інтелігенції як носія ідентичності будь-якого суспільства чи народу, яке вона репрезентує, – об'єднувати його на спільній для всіх основі, реалізуючи обидві, однаково важливі для неї сторони своєї єдиної сутності. На думку В. В. Кізіми, це стає можливим через виконання інтелігенцією двох її функцій: інституційної, онтичної (виконання своїх специфічних професійних обов'язків у різних традиційних соціальних групах) та громадянської, моральнісної, онтологічної (розуміння себе також як представника і органічної частини всього суспільства, і пов'язане з цим високе почуття відповідальності за втілення універсальних смислів і цінностей, що ґрунтуються на ідеї соціальної справедливості) [23].

Близько до цього, як синтезуючу, роль інтелігенції в суспільстві розглядав М. Мамардашвілі, який вважав, що інтелігенція «забезпечує зв'язність і гомогенність суспільного життя, інтеграцію індивіда в існуючі суспільні відносини, в тому числі в зв'язність структури класу, що забезпечується через організацію і виховання свідомості, через застосування знань і духовних утворень, через спеціальну розробку ідеологічних відносин людей і т. д.» [24].

Таким чином, в силу своєї дуальної природи саме інтелігенція, яка найбільш повно розвинула в собі спільне власно людське начало як

особистісні якості, в кризові періоди суспільства, яким зокрема є сьогодення, здатна об'єднати всі соціальні групи, спільності й інститути, налагодити між ними взаємозв'язки і взаємодію, сформувавши громадянське суспільство як необхідний і раціональний спосіб соціального життя, заснований на праві і демократії.

Перший спосіб досягнення цієї мети інтелігенцією, якщо виходити з постнекласичного підходу, є інституційний або онтичний, що передбачає реалізацію інтелігенцією своїх професійних, пов'язаних з інтелектуальністю якостей, втілюваних в конкретні рішення, дії, відкриття тощо. Будучи високо інтелектуальною та професійно занятою в певних сферах трудової діяльності як наукова, медична, воєнна, художня, управлінська і т. д., інтелігенція, яка не байдужа до проблем суспільного життя та розуміє необхідність змін у ньому, що називається «на місцях», здатна створювати відповідні добровільні громадські організації і об'єднання (економічні, громадсько-мистецькі, освітні, наукові, захисту прав громадян, благодійні тощо), впливаючи на формування цілей і задач їх діяльності. Таку організаційну силу інтелігенції можна пояснити тим, що вона, по-перше, глибоко усвідомлює ситуацію, в якій опиняється разом з народом, за долю якого несе моральну відповідальність. По-друге, не маючи прямого впливу на засоби виробництва, оскільки вона не є їх власником, інтелігенція стає представником інтересів усього суспільства, навколо якої як незаплямованого фінансовими об'єктами авторитету воно здатне згуртовуватися. Тим самим, через свою інституційну діяльність інтелігенція як суб'єкт громадянського суспільства здатна сприяти вибудовуванню його структури, розгалуженій мережі однорівневих суспільних відносин громадянського суспільства: економічних, соціальних, територіальних, конфесійних, етичних, мовних і т. д.

Водночас через традиційні для суспільства сектори, до яких професійно залучається інтелігенція, вона має можливість впливати і на владні структури. Всупереч поширеній думці про те, що організації громадянського суспільства повинні бути поза політикою, в дійсності вся їх діяльність суттєво впливає на політичні рішення, які приймаються і реалізуються владою. Зрозуміло, що цей вплив багато в чому залежить саме від поглядів і позицій інтелігенції, що привносяться її представниками в діяльність інститутів громадянського суспільства як людьми високого рівня розвитку. Варто згадати, що свого часу М. Шлемкевич у своїй книзі «Загублена українська людина» прямо наполягав на тому, що завданням інтелігенції є безпосереднє втручання в суспільно-громадські та державотворчі

прагнення українського народу [25]. Не зливаючись з владою, а будучи до неї критично налаштованою, займаючи при цьому позицію народу, інтелігенція здатна розкривати позитивну чи негативну сутність усіх дій влади, володіючи для цього такими необхідними якостями, як інтелект, вміння абстрактно мислити, логічно аргументувати, порівнювати, узагальнювати, передбачати можливі шляхи розвитку подій тощо. Інтелігенція також здатна слідкувати за тим, щоб здійснювана владою політика, запропоновані нею реформи та нововведення були спрямованими не на задоволення її власних інтересів чи привілей, а на інтереси народу та країни в цілому, соціальні, економічні, політичні. То ж, інституційна, онтична діяльність інтелігенції для громадянського суспільства є своєрідною відправною точкою вибудовування його горизонтальної структури, єдності суспільного життя й діяльності, початком конструктивних змін у відносинах суспільства з владою.

Та для побудови розвиненої форми громадянського суспільства необхідною є й інша сторона діяльності інтелігенції – онтологічна, що як загальнолюдське в ній вимагає моральності, духовності, ставлення до іншого як до самого себе. Та щоб інтелігенції донести до загалу особисте відчуття такої єдності, як і її практичну необхідність на рівні всього суспільства, потрібні нові смисли та цінності, гуманні, інтелігентні механізми вибудовування політики єдності, злагодженості та справедливості, що під силу не народним масам, а саме їй, інтелігенції, в головах якої вони й народжуються. Інтелігенція першою починає сприймати ще очевидно не виражені глибинні зміни у суспільному житті, що пробуджують її активність та змушують формувати нові ідеї. Володіючи таким внутрішнім, духовним джерелом знань, швидше укоріненому у несвідомому, ніж свідомості, що називається «через саму себе», інтелігенція стає індикатором і водночас провісником змін життя всього суспільства. На думку А. Тойнбі, ідея, що витає в повітрі, не оволодіває розумом відразу всіх представників певного суспільства, як і нова творча ідея або проєкт не підкорюють все суспільство одночасно, а тільки в межах творчої меншості, Солі Землі, якою і є інтелігенція [26].

Ще раніше цієї думки дотримувався і В. Липинський, який епіцентр активного тогочасного громадського життя теж бачив в інтелігенції. Розмірковуючи в тогочасних традиціях про українську державно-національну ідею та про «дві – себе взаємно не розуміючі і собі зовсім чужі – українські інтелігенції»: консервативну і революційну, В. Липинський розділяв їх за плідністю саме щодо об'єднуючої нації ідеї [27]. Так, останню

він звинувачував у тому, що вона не розвинула і не прищепила ідею єдності ні народу, ні верхівці суспільства; що виявилася не здатною до національної єдності, очолити народ, виступивши його представником, та об'єднатися з українськими державниками, з владою. Більше того, прагнучи до «неподільної влади», до забезпечення кращих умов свого матеріального існування, інтелігенція через розпочату нею політичну боротьбу роз'єднала суспільство, стаючи його ворогом. «Де ж ця підтримка інтелігентів українських, і де ж ця національна наша єдність з народними масами, в ім'я яких ми мали боротись за Українську Державу?» [там же]. Та все ж можливість «побудови Держави й Нації», розуміючи під цим «усіх мешканців даної Землі і всіх громадян даної Держави», В. Липинський покладав саме на інтелігенцію, нехай і на другу її частину, але з усіма її атрибутивними ознаками, такими як воля, розум, витривалість, громадянська позиція, ідейність, здатність до організованості тощо. Про таку інтелігенцію для України він писав: «Найбільшою амбіцією і найбільш гарячим бажанням [інтелігенції] є дати своїй нації одну об'єднуючу політичну ідеологію, а не жити з паразитарного розбивання нації на множину взаємно себе пожираючих партій та ідеологій. Тільки така інтелігенція своїм великим поривом духа, своєю покорою перед духовною і світською українською Владою прищепить всім класам українським поняття єдності політичної і національної» [там же].

ИНТЕЛІГЕНЦІЯ І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ.

У сучасних умовах така особлива властивість інтелігенції – бути ідейно чутливою та спроможною до її здійснення здатна реалізуватися у справі побудови громадянського суспільства, зокрема, через формування нею національної ідеї, якої Україна не має й до сьогодні. Національна ідея, що відповідає спільному інтересу абсолютної більшості громадян, об'єднує їх на шляху до спільної мети, задає єдність дій різних соціальних груп і організацій, є важливим чинником формування громадянського суспільства. Через те, що вона відображає цілісну систему поглядів народу, його своєрідність, духовність, світогляд, мораль, сформувати її не під силу політичним чи промисловим елітам країни, байдужим до свого народу та прагнучим наслідувати спосіб життя еліт інших, багатих країн світу. В економічно бідній Україні продовжувати далі розраховувати на еліту – даремна справа. Тільки інтелігенція, природа, як і доля якої, невід'ємні від всього суспільства, єдиного в своїй породжуючій основі, може справитися з таким завданням.

Як люди високої ідеї, які здатні присвятити себе турботам про спільну

справу, інтелігенція покликана сформувати ідеологію як чітке бачення бажаного майбутнього для суспільства в цілому, а не окремих його груп, зокрема олігархічних, що прагнуть до посилення свого впливу, в тому числі й шляхом революцій. Адже «революції без ідеології – це повстання», які не тільки закінчуються поразкою, а й здатні стати своєрідним «розворотом» системи, що почне руйнувати сама себе (М. Гардус). Необхідність та сила ідеології в тому й полягає, що вона виступає певним критерієм диференціації соціальних явищ і фактів на правильні чи неправильні, істинні чи хибні, забезпечуючи свідомий вибір громадян у сформованій інтелігенцією системі координат, невід’ємній від онтологічної глибини кожного.

Через таку систему ідей і поглядів як певне керівництво до дії, інтелігенція впливає на діяльність держави й громадянського суспільства, на зміст основних цінностей життя і культури суспільства, на правопорядок у ньому, на спосіб і стиль життя кожного громадянина та суспільства в цілому. Тим самим, інтелігенція, завдячуючи своїй онтико-онтологічній дуальності, як пише В. В. Кізіма, «відіграє роль медіатора між громадянським суспільством і державою, привносячи громадянський, «ідеологічний» момент у будь-яку діяльність і в будь-які сфери життєдіяльності, забезпечуючи єдність і гомогенність суспільного життя» [28].

Водночас саме інтелігенція, яка представляє все суспільство як його найбільш розвинена та чуттєва частина, що завжди знаходиться в становищі «між» (між різними сторонами та формами його виявлення), в умовах сучасної війни й тотальної кризи здатна вибудувати нову систему відносин як на горизонтальному рівні між різними суспільними групами (соціальними, територіальними, конфесійними, етичними, мовними тощо), так і між вертикаллю влади та її інститутів і громадянським суспільством. Прагнучи до миру та стійкого розвитку суспільства, в усіх конфліктних ситуаціях інтелігенція виступає проти застосування фізичної сили, створення напруги між сторонами, вдавання до аморальних засобів та ігнорування інтересами іншої сторони, не залежно від того, до якої структурної чи суспільної складової вона належить. Інтелігенція відстоює позицію, що будь-який конфлікт у суспільстві як цілісній системі в принципі не може бути вигідним хоча б одній його частині чи підсистемі, оскільки вони від даної цілісності є невід’ємними з усіма її зворотними зв’язками і впливами. Тому найбільш ефективними для відносин у суспільстві є принципи справедливості, злагоди, солідарності, які передбачають підтримання співрозмірності та у відповіднення як на рівні суспільних процесів, так і їх

учасників, насамперед, державних інститутів і громадянського суспільства. А це потребує толерантності, компромісів, взаємної довіри, вміння комунікувати тощо. Досягнути цього формальним юридично-правовим чи адміністративним шляхом неможливо. Потрібне живе слово, вміння комунікувати, співчуття та порозуміння, що найбільш притаманне інтелігенції, яка в диференційованому суспільстві в силу своєї дуальної природи здатна долати одномірність своїх конкретно-рольових статусів та виражати інтереси, які і в матеріальному, і в духовному відношенні реально вигідні відразу для всіх членів суспільства. Тобто, тут більш вагомим виявляється не якийсь зовнішній чинник, або роль чи статус інтелігенції, а вона як людина з високорозвиненими людськими якостями та знаннями.

Свого часу І. Ільїн, розмірковуючи про справедливість як про феномен, який не можна ні найти, ні втілити на основі формальних правил, дійшов висновку про те, що джерелом справедливості може бути тільки людина, більше того – саме творча людина, з якою, зазвичай, і співвідноситься інтелігенція [29]. Він писав: «справедливість не забезпечується загальними правилами; вона ще вимагає справедливих людей. Вона вимагає не тільки задовільних законів, але ще живого людського шукання і творчості. Якщо в країні немає живої і справедливої правосвідомості, то їй не допоможуть ніякі і навіть найдосконаліші закони. Тут потрібні не «правила», а правильний настрій душі – необхідна воля до справедливості. А якщо її немає, то найкращі закони, написані мудрецем або генієм, будуть тільки прикривати язви творимих несправедливостей» [там же].

Те ж саме можна сказати і про громадянську злагоду, яка не можлива без діалогу різних конфесій чи етнічних культур як діалогу людей, які завжди мають спільне комунікативне поле, утворене самою сутністю людини. І проблема тут не в різних бogaх, церквах, вірах, мовах чи традиціях, а у відсутності адекватного розуміння людиною самої себе реальної, усвідомлення нею власної онтологічної основи, єдиної з усім людством у його минулому, теперішньому та навіть майбутньому. Так, сьогодні, коли з'являються нові конфесії та неорелігійні течії, коли вже не примарним, а цілком реальним видається екуменізм з його спрощеним ставленням до християнства та одночасним, неминучим спротивом з боку віруючих християн, що замість злагоди тільки розколює суспільство за релігійними ознаками, необхідність інтелігенції розуміти загальнолюдське як істину, невід'ємну від віри, набуває нового змісту та значення, яких вимагає саме життя.

Це, зокрема, підтверджують і сучасні провальні спроби побудувати

єдине, глобальне суспільство на засадах мультикультуралізму та екуменізму як певній поверхневій, онтичній єдності культур чи релігій. Як свого часу зізналася федеральний канцлер Німеччини Ангела Меркель, «концепція, за якою ми в теперішній час живемо пліч-о-пліч і щасливі цим фактом, не працює», оскільки мультикультуралізм породжує глибокий розкол у суспільстві [30]. Про провал політики мультикультуралізму одночасно заявили лідери Німеччини, Франції, Великобританії. А його подальше збереження замість культурного діалогу стало сприйматися навіть як можливий початок расових і етнічних сутичок небачених раніше масштабів. Адже мультикультуралізм означав, насамперед, прагнення до узаконення культурних відмінностей, їх різноманіття та неспівпадання в умовах ринку. У той час, як кожна культура, як би вона не залежала від соціальних чи економічних можливостей, своїм корінням сягає духовної сфери буття людини, що потребує звернення до людської, її породжуючої культури глибини.

Подібну ситуацію маємо і з екуменізмом, про який навіть так звана Спільна міжнародна комісія з діалогу між Римо-Католицькою церквою та Православною церквою, що почала працювати в 1976 році, переважно вела мову про статус церков, їх першість, власність, спільне богослужіння. Про людину як джерело віри чи присутність Бога в ній – ні слова. Тобто історично сформовані різноманітні догматичні обмеження та інспіровані під них інтереси вже сучасних окремих груп, релігійних лідерів, політиків, транснаціоналів без розуміння людини, глибина якої завжди збігається з метафізичною висотою, тільки сприяють тому, що суспільство стає ще більш розколотим та слабким.

ПРОСВІТНИЦЬКА РОЛЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ.

Усвідомлення того, що справедливість і злагода в суспільстві потребують не стільки інституцій, скільки високорозвиненої, творчої людини, щодо активності інтелігенції як єдальної сили громадянського суспільства вносить певні корективи. Для діяльності інтелігенції сьогодні першочерговою повинна бути не інституціоналізація суспільства, а саме людина і її розвиток як найбільша цінність громадянського суспільства, інтереси якої пріоритетні по відношенню до державних, національних або класових.

З цього також слідує, що об'єднувальна роль інтелігенції не може бути реалізованою без сполучної з нею онтологічної в своїй сутності просвітницької ролі. Пов'язана з освітою, наукою, вихованням та,

відповідно, з діяльністю вчених-інтелігентів, вона безпосередньо спрямована на людину та її розвиток, як на широкий загал суспільства, так і на саму інтелігенцію. Мається на увазі, що активна життєва позиція інтелігенції, що перетворює її на силу суспільства, не можлива без попереднього високого рівня розвитку її внутрішніх, особистісних якостей за принципом: чим більш розвиненим є внутрішній, онтологічний потенціал інтелігенції, тим більш усвідомлюваною та інституційно (онтично) активною стає її єдність з іншими людьми та всім суспільством як цілим. До того ж такі її якості, як чесність, порядність, принциповість, співчуття і милосердя зумовлюються не прив'язаною виключно до свого часу і корисливих потреб мораллю суспільства, а моральнісною відповідальністю інтелігенції в суспільстві, що виникає в процесі її освіти і виховання через залучення до загальнолюдського як неминучого та найбільш цінного. Тому відродження інтелігенцією себе як суб'єкта освіти і виховання, яка разом зі знаннями передає культурний код поколінь, є шляхом відродження та єднання нею і суспільства – двох складових одного єдиного освітньо-виховного процесу.

Однією із характерних особливостей сучасної інтелігенції, що забезпечує виконання нею ролі просвітника, є її інтелектуальність, яка заперечувалася, як про це вже говорилося, в XIX ст., але є безсумнівною в умовах стрімкого розвитку науки й технологій XX, особливо XXI ст. Інтелігенція і розумова праця сьогодні речі невід'ємні. Інтелектуальність інтелігенції на даному етапі розвитку суспільства є її атрибутивною якістю, а інтелект – своєрідним інструментом модернізації суспільства, пошуку нових ідей та відповідей на історичні виклики. В інтелектуальності інтелігенції, невід'ємній від духовності, що разом надають їй ознак творчої особистості, А. Тойнбі вбачав майбутнє всієї західної цивілізації [26]. Цитуючи Г. Дж. Уеллса він писав: «усі мої надії на майбутнє пов'язані з вірою в ту серйозну меншість, що так суттєво відрізняється від байдужої і безликої маси нашого суспільства. Я не можу зрозуміти сенсу будь-якої великої релігії, я не можу пояснити конструктивного ходу історії, поки я не звертаюсь до цієї вдумливої меншості. Вона Сіль Землі, ці люди здатні присвячувати свої життя окремим і величним цілям» [там же]. На думку А. Тойнбі, саме інтелігенція як творча, вдумлива меншість суспільства розвиває та дає йому нове життя, в тому числі й через ідею демократії – силу сучасної західної цивілізації, народжену в її глибинах. Вона також розвиває всю західну науку й техніку, перетворюючи свої знання в силу та багатство суспільства. Проте різниця між рівнем розвитку інтелігенції, Сіллю Землі і масами, «прісною» «нетворчою більшістю», яка на думку А. Тойнбі вже існує і з часом може

посиливатися, є величезною проблемою сучасності, що загрожує і суспільству, і цивілізації, і самій інтелігенції. «На даний час величезні маси людей все ще залишаються на тому інтелектуальному і моральному рівні, на якому вони перебували і п'ятдесят років тому, коли нові гігантські соціальні сили тільки почали з'являтися. Міру морального убозтва і деградації сучасного людства в повній мірі видно на сторінках «жовтої преси». У збоченості західної преси також відчувається владна сила сучасного західного індустріалізму і демократії, що прагне утримати основну масу людей, і без того неповноцінну в культурному відношенні, на якомога нижчому рівні духовності» [там же]. Звідси, по А. Тойнбі, й особливе завдання для сучасної інтелігенції як високодуховної і високоінтелектуальної меншості суспільства, як його зразка для наслідування, як еталону суспільства, як лідера, що прокладає новий шлях, – подолати стагнацію мас, їх недостатній для нашого часу інтелектуальний і моральний рівень розвитку, здатний призвести цивілізацію до катастрофи. Таке підтягування нетворчої більшості до рівня піонерів А. Тойнбі вбачав у механізмі «вільного мімезису» як наслідуванні кращих якостей інтелігенції масами [там же]. Для цього необхідним він вважав активізувати внутрішні потенції людини, її здатність до сприйняття «культурної радіації», здатність наслідувати духовно-моральному пориву обраних носіїв нової якості, оскільки внутрішні якості людської природи притаманні всім споконвіку.

Продовжуючи думку А. Тойнбі, слід зазначити, що сьогодні, вже в постіндустріальному суспільстві з його цифровізацією, інформаційно-комунікативними технологіями, сітовими мережами і т. д. завдання інтелігенції долати «стагнацію мас» не тільки не знімається, а стає ще більш актуальним. Сучасний світ вимагає від інтелігенції цифрової компетентності, привнесення в онлайн-комунікації інтелігентності, дотримання самоцензури та, знову ж таки, як і століття тому, бути просвітником народу в сфері ІТ-технологій, долаючи вже новий вид нерівності інформаційного суспільства.

При цьому просвітництво сьогодні є необхідним і в зв'язку з розвитком сучасних надтехнологій, до яких через інтелектуальність активно долучається наукова інтелігенція. Специфіка цих технологій полягає, зокрема, в тому, що вони пов'язані зі штучним інтелектом, з медициною, з втручанням у геном людини. Так звані конвергентні інфо-, біо-, нанотехнології орієнтуються насамперед на конкретний, на разі потрібний «корисний ефект», здатний стати товаром масового попиту. Якщо ж їх розглядати як «технології свободи» (Ф. Фукуяма), що спрямовані на розширення можливостей людини, то вони здатні перетворити людину на свій витвір, створити її абсолютно нову

«версію», людино-машину, транслюдину, постлюдину тощо. Як висловився П. С. Гуревич, «білкова форма життя виявляється під загрозою в зв'язку з масовим впровадженням машин і механізмів» [31]. Тобто, в біологічній природі людини сьогодні фактично нічого не залишилося того, що не можна було б змінити. Звідси цілком логічна постановка питання автора про те, «а що в людині власно «специфічно людського»... що не можна видалити, змінити, перетворити в трансплантат?» [там же].

Розвиток таких надтехнологій, до яких мають пряме відношення інтелігенти-інтелектуали, передбачає пряме втручання в природу людини, а це вимагає від неї моральної відповідальності за свої відкриття, усвідомлення наслідків їх застосування як «маленькою» людиною, яка не розуміє, з чим має справу, так і еліти суспільства, в тому числі політичної, яка заради збереження статків та посилення своєї влади здатна використовувати їх без будь-яких застережень. Тому це водночас і необхідність забезпечення такого рівня розвитку звичайної людини, громадянина суспільства, який буде відповідати цим технологіям. У іншому разі, як вважають сьогодні американські вчені Д. Л. Коен і Е. Арато, якщо розвиток знань і людини не буде одночасним процесом, не зрозумілою буде залишатися сама сутність громадянського суспільства [32].

Звертаючись до творчості М. Фуко, вони проводять думку про те, що дисциплінарні знання, особливо про людину, мають пряме відношення до влади та її сили, оскільки вони роблять людину пізнаваною, пророховуваною, нормальною та корисною. А в ситуації втрати традиційної шкали цінностей, ще й бездуховною, орієнтованою новими технологіями насамперед на секс. Через таку раціоналізацію життя людини влада здатна запроваджувати свою біополітику як контроль за населенням, його здоров'ям, ймовірною тривалістю життя тощо. «Нові науки про людину – кримінологія, медицина, психологія, соціологія, педагогіка і т. д. йдуть рука об руку з новими технологіями нагляду, перевірки, класифікації, індивідуалізації і нормалізації з метою встановлення дисципліни. Саме через дисципліни і дисципліноване тіло з найменшими затратами зводиться до рівня політичної сили і максимізується як корисна сила» [там же].

Д. Л. Коен і Е. Арато наполягають на тому, що сьогодні вкрай необхідно дослухатися до думки М. Фуко, який «застерігає нас від неправильної ідеї, начебто знання можуть існувати незалежно від інтересів влади, або ж тільки там, де дія владних відносин призупинена. ...Не існує знання, яке не передбачало б і водночас не створювало б владних відносин. Науки про людину, дисципліни продукують об'єктивне знання про людину, душу, суб'єкт

і індивід, який потрібен дисциплінарній владі» [там же]. У такому стані знань про людину дослідники вбачають пряму загрозу громадянському суспільству, що вимагає від інтелігенції її особливої активності. «Але хіба не очевидно, що дисциплінарна влада в сучасному суспільстві спрямована проти нових солідарностей, асоціацій і рухів, які виникають на території найсучаснішого громадянського суспільства? І хіба не зрозуміло, що колективні актори повинні формувати виразні проєкти, нові колективні ідентичності та говорити від імені особливих цінностей і норм, якщо вони дійсно хочуть стати колективними акторами і взагалі діяти? Більш того, діючи таким чином, вони звертаються саме до тих нових традицій (або дискурсів), норм і інститутів, які беруть свій початок від демократичних революцій XVIII і XIX століть...: свободи, правосуддя, солідарності, демократії і, більш конкретно, парламентів, виборів, асоціацій, прав і т. д.» [там же].

ЛЮДИНОТВОРЧА РОЛЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ.

Надзвичайним завданням інтелігенції сьогодні є розвиток та збереження самої людини, без якої як найвищої цінності всі ці конотації громадянського суспільства втрачають будь-яке своє значення. Як вже говорилося вище, сучасні зміни в науці, поява надтехнологій, що загрожують людині як виду, від вчених-інтелігентів вимагають їх переорієнтації з техніко-технологічного пошуку дисциплінарного та вже навіть і міждисциплінарного характеру на гуманітарний пошук трансдисциплінарного характеру, на пізнання сутності людини як адекватну їй реальній єдиної можливої спільної основу всіх сфер її знань і практичної діяльності, в тому числі й щодо громадянської єдності. Адже з точки зору нової раціональності кожна людина перебуває в нерозривній єдності двох своїх сторін: зовнішнього світу («людина в світі»), що виділяє її серед інших як автономного індивіда, та внутрішнього світу («світ у людині»), що з'єднує її з усім сущим, з усім людством. Тобто, людину як таку завжди представляють дві її нерозривні іпостасі: онтична і онтологічна; неповторний індивід з центром Я, що знаходиться в світі і сприймає світ як поза собою, та водночас повнота, яка завжди присутня в ній як особистості. Разом ці дві сторони цілісної людини представляють її єдину сутність, «людиномірну» і «людиномірну» одночасно, увідповіднення та злагодженість дій яких означають гармонію як у самій людині, так і людини з усіма її середовищами, в тому числі соціальним, політичним, культурним, релігійним і т. д.

З раціональної точки зору тепер надзвичайного значення для

двоскладної природи і людини, і суспільства набуває мета розвитку процесів, яка здатна впливати на їх майбутнє, визначати як нові можливості та шляхи розвитку на більш високому рівні, так і розкривати безплідність та безрезультативність завідомо сфальшованих цілей, що тільки сприяють занепаду чи розвалу системи. На рівні людини це зокрема повертає до переосмислення релігійної віри як специфічної мети її саморозвитку, закладеної в природі людини як роду, єдиної через існування Третього з усім світом та всім людством у його історичному минулому та, навіть, найближчому прийдешньому [33]. На рівні суспільства це означає необхідність чіткого встановлення та неухильного дотримання ним мети як умови його розвитку. На рівні влади – дотримання всіх своїх демократичних зобов'язань та реформаційних перетворень, без яких розвинуте громадянське суспільство існувати не може.

Таке сучасне наукове розуміння людини ставить її в центр будь-якого цивілізованого суспільства, вимагає від влади забезпечення умов для її гармонійного розвитку, потребує визнання її як найбільшої цінності та, відповідно, трансформації науки, освіти та навіть сучасних процесів державотворення на гуманістичних засадах. Як зазначається в Хартії трансдисциплінарності: «Кожна людина належить до якоїсь національності, але, як мешканець Землі, є також транснаціональною істотою. Визнання міжнародним законом цієї подвійної належності – національної і планетарної – одна із цілей трансдисциплінарного дослідження» [34].

Для системи освіти як процесу практичного удосконалення людини та професійно залучених до неї інтелігентів-гуманітарієв це означає необхідність донесення нових, найсучасніших знань про людину, про її можливості та закономірності саморозвитку, про сенс життя й суспільної діяльності, про перспективи її виходу на більш високі щаблі еволюціонування, які пов'язані з новими життєвими смислами, цінностями, цілями тощо. Такі знання сьогодні необхідні не тільки для людини як єдиної причини всіх криз, а і для суспільства в цілому, творчо не реалізована глибина якого здатна викликати все нові конфлікти в ньому, перетворюючись на прірву між потенціальним і реальним станом речей, між належним і дійсним, між індивідуумом і соціумом. Щодо освіти це означає необхідність її гуманізації та гуманітаризації. Іншими словами, необхідність створення сприятливих умов для самовизначення та самореалізації людини, для розкриття її творчого потенціалу та його реалізації в особистому, професійному та суспільному житті; а також розширення переліку та обсягу гуманітарних дисциплін, відкриття нових

курсів, дисциплін за вибором, не кажучи вже про повноцінне повернення в освітній процес з оновленим змістом такої світоглядної дисципліни як філософія.

Водночас це означає і розвиток духовності людини і суспільства, шлях до якої, як свого часу зазначав К. Ясперс, говорячи про аристократію духу, пролягає через освіту [35]. Адже духовність як вища, власно людська якість людини, без якої не тільки вона, а і все суспільство втрачає істинний сенс свого існування, формується саме в процесі освіти та виховання людини як особистості, де відбувається, згідно зі словником Ожегова С. І., формування внутрішньої моральної сили, начала, що визначає поведінку і дії особистості, такі її вищі потреби, як самореалізація, свобода, пізнання, любов тощо [36]. Іншими словами, мова йде про формування в процесі освіти такого світосприйняття, що забезпечує особистість певним алгоритмом поведінки, за якими вона здатна перебувати в гармонії і з самою собою, і з іншими людьми та суспільством, і з усім світом як цілим. Що ж до громадянського суспільства, то це його виключно людський об'єднуючий фактор, який через духовні та комунікативні процеси, що відображають глибинну сутність людського в людині, забезпечує порозуміння між різними людьми та групами в суспільстві.

ВИСНОВКИ.

Отже, сьогодні в суспільстві знову є запит щодо активної позиції інтелігенції як «суспільного капіталу» (П'єр Бурдьє), що гарантує його успішне майбутнє в історично нових умовах. Зрозуміти сутність потенціалу людини й суспільства, виробити відповідний світоглядний базис, сформувані вищі цінності, що здатні забезпечити взаємодію різних культур, народів, соціальних груп, донести їх до широкого загалу, в тому числі як нову ідеологію, є давно відомим, але по-новому сформованим і осмисленим завданням інтелігенції в сучасному світі, в тому числі й щодо формування громадянського суспільства. Першочерговим завданням інтелігенції залишається розвиток людини відповідно до вимог сучасності, її просвітництво як найбільшої цінності громадянського суспільства. А це можливо за умови більш високого розвитку самої інтелігенції, її морального і духовного розвитку, переорієнтації інтелектуалів з техніко-технологічного пошуку дисциплінарного та міждисциплінарного характеру на гуманітарний пошук трансдисциплінарного характеру.

REFERENCES:

- [1] Rublov, O.S. *Intelihentsiia. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* (2011). (T. 11). Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy.
- [2] Gouldner, A.U. (1979). *Budushcheye intelligentsii i stanovleniye novogo klassa*. Moskva: AST.
- [3] Yablonskyi, V.M., Andriichenko, T.V., & Bekeshkina, I.E. (2018). *Hromadianske suspilstvo Ukrainy: suchasni praktyky ta vyklyky rozvytku : analitychna dopovid*. Kyiv: NISD.
- [4] *Hromadianske suspilstvo v Ukraini: pohliad hromadian*. Vylucheno iz <https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-v-ukraini-poglyad-gromadyan>.
- [5] Korniiievskiy, O., Sydorenko, D., & Pelivanova, N. (2021). Kliuchovi vyklyky dlia rozvytku hromadianskoho suspilstva, 2020. *Stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini u 2020 rotsi : materialy. shchorich. dop*. Kyiv: NISD.
- [6] *Novyi zvit: hlobalnyi spad demokratii pryskoryvsia*. Vylucheno iz <https://freedomhouse.org/uk/article/noviy-zvit-globalniy-spad-demokratii-priskoryvsia>.
- [7] Kuli-ivanchenko, K.K. (2019). Stanovlennia ta rozvytok vzaiemodii hromadianskoho suspilstva ta derzhavy: analiz doktrynalnykh dzherel ta zakonoproektnykh robit. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seriya «Pravo», (56, 1), 54.
- [8] Shvab, K., & Mallere, T. (2020). COVID-19: Velikaya perezagruzka. 2020. Видалено із <https://www.litlib.net/bk/135579/read>.
- [9] Kovalova H.P., & Danilian V.O. Ukraina u svitovykh hlobalizatsiinykh protsesakh: vyklyky i vidpovidi. *Naukovyi visnyk*. Seriya «Filosofia». Kharkiv: KhNPU, 2015. Vyp.45 (chastyna I).
- [10] Gardus M. *Revolutsiia i ideologiya. Prichiny porazheniya Yevromaydana*. Vilucheno iz <https://hvylya.net/analytics/politics/revolutsiia-i-ideologiya-prichiny-porazheniya-evromaydana.html>.
- [11] *Doslidzhennia: yak oliharkhy vplyvaiut na ekonomiku Ukrainy*. Vylucheno iz https://rus.lb.ua/economics/2017/03/27/362142_doslidzhennya_yak_oligarhi_vplyvaiut.html.
- [12] *Hromadianske suspilstvo v Ukraini: tsyfry i fakty*. Vylucheno iz <https://www.prostir.ua/?news=hromadyanske-suspilstvo-ukrajiny-tyfry-i-fakty>.
- [13] Yermolaiev rozpoviv pro naslidky borotby z oliharkhamy i vidkryttia rynku zemli. 7 chervnia 2021 r. Vylucheno iz <https://life.znaj.ua/386166-yermolayev-rozpoviv-pro-naslidki-borotbi-z-oligarhami-i-vidkryttia-rynku-zemli>.
- [14] Kal'noy, I. (2009). Grazhdanskoye soglasiye kak predposilka formirovaniya obshchestva. *Kul'tura narodov Prichernomor'ya*. (164).
- [15] Stepanova, O.K. (2003). «Intelligentsiya»: konkurentsia lokalizatsiy v simvolicheskom prostranstve. *Professional'nyye gruppy intelligentsii*. Moskva: In-t sotsiologii RAN.
- [16] Shelling, F.V. (1998). *Sochineniya*. Moskva: Mysl'.
- [17] Mikhaylovskiy, N.K. (1897). *Zapiski sovremennika*. Sochineniya. Spb., (T. 5).
- [18] Kolonitskiy, B.I. Intelligent kontsa XIX – nachala XX veka: problemy identifikatsii (k postanovke voprosa). *Sotsial'naya istoriya rossyskoy intelligentsii*. Vilucheno iz https://kpfu.ru/staff_files/F1272290290/_15_12__1_Socialnaya.istoriya2011.pdf.
- [19] Boborykin, P. (1904). Russkaya intelligentsiya. *Russkaya mysl'*. (12).
- [20] Pyrohovski zizdy u druhii polovyni KhIKh stolittia. Vylucheno iz <http://hismed.net/node/127>.
- [21] Bondarenko, O.V. (2008). Ukrainska intelihentsiia yak fenomen vitchyznianoï istorii: pohliad suchasnyka. *Kultura narodov prychernomor'ia*. (134), 67.
- [22] Kizima, V.V. (2008). PG-dual'naya rol' intelligentsii v istorii. *Uchenyye zapiski Tavricheskogo natsional'nogo universiteta im. V. I. Vernadskogo*. Seriya «Filosofiya. Sotsiologiya». (3, 21), 12-17.
- [23] Kizima, V.V. (2009). Intelligentsiya, tsennosti i smysly v menyayushchemsya mire. *Kul'tura narodov Prichernomor'ya*. (164), 20.
- [24] Mamardashvili, M.K. (1990). *Kak ya ponimayu filosofiyu*. Moskva: Progress.

- [25] Shlemkevych, M. (1954). *Zahublena ukrainska liudyna*. Niu-York: Kliuchi.
- [26] Toynbi, A.Dzh. (1991). *Postizheniye istorii*. Moskva: Progress.
- [27] Lypynskyi, V. (1919-1926). *Lysty do brativ-khliborobiv pro ideiu i orhanizatsiiu ukrainskoho monarkhizmu*. Vylucheno iz <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3615/file.pdf>.
- [28] Kizima, V.V. (2010). Rol' intelligentsii v usloviyakh globalizatsii. *Rol' intelligentsii v formirovanii ideologii srednego klassa*. Simferopol'.
- [29] Il'in, I.L. (1948-1954). Nashi zadachi. V *poiskakh spravedlivosti*. Vilucheno iz <http://apocalypse.orthodoxy.ru/problems/072.htm>.
- [30] *Mul'tikulturalizm obremenyayet Yevropu*. Vilucheno iz https://mnenia.zahav.ru/Articles/2254/chto_obremenyayet_evropu.
- [31] Gurevich, P.S. (2012). Fenomen debiologizatsii cheloveka. *Chelovek v yedinstve sotsial'nykh i biologicheskikh kachestv*. Moskva: Knizhnyy dom «LIBROKOM».
- [32] Koen, Dzh.L., & Arato, E. (2003). *Grazhdanskoye obshchestvo i politicheskaya teoriya*. Moskva: Ves' Mir.
- [33] Nicolescu, B. (2012). Transdisciplinarity: the hidden third, between the subject and the object. *Human and Social Studies*. (1).
- [34] *Charter of Transdisciplinarity*. Вилучено із <http://web.archive.org/web/20041205093617/http://perso.club-internet.fr/nicol/ciret/english/charten.htm>.
- [35] Yaspers, K. (1994). Istoki istorii i yeye tsel'. *Smysl i naznacheniye istorii*. Moskva: Respublika.
- [36] Tolkovyy slovar' Ozhegova. Vilucheno iz <https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=7335>.

Iwan Stawropoltsew¹, Tetiana Hubenko²

METHODEN DER INTERNATIONALEN KONFLIKTREGELUNG

METHODS OF INTERNATIONAL CONFLICT RESOLUTION

ABSTRAKT:

In diesem Artikel wurden das Konzept des Konflikts, die Ursachen internationaler Konflikte und Methoden der Konfliktlösung untersucht. Die Rolle der internationalen Organisationen bei der Konfliktbewältigung wurde auch betrachtet. Dabei wird das Augenmerk auf verschiedene Arten von Konflikten und deren Unterschiede gelegt.

EINLEITUNG.

Das Problem von Konflikten und deren Entstehung interessiert die Menschen seit der Antike und ist auch heute noch von Interesse. Fast jede Ideologie, Religion oder Philosophie appelliert an den Konflikt der Kräfte von Gut und Böse, Gut und Schlecht, akzeptabel und inakzeptabel. Der Konflikt manifestiert sich in jedem Bereich menschlicher Aktivität und in jeder Wissenschaft. Schon die alten griechischen Philosophen sprachen von Konfrontationen, ohne das Wort Konflikt zu kennen. Sie versuchten, die Natur des Ursprungs verschiedener Konflikte zu verstehen. Zum Teil verurteilten die Menschen Streitereien und Auseinandersetzungen, weil sie sich negativ auf die Stimmung in der Gesellschaft auswirken. Allerdings haben sehr viele Menschen die konträre Position eingenommen, dass die Wahrheit aus Konflikten geboren wird, und sie halten Widersprüche für den Motor von Fortschritt und Entwicklung [4].

Arten von Konflikten und woher sie entstehen können. In der heutigen Welt ist die Instabilität nur allzu vertraut geworden. Interethnische, internationale und andere Konflikte brechen sehr häufig aus, was zur Bildung von

¹ Student des Instituts für Philologie
Nationale Taras-Schewtschenko-Universität Kyiv, UKRAINE

² Studentin des Instituts für Philologie
Nationale Taras-Schewtschenko-Universität Kyiv, UKRAINE

This work has been republished [without change]. First publication: Stawropoltsew, I., Hubenko, T., & Melnyk, A. (2021). METHODEN DER INTERNATIONALEN KONFLIKTREGELUNG. *Грааль Науки*, (6), 54-57. DOI 10.36074/grail-of-science.25.06.2021.006.

terroristischen Organisationen führen kann. Aber viel häufiger führt es zur Zerstörung von Tausenden und Zehntausenden von Leben [6].

Ein Konflikt ist ein Aufeinandertreffen von unvereinbaren Tendenzen in der Psyche eines Individuums, in zwischenmenschlichen Interaktionen oder zwischenmenschlichen Beziehungen von Individuen oder Gruppen von Menschen, verbunden mit akuten negativen Emotionen und Erfahrungen. Im Wesentlichen bedeutet Konflikt einen Widerspruch, eine Diskrepanz, Unstimmigkeit, einen Kampf zwischen den Gedanken, Ideen, Bedürfnissen, Interessen, Werten, Wünschen, Positionen von Menschen [4]

HAUPTTEIL.

Konflikte können sehr vielfältig sein, z. B. Konflikte mit sich selbst (mit dem eigenen Gewissen oder Ehrgeiz), häusliche Konflikte mit anderen, die mit unterschiedlichen Wahrnehmungen der Welt um einen herum zusammenhängen, internationale bewaffnete Konflikte zwischen Ländern oder zwischen Zivilisten desselben Landes. Die Hauptgründe für die Entstehung jeglicher Konflikte sind in erster Linie auf das Aufeinandertreffen von geistigen und materiellen Interessen der Menschen zurückzuführen. Sehr oft entstehen Konflikte aufgrund von unzureichend präzisen formulierten Rechtsnormen oder einer mangelnden Menge an materiellen oder geistigen Gütern, die für ein normales Leben und Handeln notwendig sind. Unstimmigkeiten in sozialen Normen und Regeln der gesellschaftlichen Ordnung schaffen Doppelstandards, die wiederum zu Konfrontationen führen können. Mit anderen Worten, wenn eine Person von anderen verlangt, Regeln zu befolgen, die sie selbst nicht befolgt. Dazu können auch überhöhte Erwartungen gehören, bei denen eine Person bereits Erwartungen hat, während die andere Person nicht einmal davon weiß. In diesem Artikel wollten wir uns am ausführlichsten mit internationalen bewaffneten Konflikten und den Methoden zu deren Bewältigung befassen.

Ursachen für internationale Konflikte- Die häufigste Ursache für internationale Konflikte ist der Versuch eines Staates, seine Interessen anderen aufzuzwingen, was sich in der Verletzung anderer Staaten oder in der Missachtung ihrer Interessen und Positionen äußern kann. Gegenstand des Konflikts ist ein breites Spektrum politischer (Sicherheit, Staatsgrenzen etc.), aber auch wirtschaftlicher, religiöser, ethnischer, ideologischer und anderer Probleme. Heute können Staaten, nationale Befreiungsbewegungen, terroristische Gruppen, separatistische Kräfte und sogar Einzelpersonen Initiatoren und Parteien von Konflikten sein [5].

Mit dem Bevölkerungsdruck, der sich in verschiedenen Teilen des Globus aufbaut, intensiviert sich der Kampf um Ressourcen, und mit dem Ende des Kalten Krieges können wir erwarten, dass alte ethnische Animositäten und religiöse Konflikte wieder verstärkt an die Oberfläche drängen, insbesondere im ärmeren Teil der Welt. Wir haben dies bereits in Mittelamerika, Südostasien, Afghanistan, im Mittleren Osten, auf dem Balkan, in Afrika und in den Randregionen der früheren Sowjetunion erlebt [3].

Natürlich gibt es viele andere Alternativen, aber selbst vor den schlimmsten Szenarien sind wir heute nicht gefeit. Die Spannungen nehmen bereits erheblich zu und der Wettbewerb auf der internationalen politischen Bühne hat in den letzten Jahren deutlich zugenommen.

Konfliktbearbeitungsmethoden. Bevor wir zu Methoden der Konfliktlösung übergehen, ist es notwendig, den Begriff des Konflikts zu strukturieren, seine Phasen zu unterscheiden. Im Allgemeinen besteht jeder Konflikt aus drei Komponenten. Das erste Stadium ist das Stadium der Anfänge, es kann von der Gesellschaft unbemerkt auftreten. Es beginnt mit der Entstehung von zwischenstaatlichen Konflikten. Ein Staat kann sich für eine Politik der Einschüchterung und der Machtdemonstration entscheiden. Die Politik der Einschüchterung und der Machtdemonstration können auch von beiden Parteien übernommen werden. Diese Handlungen können zu einem bestimmenden Faktor für zukünftige Konflikte werden. In der zweiten Stufe wird der Konflikt offenkundig, diese Stufe ist durch die Anwendung von Gewalt gekennzeichnet, allerdings nicht immer. Es kann zu lokalen bewaffneten Zusammenstößen kommen, die zu umfassenden Feindseligkeiten eskalieren können. In der dritten Stufe versuchen die Parteien, den Konflikt friedlich zu lösen. Die Parteien akzeptieren die Notwendigkeit eines Kompromisses und beauftragen Mediatoren mit den Verhandlungen. Je nach Ausgang der Verhandlungen kann der Konflikt entweder beendet oder auf unbestimmte Zeit eingefroren werden [6]. Wenn es sich auf das Ende des Konflikts bezieht, dann bedeutet das, dass das Problem gelöst wurde, die psychologische Spannung nachgelassen hat und die Konfrontation durch Kooperation ersetzt wurde.

Es ist wichtig zu beachten, dass der Einsatz oder die Androhung von militärischer Gewalt eine Säule der internationalen Politik sind. Diplomatie oder die Androhung von Krieg sind komplementäre Wege der Konfliktlösung. Der diplomatische Weg ist sicher, aber oft ineffektiv, während militärische Macht eine der Antworten auf externe Bedrohungen sein kann. Nun verhandeln die Konfliktparteien meist zeitgleich mit der militärischen Aktion, sie gleichen ihre Absichten an. In fast jedem Konflikt, der existiert, gibt es einen Staat oder

eine Organisation, die vermittelt. Das heißt, die Einbeziehung einer dritten Partei ist eine der Komponenten jeder Konfliktlösung. Der Rückgriff auf gewaltsame Methoden der Konfliktlösung wird durch Schwierigkeiten in der Kommunikation zwischen den Parteien, gegenseitiges Unverständnis, geringes Vertrauen zwischen den Parteien und die Überzeugung bestimmt, dass es möglich ist, durch Kampf mehr zu erreichen, als durch Verhandlungen [5]. Aber am Ende läuft alles auf diplomatische Verhandlungen hinaus, denn so oder so, kein Krieg kann ewig dauern.

Eine Organisation, die sich um die Verhinderung und Lösung von Konflikten bemüht, ist die OSZE. Sie sucht bei den Teilnehmern die richtigen politischen Entscheidungen, um Frieden zu erreichen. Sie kann zur Konfliktnachsorge beitragen. Zu diesem Zweck arbeitet sie mit allen relevanten Interessengruppen zusammen, einschließlich internationaler und regionaler Organisationen wie den Vereinten Nationen. Der OSZE kommt in den verschiedenen Phasen des sogenannten Konfliktzyklus - Frühwarnung, Konfliktverhütung und -lösung, Krisenmanagement und Konfliktnachsorge - eine Schlüsselrolle zu [2].

Aber die Realität ist, dass das Erreichen von Frieden viel schwieriger ist, als es auf den ersten Blick scheint. Der UN-Sicherheitsrat hat heute keine eigenen Truppen. Viele UN-Institutionen sind ineffektiv, weil einige Länder kein Problem damit haben, die Organisation einfach zu ignorieren. Weder die UN noch die OSZE haben ein wirkliches Druckmittel. Internationale Organisationen können die internationale Politik nicht definieren, wenn nicht alle Großmächte bereit sind, effektive UN-Organe zu haben [1].

Kompetente Diplomatie spielt oft eine entscheidende Rolle, aber wenn es sich um eine militärische Auseinandersetzung mit einem reicheren und militärisch überlegenen Staat handelt, dann wird internationale Mediation zweifellos wichtig. Es gibt eine breite Palette von Optionen, die oft stark von den spezifischen Umständen abhängen. Wir erwarten, dass sich die Zivilisation in Richtung einer unbewaffneten Lösung aller Konflikte bewegt, obwohl die Voraussetzungen dafür nicht sehr zahlreich sind.

FAZIT.

Früher oder später kommt jeder Konflikt zu einem Ende. Sie kann mit der Zerstörung einer oder beider Seiten enden, wenn sie mit Gewalt gelöst wurde. Manche Konflikte verlieren einfach ihre Relevanz oder werden konstruktiv gelöst. Die Niederlage oder der Sieg irgendwelcher Konflikte sind eine sehr

illusorische Sache, weil neue Konflikte, die durch die Umverteilung der Macht provoziert werden, im Laufe der Zeit auf der Grundlage früherer Scharmützel entstehen können. Um weitere Konflikte zu verhindern, gibt es Friedensverträge, deren Rechtskraft eine niederhaltende Wirkung hat.

LITERATURVERZEICHNIS:

- [1] Konfliktlösung durch internationale Akteure. (2018, November 12) Retrieved from <https://www.kas.de/de/einzeltitel/-/content/konfliktloesung-durch-internationale-akteure>.
- [2] Konfliktverhütung und Konfliktlösung. OSCE. (n.d.). Retrieved from <https://www.osce.org/de/conflict-prevention-and-resolution>.
- [3] Wallimann, I. & Dobkowski M., (2003). Das Zeitalter der Knappheit Ressourcen, Konflikte, Lebenschancen. Haupt Verlag.
- [4] Петрінко, В. С. (2020). Конфліктологія: Курс Лекцій, Енциклопедія, Програма, Таблиці. УжНУ «Говерла».
- [5] Плюсніна, І. Р. & Іщенко, І. В. (2018). Співвідношення силових та мирних способів врегулювання сучасних міжнародних конфліктів. *Освіта і Наука в Умовах Глобальних Трансформацій*, 34–35.
- [6] Шібель, В. (2009). Миротворчий процес: Методологічні аспекти дослідження. *Політичний Менеджмент*, 149–156.

WISSENSCHAFTLICHE BETREUERIN:

Anastasiia Melnyk

PhD, Assistentin des Lehrstuhls für germanische Philologie und Translation
Institut für Philologie, Nationale Taras-Schewtschenko-Universität Kyiv, UKRAINE

Tatiana Klymenko¹

THE INFLUENCE OF MODERN MEANS OF COMMUNICATION ON INTERGENERATIONAL COMMUNICATION AND THE FORMATION OF NEW FAMILY TIES

ABSTRACT:

Family relations and family communication - are a complex socio-psychological fabric, which has always been the quintessence of culture, religion, psychology, economic and political relationships, dependent on migration and many others. The impact of technology has changed it. The purpose of this work is to study the impact of Internet communications on intergenerational communication and the formation of new family ties in society. There is exploratory-descriptive research which as well preliminary and based theoretical part for quantitative methodological design. Here we form hypotheses that technologies make it possible to create strong ties in groups of the grandfather-grandson / grandmother-granddaughter type, that is, in a generation, which for a long time was one of the most necessary elements of communication for the stability of nuclear families.

INTRODUCTION.

The family is one of the social institutions on which the stability of society, the hierarchy of its internal ties and values largely depend. The family plays a significant role in the primary socialization of a person, influencing the formation of his personality, values, attitude to cultural heritage, and much more. It acts as an intermediary between the individual and society, maintains a certain balance of public interests, helps to level social contradictions and tensions.

The family as a small group exists in the space-time continuum. The localization of the family, the duration and sequence of events in the life of its members form the foundation of the family structure. The appearance of the

¹ MA Political science
Tavrida National University, UKRAINE

This work has been republished [without change]. First publication: Klymenko, T. (2022). THE INFLUENCE OF MODERN MEANS OF COMMUNICATION ON INTERGENERATIONAL COMMUNICATION AND THE FORMATION OF NEW FAMILY TIES. *Grail of Science*, (16), 239–251. DOI 10.36074/grail-of-science.17.06.2022.042.

house, its fullness with things that make up the condition and content of human communication, depends both on the era (the level of development of economic, political and socio-cultural relations), and on the specific individuals living in it.

MAIN PART.

Modern typology suggests more than 40 types of family division. But for this work, it is important for us to understand the following typology.

- Nuclear family - a married couple and their children, if any, until they reach the age of majority,
- Extended family - other relatives of members of the nuclear family who live together or have a close family household,
- Big family - all relatives who can be named by the three main nuclear families (husband and wife, as well as husband and wife couples who are the parents of the first mentioned couple).

Here in the traditional social division one can often encounter the concepts of "family" and "household".

The terms "family" and "household" are often used interchangeably, but they have different meanings. The family is a universal social institution based on human needs and activities related to sexual life, reproduction and daily existence. Family members are connected by social relations of kinship, marriage and parenthood. The family is a microcosm of productive and reproductive relationships, with its own power structure, resource allocation system, and strong ideological and emotional components. Within the family there are common or collective tasks and interests, while its members also have their own differentiated interests related to their position in productive and reproductive relationships, as well as their place in the system of gender relations. In addition to actual social relations, the family essentially serves as "an ideology of kinship that explains who should live together, share income, and perform certain common tasks". A household is an economic unit consisting of one or more persons who live together and share resources related to daily life, including housing and food, and some social activities. Very often, people living together (in the same household) are related by kinship and marriage, and therefore are part of the family. Thus, according to population censuses and household surveys from 86 countries and areas, only 2% of households do not consist of family members, which indicates the importance of family and kinship relations in determining living conditions. However, family

members may also live in different households, sometimes separated by large distances, as is the case with transnational families. Census and household survey data and, as a result, the statistics that are reported in most studies and used for policy formulation, including in this report, usually refer to households, while qualitative studies, including ethnographic ones, are better able to reflect family relations, the boundaries of which do not coincide with the boundaries of households.

In our work, we will start from the concepts of a “nuclear” family, by which we mean a couple connected by matrimonial relations, and their children up to the age of majority, if any. And “Big Family” - all included family ties of a group of three nuclear pairs.

The key concept for classical studies in the family group - household - we will not use, due to its greater applicability in the economic sense, and insufficient applicability in the social, psychological, communicative and cultural context.

The communicative space of the family is an ideal model of communication, which allows us to consider its various aspects and aspects, manifestations and characteristics. This is a miniature model that embodies not so much the possibilities of combining and integrating different types of speech cultures, but rather the questions caused by their “junctions” and collisions. In this regard, the purpose of the study involves the study of intergenerational verbal interaction in the real conditions of everyday communication.

The unique combination of interpersonal and group types of intra-family verbal interaction determines and characterizes its essence, and determines the content of the verbal repertoire used in the family.

In terms of structure, the communicative space of the family represents a two-level organization: a closed intrazone (the inner space of interpersonal verbal interaction), in which only family members can contact; an open intrazone (external space of group interaction), reflecting various forms of communication between members of a particular family as a small group with society. The conditional delimitation of the inner and outer zones determines the choice of verbal (speech) means used in intergenerational family communication.

Intra-family interpersonal communication between representatives of different generations are characterized by an asymmetric ratio of basic constructive and destructive speech strategies: organizing the direction of intergenerational communication are constructive strategies focused on the harmonization of intra-family verbal relationships; destructive verbal behavior

as a manifestation of individual verbal aggression occurs in the family intrazone in depending on the dominant goal setting of the communicants, the type of communicative situation, thematic organization, tone, and other factors. Speech strategies and tactics are implemented in the sub-genre repertoire of everyday communication genres.

In the socio-psycholinguistic aspect, everyday communication is not differentiable from the point of view of the conditions for the functional and stylistic design of statements, since they can be produced by carriers of not only the literary language, but also colloquial speech, slang. At the same time, specific multi-level markers of language subsystems begin to acquire the status of stylistic resources.

In the communicative space of intra-family verbal communication, two opposite poles can be conditionally distinguished, around which the genres of everyday family communication are concentrated: at the highest level are speech genres that require minimal rhetorical knowledge, skills and abilities to implement them (greetings, farewells, praise, congratulations, etc.) at the lowest level - genres that are absorbed subconsciously and which the linguistic personality is not specifically trained in. In the intrazone of family communication, the components of medium-literary and literary-colloquial (with their familiar-colloquial and colloquial varieties) types of speech cultures closely interact, which are characterized by appropriate characteristics in terms of compliance with the norms of the language, the use of its style resources and speech etiquette.

All families can be divided into two main types: altruistic and corporate. In a corporate family, communication is carried out on a partnership basis. All family members try to come to an agreement among themselves. They have their own rules. As a result, duties are performed by one of the family members if they are performed by the rest. Communication in this family is quite open and relaxed, they do not have secrets and secrets from each other. Each family member is quite independent in his choice, there is little criticism. Therefore, they freely talk about their personal and intimate experiences. There are no prohibitions, your opinion constantly responds.

Members of this type of family freely adapt to the environment, are considered open.

Consider the altruistic type of family. Family members are used to worrying and taking care of others. All efforts go to the general well-being of each member. If there is a problem in the choice of personal interests or the interests of the family, then he will choose the latter because he lives according to the

principle “for others”. In this family, inalienable rules are defined. If a family member does not comply with these rules, then he does not move away from the family in any way, but rather enjoys the support and help of relatives. In a conversation in an altruistic family, one feels love, a good and warm attitude towards each other. But often secrets appear because they do not want to offend or disappoint others. In this case, not all problems are discussed, but if it is serious, they will make decisions together. The conversation is dominated by gentle and affectionate words, often in such a family they have their own names,

The style of communication in the family is divided into authoritarian, democratic, liberal-permissive, overprotective and aloof styles. The authoritarian style is presented as a strict declaration by parents of requirements that cover the entire life of children. A typical punishment for such a family is physical punishment, which expresses the power of an adult over children.

Democratic style is based on mutual interest and helping each other. A child who grew up in such a family adapts to life and society quickly and easily, does not often suffer from neuroses, unlike people who grew up in authoritarian families. In such a family, every problem and question can be discussed, any family member is accepted as a person with his own point of view and worldview.

The liberal-permissive style is characterized in the family by absolute indifference and connivance towards each other. Family members have their own separate concerns, thoughts and deeds. This style is followed by such parents who value freedom in education. A child who grew up in such a family can demonstrate his grievances, demand “Wishlist” in public places, and be capricious.

The alienated style of relationships implies the complete indifference of the elders to their child. In this style, the father and mother of the child prefer to keep him at a distance, do not want to communicate with him and generally interact somehow. The innocence of elders in the development of their child makes him feel lonely, detached and unhappy. Because of this, he may develop a hostile or aggressive attitude towards others.

A value-based approach to a child with high reflection and responsibility for him is a more productive style of education. In this case, the child is shown their love and friendliness, they talk to him and discuss his problems or topics of interest to him. But they do not overly patronize and offer to reckon with others.

It is important to understand that the types of communication can change within the family, both relating to certain members of it, and depending on the circumstances. However, it is customary to separate the types of communication that are typical within the family for a nuclear couple, within the generic vector (for example, the wife and relatives along her line), the inter tribal vector (between relatives of the husband and wife), and also by the level of generations in a large family.

It is also worth noting that the style of communication will depend on the cultural, economic and political context of family members, both in the form of individual experience and group experience.

The problem of interaction between representatives of different generations of the family has always existed, but in the conditions of the post-industrial, information society, it is undergoing significant qualitative changes. It seemed interesting to trace and analyze the relationship of young people with representatives of the older generations of the family, especially with representatives of the generation of grandparents - grandparents. Therefore, the purpose of the present study is to determine the role and significance of intergenerational solidarity for the younger generation as a factor in the stability of the modern family.

When analyzing the problems of relationships between generations in a family in a sociological aspect, researchers rely on the concept of intergenerational transfers, considering the exchange between generations as a fundamental process occurring within the family, and the basis of intergenerational solidarity. The subject of study is two forms of intergenerational solidarity: material (money, gifts, unpaid labor) and moral (support and care), types of material and instrumental transfers.

Special attention and study in the modern society of researchers requires the study of the influence of the intensity of the upward flows of intergenerational transfers (from the younger generation to the older one) on the stability of a large family and the determination of the role and significance of emotional ties in the process of intra-family interaction between generations.

In sociological studies, a real generation is distinguished, consisting of people who were born in a certain historical interval of 18 times, and a hypothetical generation - a collection of contemporaries of different ages (for example, the military generation, the generation of conquerors of virgin lands, etc.). The boundaries of such a generation are determined not only by age, but also by value and social role criteria.

Family communication shifts the research focus to everyday life, and

interactions typical of everyday communication are the most complex object of study, since real everyday communication is also the most difficult for real communicators to comprehend. In other words, since everyday life has only recently begun to be fully accepted as an object of scientific research, everyday communication is extremely heterogeneous and still very little studied both in general terms and in different cultural groups, which makes each study extremely valuable for the research community.

The generational approach in sociolinguistics involves the analysis of the coexistence of three life dimensions in a social situation: the generation of young people, the generation of mature people and the generation of old people. The existence of three different times represents progress, development. Otherwise, history would stop, the possibility of radical change would disappear.

The structure of a communicative act includes the following links: the emergence of a need and motives for communication; determination of communication tasks (information-cognitive, tasks of influencing the behavior and activities of a partner, confirming or changing the nature of interpersonal relationships, providing feedback to a partner about his personal characteristics and his attitude towards him, receiving feedback from a partner about himself and his attitude towards himself); transmission of information, including the choice of specific content (what I want to say) and the choice of coding method (how I want to say), considering the tasks of communication; obtaining information by the partner, including the processes of decoding the content, reconstructing the intentions and motives of the communication partner; analysis of the received information and decision-making on the content of the response act of communication; transfer of information

In the works of L.A. Petrovskaya, 1987; G.M.Andreeva, 1980; E.G. Eidemiller, 1999; Vatslavik, 1974; V. Satir, 1992; K. Rogers, 1996; T. Gordon, 1997 highlighted the conditions for effective interpersonal communication in the family, including both the general principles of organizing successful communication and specific norms and rules established relating to the family: openness of communication; high activity of communication, providing an intensive discussion of problems that are significant for family members. The rules of family life should provide for a special time and the creation of rituals for the possibility of such a discussion - an evening joint tea party, a ritual of speaking to children before going to bed, and so on; the necessary degree of self-disclosure in the process of communication, the congruence of communication; consistency of ideas about family life, commonality of family

values, the adequacy of family self-consciousness, the coordinated integrity of the "We" system; accuracy of non-verbal communication, consistency of verbal and non-verbal messages; sensitivity to the statements of the partner, the use of active listening techniques ("You-messages") with feedback; cluelessness and empathic acceptance of a partner as a condition for the positive development of emotional relationships in the family, creating an atmosphere of psychological security and harmonizing the image of the "I" of the partner; manifestation of love, mutual empathy and support, respect for a partner, which is especially important in crisis periods of the life cycle and in the event of stressful, frustrating and problematic situations; the formation of a family language - certain agreed and easily recognizable family symbols, traditions, norms. Special names, nicknames, symbols of significant events (anniversaries of acquaintance, first date, explanations, etc.). The presence of an agreed language of views, facial expressions, gestures, postures.

Interpersonal communication in the family meets the tasks of information exchange, coordination of efforts and fulfillment of roles in joint activities, establishment and development of interpersonal relationships, partner knowledge and self-knowledge. Distinctive features of interpersonal communication in the family are high emotional richness and intensity of communication.

Thus, we can highlight such important characteristics for family communication as:

- individual system (custom topics, dates, occasions, forms and symbols, intensity, participants),
- emotionality and empathy,
- life and everyday life in the subject, regularity.

Recently, communication in the form of virtual communication has increasingly become part of our lives and replaces real communication, forms a new sphere of information interaction, and leads to the emergence of new types of relationships. Communication ceases to be tied to the location of the interlocutors, there is a transition from a one-way to a two-way communication model. At the same time, Internet technologies make communication cross-border.

Internet communications are such methods of communication in which information is transmitted via Internet channels using standard protocols for the exchange and presentation of information in various forms - voice, video, documents, instant messages, files.

Internet communication has a number of characteristic features, both positive and negative. The positive ones include the possibility of simultaneous communication of numerous people from different parts of the world belonging to different cultures; the negative - the loss of the meaning of non-verbal means, a decrease in the emotional component and psychological risk in the process of communication, anonymity. The physical absence of communication participants leads to the fact that feelings can not only be expressed, but also hidden, as well as feelings that a person does not currently experience can be expressed.

Scientists distinguish several of the most common types of communication. These include:

- Man - computer: allows you to receive information regardless of the physical location of the source of information, send and store information on this computer. The Internet acts as a kind of information depository. A tablet or smartphone can act as a receiver and transmitter of information.
- Person to person: the user can communicate with any other user and carry out all types of information transfer: using text (e-mail), voice (Internet telephony) and image (videophone, conference or broadcast on the Web).
- One person, many people: in a traditional type of mass communication, information is sent to numerous people at the same time. The Internet globalizes and cheapens this type of communication. As a depository of information, the Internet introduces an "invitational" aspect, i.e. allows you to create archives that can be used if desired by a huge number of people.
- Many people - one person: allows you to collect information from many people and organize it.
- Many people - many people: the simultaneous communication of a huge number of people around the world effect of social mobilization. It is thanks to the Internet that communication of the form "one person - many people" has become popular and often used.

On the Web, it became possible to send a message not to a specific addressee, but to a group of people at once, using blogs, social networks and video hosting.

Modern technologies have penetrated the communication of every family, and continue to integrate with varying degrees of effectiveness.

The important factors here are - technology complexity and cost.

Foremost, it was these two factors that influenced the rate of penetration of technology into families: both by age (where it is more difficult for an older family member to use technology), and by the principle of technical education

and competence to use technology, as well as its cost and the economic factor of accessibility. for family members.

In the digital age before the pandemic, the situation looked like this.

ICT use in the family context Families with children are more likely to use ICT and have access to a greater variety of technology at home than families without children (Allen & Rainie, 2002; Kennedy, Smith, Wells, & Wellman, 2008). One study found that 93% of married couples with children under 18 reported having a computer in the home, 94% reported going online from home, and 95% reported using cell phones (Kennedy et al., 2008). Similarly, over 80% of parents in Europe reported using the Internet, and 58% reported owning a smartphone or tablet device (Mascheroni & Ólafsson, 2014). Parents are also more likely to have favorable attitudes towards the Internet than non-parents (Allen & Rainie, 2002). However, few studies have examined what parents are doing online specifically for parenting; we know even less about parents' use of newer ICTs such as video conferencing (e.g., Skype) and social networking sites (e.g., Facebook; Dworkin et al., 2013).

However, over the years, technologies for communication through Internet technologies are becoming more accessible, including in the post-COVID era, they are already talking about its massive penetration into society.

In smartphones, the cost of the Internet and communications have become more affordable, and the technology of using communication software has become easier to use and available not only on a computer, but also on a smartphone.

So, as of January 2021, the world population is 7.83 billion people.

Since January 2020, the number of smartphone users has increased by 1.8% (93 million). There are already more smartphones in the world than people. 8.02 billion active devices have been sold. This is since some users own two or more smartphones. The total number of smartphones in the hands of users increased by 0.9% (72 million) in a year.

In January 2021, the number of people using the Internet worldwide increased by 316 million (7.3%) compared to the same period last year. Currently, 59.5% of the world's inhabitants are Internet users.

There are currently 4.2 billion users worldwide. This number increased by 490 million (13%) in 2020. The number of social network users is currently more than 53% of the world's population. Interestingly, about 80% of Internet users use social networks.

The increase in the number of users is associated with the period of the covid pandemic.

Technologies for communication have made communication easier and stimulated not only its intensity, but also the creation of new traditions for communication.

Thus, the ability to use video and communicate with several users at once has the potential to create a new context in family communication.

Another important aspect is the pages on social networks, which allow you to form relationships, including between relatives, without additional efforts, creating the effect of being present in each other's lives.

We form a hypothesis that, in particular, modern means of communication help to maintain and intensify communication between generations of young people and their grandparents (through a generation, grandparents). The behavioral strategies of the younger generation of families are focused on maintaining fairly intensive communication with the generation of grandparents, which, in turn, seems to contribute to the formation of a positive image of young people according to the older generation. This is confirmed by the data of a study devoted to the study of the value characteristics of modern Russian youth, conducted by the All-Russian Public Opinion Research Center (VTsIOM) in June 2017, as well as the UN study "Families in a Changing World" 2019-2020.

Family communication continues to change with the rapid diffusion and expanded use of social and mobile media devices and communication formats, such as text message, email, Facebook, and videoconference services such as Skype. The broad term Information and Communications Technologies (ICT) refers to the technological devices individuals use, such as desktop or tablet computers, smartphones, and webcams, as well as the software and applications used on these devices. ICT offers families multiple formats for collaboration, information exchange, and spending time together, which contribute to feelings of family strength and closeness (Grant, 2009). Keeping in contact with family is vital for relationship maintenance, resource management, and fulfilling family responsibilities, and ICT allows for family members to stay in contact and connect over long distances at relatively low costs (Green, 2002; Kennedy & Wellman, 2007).

Increasing our understanding of how families are using ICT for communication enables us to better understand the impact these technologies are having on daily life and family well-being. The current research moves the field closer to uncovering implications for family well-being by expanding our understanding of technology selection beyond access, to specific devices and applications for communication with specific family members. This study

suggests that parents' selection of ICT to communicate with family members in ways that support parenting is a dynamic process. It is one that reflects developmental differences in the child, and it is one that reflects relational differences across the family system.

CONSLUSIONS.

Social research often focuses on Internet communications, which are used by families for the following purposes:

a tool for helping families, their adaptation and socialization. At the same time, they often lose one of the most important functions - communication.

Thus, we plan to start a survey of families that have experience of communicating via the Internet, do not have financial and technical problems with access to the Internet, we will pay special attention to booster groups of such families who have migrants, part of the family speaks different languages, and different people live in different time zones.

The survey is supposed to be conducted using an online questionnaire, the preliminary structure of the questionnaire will look like this.

1. Please mark your gender
2. Mark your age
3. Please indicate the highest level of education you currently have
4. Which income category/income group do you belong to?
5. What is your family of origin
6. How many people do you consider your family
7. Who in your extended family do you communicate with most often?
8. What is this frequency - Often this is for you
9. Who in your extended family do you communicate with least often?
10. What is this frequency - It is rare for you to
11. How do you prefer to communicate with your family, which of these and how often do you apply (scale from several times a day to never)
 - Personal communication, meetings at home
 - Personal communication, meetings in a public place (cafe, park)
 - Phone calls
 - Calls using video communication technology
 - Text messages
 - Messages in special applications
 - Communication in a social network (private messages)
 - Communication in a social network (comments, posts on pages)
 - Other - - what exactly

Let's think about relationships like grandfather/grandmother - grandson/granddaughter

Are there such connections in your family now?

12. Are you for someone part of such a connection

13. How many such connections do you have in relation to one generation (here give an example in a picture diagram, what is it about)

14. How many such connections do you have in relation to different generations (here give an example in a picture diagram, what is it about)

15. Mark the frequency of communication in such pairs of grandfather / grandmother - grandson / granddaughter

16. What types of communication do you use in these relationships between grandparents - grandson / granddaughter to communicate, how often and who is the most frequent initiator

- Personal communication, meetings at home
- Personal communication, meetings in a public place (cafe, park)
- Phone calls
- Calls using video communication technology
- Text messages
- Messages in special applications
- Communication in a social network (private messages)
- Communication in a social network (comments, posts on pages)
- Other - - what exactly

17. Are there any relatives in your family who live

- In another city
- Other country
- Another time zone

If there is, then did you include these people in your "big family" when you counted the participants in question 6

18. How often do you communicate with relatives living outside your city

19. How do you prefer to communicate with relatives living outside your city, which of these and how often do you use (scale from several times a day to never)

- Personal communication, meetings at home
- Personal communication, meetings in a public place (cafe, park)
- Phone calls
- Calls using video communication technology
- Text messages

- Messages in special applications
- Communication in a social network (private messages)
- Communication in a social network (comments, posts on pages)
- Other -- what exactly

20. Are there relatives in your family with whom you speak different languages?

If there is, then

did you include these people in your "big family" when you counted the participants in question 6

21. How often do you communicate with relatives with whom you speak different languages

22. How do you prefer to communicate with relatives with whom you speak different languages, which of these and how often do you use (scale from several times a day to never)

- Personal communication, meetings at home
- Personal communication, meetings in a public place (cafe, park)
- Phone calls
- Calls using video communication technology
- Text messages
- Messages in special applications
- Communication in a social network (private messages)
- Communication in a social network (comments, posts on pages)
- Other -- what exactly

Let's talk about your experience of communicating with several family members at once using Internet technologies.

23. Have you had such an experience when your family members communicated at the same time, and the number of participants was more than 2

If yes, then

24. How many participants did the last such meeting have?

25. How many participants usually have the most traditional such meeting

26. Who initiates such meetings most often

27. What technology is used for these meetings?

28. How long do they usually last

29. Why are these meetings taking place?

Please fill out the card

(write down family members, note how often they communicate, when they last

communicated, for how long, with what help, who initiated, what was the reason).

Thus, we intend to test the described hypothesis in a practical study and propose ways to introduce successful communication practices and create sustainable traditions to overcome intergenerational and other family communication problems. It is expected that the practices will be most applicable in multicultural families and in families that, due to various circumstances, live in different parts of the world.

REFERENCES:

- [1] Charles B. Nam (2004), "The Concept of The Family: Demographic and Genealogical Perspectives", Center for Demography and Population Health, Florida State University
- [2] Smith, James E. (1987). "The Computer Simulation of Kin Sets and Kin Counts," in Bongaarts, John, Thomas K. Burch, and Kenneth W. Wachter, eds., *Family Demography: Methods and Their Applications*. Oxford: Clarendon Press.
- [3] Yumkina Ye.A. (2014) "Intra-family communication in spatio-temporal aspect", ISBN 159.923.2 : 316.356.2
- [4] Smith, Ken R., and Geraldine P. Mineau (2003). "Genealogical Records," in Demeny, Paul, and Geoffrey McNicholl, eds., *Encyclopedia of Population*. New York: Macmillan.
- [5] Melford E. Spiro (1965), "A Typology of Social Structure and the Patterning of Social Institutions: A Cross-Cultural Study", *New Series*, Vol. 67, No. 5, Part 1 (Oct., 1965), pp. 1097-1119 (23 pages)
- [6] Aleti, T., Brennan, L. & Parker, L. (2015), "Family communication for the modern era: a typology", *Young Consumers*, vol. 16, issue 4, pp. 367-384
- [7] Eid, M., Langeheine, R., Diener, E. (2003). Comparing typological structures across cultures by multigroup latent class analysis: A primer. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 34, 195-210
- [8] Moos, R. H., Moos, B. S. (1976). A typology of family social environments. *Family Process*, 15, 357-371
- [9] Jiwoo Lee, Martha Y. Kubik, Jayne A. Fulkerson, Nidhi Kohli, Ann E. Garwick (2019), "The Identification of Family Social Environment Typologies Using Latent Class Analysis: Implications for Future Family-Focused Research", PMID: 31874588, Volume: 26 issue: 1, page(s): 26-37
- [10] UN Women's flagship report (2021), "Progress of the world's women 2019-2020: Families in a changing world", ISBN:978-1-63214-156-9
- [11] Csikszentmihalyi M., Rochberg-Halton E. (1981), "The Meaning of Things: Domestic Symbols of the Self". NY: Cambridge University Press.
- [12] Yumkina Ye.A. (2014), "Socio-Psychological Criteria Of Family Lifestyle Typology", *Modern Research of Social Problems*, №12(44)
- [13] Nilova K. (2015) "Intergenerational intrafamily communication: social and psycholinguistic aspect", Dissertation, "Bashkir State University" March 20, 2015
- [14] Salikhova E., Nilova K., (2016) "Intrazone of the family communication: sociopsycholinguistic aspect", *International Academy of Science and Higher Education (IASHE)*, ISBN 978-1-909137-85-1
- [15] Jensen E.W., James S.A., Boyce W.T., Hartnett S.A. (1983) "The family routines inventory: Development and validation" // *Social Science and Medicine*. Vol. 17 (4). 1983. pp. 201-211.
- [16] Churchill S.L., Stoneman Z. (2004) "Correlates of family routines in Head Start families" // *Early Childhood Research and Practice*. 2004. № 6.
- [17] Costa R.P. (2013) "Family rituals: Mapping the postmodern family through time, space and emotional" // *Journal of Comparative Family Studies*. Vol. 43. Issue 3. 2013. pp. 269-289.

- [18]Timasheva L. (2017) "Features Of Communication In Modern Family", Department of Conflictology and Organizational Psychology, Astrakhan State University
- [19]Blinn-Pike, L. (2009). Technology and the family: An overview from the 1980's to the present. *Marriage & Family Review*, 45, 567–575.
- [20]Agafonov G. (2017) "Phenomenology Of The Social And Psychological Barriers In Intergenerational Relationships Of The Family", Herzen State Pedagogical University of Russia
- [21]Miklyaeva A.V. (2014), "Personality as a subject of inter-age relations: socio-psychological analysis" // *Modern problems of science and education*. 2014. №3 P.637.
- [22]Doreva E. A., Koroleva E. M. (2015) 'Factors of preservation and completion (disintegration) of close relationships: a review modern psychological research" // *Bulletin KSU Nekrasova: Pedagogy. Psychology. Social work. Juvenology. Sociokinetics*. 2015. No. 4 S.112-116.
- [23]Salikhova E., Nilova K. (2013) "Particularities Infamily Verbal Contacts Through Generation: Grandmothers-Grandfather Vs Grandchildren", *Issn 1991-5497. The World Of Science, Culture, Education*. No. 1 (38) 2013.
- [24]Kitzmann K.M., Dalton 3rd. W.T., Stanley C.M., Beech B.M., Reeves T.P., Buscemi J., Egli C.J., Midgett, E.L. (2010) "Lifestyle interventions for youth who are overweight: a meta-analytic review" // *Health psychology: official journal of the Division of Health Psychology. American Psychological Association*. 2010. Vol. 29 (1). pp. 91-101.
- [25]Patrick H., Hennessy E., McSpadden K., Oh A. (2013) "Parenting styles and practices in children's obesogenic behaviors: Scientific gaps and future research directions" // *Childhood Obesity*. Vol. 9 (SUPPL.1). 2013. pp. 73-86.
- [26]Wolin S.J., Bennett L.A. (1984) 'Family rituals" // *Family Process*. Vol. 23 (3). 1984. pp. 401-420.
- [27]Efremova A. (2017) "Internet Communication As A Means Of Society Mobilization", *International Student Scientific Bulletin*. - 2017. - No. 1
- [28]Volodina O.V., Agababyan S.R. (2021) "The role and place of emoticons in modern intercultural Internet communication" // *Modern scientist*. 2021. No. 3. S. 262-266.
- [29]Ivanova M.V., Klushina N.I. (2021) "Creative possibilities of language in Internet communication" // *Bulletin of the Russian Foundation for Basic Research. Humanities and social sciences*. 2021. No. 1 (103). pp. 52-62.
- [30]Carvalho, J., Francisco, R., & Relvas, A. P. (2015). "Family functioning and information and communication technologies: How do they relate? A literature review". *Computers in Human Behavior*, 45, 99-108.
- [31]Man Ping Wang, Joanna TW Chu, Kasisomayajula Viswanath, Alice Wan, Tai Hing Lam, and Sophia S Chan, (2015) "Using Information and Communication Technologies for Family Communication and Its Association With Family Well-Being in Hong Kong: FAMILY Project", *J Med Internet Res*. 2015 Aug; 17(8): e207.
- [32]Aponte R. (2009) "The communications revolution and its impact on the family: significant, growing, but skewed and limited in scope", *Marriage & Family Review*. 2009 Oct 27; 45(6-8):576–586. doi:10.1080/01494920903396778
- [33]Kim H, Kim G, Park H, Rice R. (2007) "Configurations of relationships in different media: FtF, email, instant messenger, mobile phone, and SMS". *J Comput Mediat Commun*. 2007;12:1183–1207. doi: 10.1111/j.1083-6101.2007.00369
- [34]Ramirez A, Broneck K. `IM me': instant messaging as relational maintenance and everyday communication. *Journal of Social and Personal Relationships*. 2009 Jul 31;26(2-3):291–314. doi: 10.1177/0265407509106719
- [35]Quan-Haase, A., Cothrel, J., & Wellman, B. (2005). Instant messaging for collaboration: A case study of a high-tech firm. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 10. Retrieved August 14, 200
- [36]Ramsey MA, Gentzler AL, Morey JN, Oberhauser AM, Westerman D. (2013) "College students' use of communication technology with parents: comparisons between two cohorts in 2009 and 2011". *Cyberpsychol Behav Soc Netw*. 2013 Oct;16(10):747–52. doi: 10.1089/cyber.2012.0534
- [37]Valkenburg PM, Peter J, Schouten AP. (2006) "Friend networking sites and their relationship

to adolescents' well-being and social self-esteem". *Cyberpsychol Behav.* 2006 Oct;9(5):584–90. doi: 10.1089/cpb.2006.9.584

- [38]Rudi J., Dworkin J., Walker S. and Doty J. (2015) "Parents' use of information and communications technologies for family communication: differences by age of children", *Information, Communication & Society*, 2015 Vol. 18, No. 1, 78–93
- [39]Ana Catarina Canário, Sonia Byrne, Nicole Creasey, Eliška Kodyšová, Burcu Kömürcü Akik, Aleksandra Lewandowska-Walter, Koraljka Modić Stanke, Ninoslava Pečnik and Patty Leijten, (2022), "The Use of Information and Communication Technologies in Family Support across Europe: A Narrative Review", *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2022, 19, 1488
- [40]Lemy Bran Piedrahita, Karin Romero Ruíz, Laura Echeverri Sánchez, Juan Peña Plata, Stephanía Vásquez Giraldo, Milady Aguilera Cardona, Carolina Herazo Avendaño2 & Alejandro Valencia Arias, (2016), "Information and Communication Technologies Influence on Family Relationship", *Global Journal of Health Science*; Vol. 9, No. 6; 2017 ISSN 1916-9736

Nataliia Lukach¹ , Yaryna Zavada²

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF THE STUDY OF THE INFLUENCE OF THE NUCLEAR FACTOR ON THE UKRAINE FOREIGN POLICY

ABSTRACT:

The article is devoted to the study of the influence of the nuclear factor on the priority directions, the process of formation and ways of realization of the foreign policy course of Ukraine. The authors investigated the theoretical and methodological principles of the influence of the nuclear factor on the foreign policy of Ukraine. Comparison of various scientific approaches and sources of information allows to generalize and systematize the views of scientists on the problem being studied. The foreign policy of Ukraine in foreign and domestic historical and political thought of the studied period was analyzed. The concepts and approaches to the study of the nuclear factor were singled out. The preconditions of the decision on Ukraine's nuclear disarmament were highlighted. The authors identified the impact of the nuclear factor on Ukraine's foreign policy and emphasized the importance of further research on the topic, given the current problems of implementation and realization of foreign policy of Ukraine.

INTRODUCTION.

Since the beginning of the Cold War, the issue of nuclear weapons has become important in the theory and practice of international relations. Acute and urgent questions arose after the first use of this fatal weapon on August 6, 1945 by the US attack on Japan. The issue of nuclear non-proliferation has become more and more relevant every year. One country after another acceded to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, but some of them refused to sign.

¹ PhD in Political Science, Assist. Prof., Department of Political Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University, UKRAINE

² PhD in Political Science, Assist. Prof., Department of Political Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University, UKRAINE

This work has been republished [without change]. First publication: Lukach, N., & Zavada, Y. (2021). THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF THE STUDY OF THE INFLUENCE OF THE NUCLEAR FACTOR ON THE UKRAINE FOREIGN POLICY. *Грайф Науки*, (1), 310-313. DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.064.

The issue of the threat of nuclear proliferation has been going on for many years. This issue also affected Ukraine, as it became the successor to the Soviet Union and inherited the world's third largest nuclear arsenal. This event has been discussed by the whole world, especially by the United States, Russia and Britain. It was these advanced states that became fateful in the life of the young state [3].

Research into nuclear non-proliferation issue began in the United States during World War II after the nuclear bombing of Hiroshima and Nagasaki. In the Soviet Union, the issue became relevant later and domestic scientists (O. Oleksandrov, A. Muradian and others) joined the study of this topic. Today, the issue of nuclear weapons is more actual than ever. It was Russia, as the guarantor country, that carried out the armed aggression on the territory of Ukraine and violated all the agreements mentioned in the Budapest Memorandum [4].

MAIN PART.

Since the creation of nuclear weapon, this subject of intimidation has frightened humanity. Some political scientists assign it the role of mediator in conflicts, others argue that it is the power and strength of the state, that without it it is impossible to build an empire. But most believe that nuclear weapons are a powerful threat of the 21st century and are created to take the lead in the arms race. But whether such a victory is worth destroying the most valuable thing on earth.

Until this weapon exists in human hands – human is in danger, nature and all living things are under the threat. The blast wave destroys everything in its path, and radiation poisons all living things. Nuclear war is a war in which there are no winners. But people have no boundaries, the world is creeping close to World War III, the world is in pursuit of weapons, and military developments surpass each other.

Globalization has also affected the technological spheres of society, the expansion of power structures and the latest developments that have played a role in the so-called «arms race». Prevention of global conflicts, security of the population, such arguments were given in response to the creation of weapons, which launched an «arms race» between the United States and the Soviet Union [2].

Today there are 9 countries in the world that possess nuclear weapons – the United States, Russia, Great Britain, France, China, India, Pakistan, North

Korea. These states are the so-called «nuclear club». The United States and Russia account for 93% of the nuclear arsenal. Ukraine also once had nuclear weapons, which it inherited from a former mentor, the USSR.

It is the nuclear factor that plays a leading role in foreign policy of each country. It is a key link in the power and strength of the state. Experts and political scientists believe that a state that has these powerful weapons can forget about conflicts with its neighbors and any aggression against it. But it is necessary to understand that weapons will never be a panacea for war, especially a weapon that can destroy everything in its path. A special role in the military doctrines of many countries is assigned to nuclear weapons as weapons of mass destruction. This weapon is especially important because it is used for destruction and devastation. This weapon is fatal and one of the most destructive means of warfare. The most dangerous global problems include the threat of the use of nuclear weapons, the beginning of a nuclear war, which can have catastrophic consequences for all mankind. An important factor in deterring the use of nuclear weapons is the military-political component of the mass consciousness of mankind, which reflects the views on the causes, differences, consequences of wars, global nuclear threats, possible methods of removing humanity from military and nuclear confrontation.

The active proliferation of nuclear weapons, the threat of their falling into the hands of terrorist organizations, the increasing tendency of global nuclear threats actualize the need for a detailed study of the mass consciousness of mankind, its features, peculiarities of formation and development.

In 1940, nuclear weapons were created, which became a determining factor in international relations. In the United States, in Los Alamos, in 1942, an American nuclear center was established. Work on creating an atomic bomb began on its basis. The overall management of the project was entrusted to the talented nuclear physicist R. Oppenheimer. Under his leadership, the best minds of the time were gathered not only from the United States and England, but in virtually from all of Western Europe. A huge team, including 12 Nobel Prize winners, worked on the creation of nuclear weapons. There was no shortage of funds [5].

Simultaneously with the invention of nuclear weapons, a new type of international policy was formed – nuclear, which surrounds the activities of political actors in the field of peaceful or possible military use of nuclear energy.

There are a number of bilateral and multilateral treaties and agreements aimed at reducing or eliminating certain types of nuclear weapons, preventing the proliferation of such weapons and their means of delivery, Ukraine has also

signed these agreements and is a non-nuclear country and became famous for it in the first years of independence. These agreements are represented by a whole range of instruments. Nuclear weapons are very different from conventional weapons because of the huge amount of explosive and thermal energy they can produce. Also, the destructive effects of the explosion do not stop after the initial explosion. The cloud of nuclear radiation moves from the epicenter of the explosion, causing a wide impact on both flora and fauna even after the pressure and heat waves have passed. Radiation can cause genetic mutations, radiation poisoning and death [6].

The concept of Ukraine's nuclear-free status was formed taking into account the positions of both Russia and the United States, but not under their direct decree. It did not arise by chance and unexpectedly on July 12, 1990, but was formed over a long period. In the late 80's of last century, the two nuclear superpowers sought:

- 1) to get rid of the excessive and economically burdensome stockpiles of nuclear weapons that have accumulated in their arsenals;

- 2) to encourage as many non-nuclear States as possible to accede to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons in order to strengthen the non-proliferation regime and maintain their monopoly on possessing of nuclear weapons [1].

The issue of the nuclear-free status of individual Soviet republics was not on the international agenda at the time. It began to gain practical importance in the early 1990s as the tendency to liquidate the Soviet Union intensified [5].

Thus Ukraine's path to unilateral loss of nuclear state status, a stage that was not even substantially backed by a set of strategic security measures, treaties, alliances, construction of freezing, and a tactical resumption of the nuclear program in the case of a change in the geopolitical and military situation around Ukraine, which would threaten its national security and state independence, etc., began [5].

CONCLUSIONS.

Nuclear disarmament is a topical issue today, as evidenced by a number of works by domestic and foreign scientists. The issue of nuclear weapons became relevant during the Cold War. Nowadays, this topic has not lost its importance in the works and writings of scientists. The study of nuclear non-proliferation dates back to World War II, after the bombing of Hiroshima and Nagasaki. The lack of attention was more manifested in Ukraine. Numerous

works, comments of famous politicians, recollections of figures – participants of nuclear disarmament of Ukraine can not mask the fact that the complex and full vision of a nuclear safety problem in the modern world is absent, and political problems of international safety in the field of nuclear non-proliferation have not been the subject of specialized scientific research to date.

In the historical and political thought of foreign scholars there is the idea that Ukraine is at the clash of civilizations. The complexity of its geopolitical position is that Ukraine stands between two «worlds» – East and West. It is because of its geopolitical location that Ukraine is a kind of «shield» between the two «worlds». Z. Brzezinski believed that Ukraine's independence challenged Russia. Ukraine inherited from the Soviet Union after the collapse of a huge nuclear heritage, which was the third largest in the world after the United States and Russia. After Ukraine's declaration of independence, the issue of nuclear disarmament was on the agenda not only in Ukraine but also in other advanced countries of the world, this issue was of most concern to the United States, Russia, and Britain, which became Ukraine's «guarantors of security» after its abandonment of its nuclear arsenal. The issue of nuclear disarmament lasted for 5 years, many meetings were held, agreements were signed, and other actions which preceded further disarmament were taken.

REFERENCES:

- [1] Без'ядерний статус України: минуле, сучасне, майбутнє. (2018) *Український тиждень*. (21) 28–41.
- [2] Гай–Нижник П. (2016) Будапештський меморандум: передумови і наслідки (не)гарантії національної безпеки України. *Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова*. (114) 366–373.
- [3] Kissinger H. Henry A. *Kissinger articles*. Retrieved from: <https://www.henryakissinger.com/>.
- [4] Memorandum on Security Assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. (1994) *United Nations Treaty Collection* Retrieved from: https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800000280401fbb&clang=_en
- [5] Nuclear power in Ukraine – 40 years of unease (2017) *Nuclear engineering international*. Retrieved from: <https://www.neimagazine.com/features/featurenuclear-power-in-ukraine-40-years-of-unease-5956752/>.
- [6] Oliynyk K. (2019) The Destruction Of Ukraine's Nuclear Arsenal. Retrieved from: <https://www.rferl.org/a/the-destruction-of-ukraines-nuclear-arsenal/29699706.html>.

Iryna Baltaziuk¹

TRANSIT ZONE. EXIT GATE № 2020-2021

ABSTRACT:

The article is designed to analyse the preconditions for maintaining creative independence in the period 2020-2021. The research was conducted during the international art project “#365daysafter”, which aimed to collect stories and voices of artists from four local contexts, analytically study art during the pandemic in Ukraine and around the world. The growing negative impact of social restrictions has prompted the search for ways to break down the walls of isolation and create a virtual “Library of Artist's stories”. The text of the field study on the limitations of social activity during the pandemic contains stories about the experience of artists from different countries on ways to cope with obstacles, effective examples of successful overcoming the crisis. Analysis of examples of finding effective methods and ways not to lose creative activity in the face of local and international constraints on social life and communication.

INTRODUCTION

The period 2020-2021 has become a challenge for most artists, as an endless stay in the waiting area and finding themselves in new conditions of social activity. The transit zone is to some extent a place of imprisonment, the exit from which is clearly limited by a pre-established “choice”. Stiffness of this period has all the characteristics of waiting during the delay. However, it is also a distance interaction, when, finding themselves alone with difficulties, artists began to actively seek a way out of the situation, using the disadvantages as advantages, and the suppression of freedom as a factor in gaining even more independence. In the transit zone of the pandemic, artists created and destroyed borders at every stage of the struggle for their creative freedom.

There are usually many people in the waiting area, but the pandemic pause situation is somewhat different. If you find yourself in an unfamiliar

¹ Postgraduate student of the Department of History and Theory of Art
National Academy of Fine Arts and Architecture, UKRAINE

This work has been republished [without change]. First publication: Baltaziuk, I. (2022). TRANSIT ZONE. EXIT GATE № 2020-2021. *Grail of Science*, (16), 631–643. DOI 10.36074/grail-of-science.17.06.2022.109.

environment, the first thing you will do is try to determine if you are alone or if there is someone near you, which in these circumstances was greatly complicated by the fact that the distance between people has increased significantly. The silence in which creative work plunged was focused on the space in which everyone existed, as if in a cocoon, from which voices were sometimes caught: “hello”, “I’m here”... – only to confirm the existence [1].

Alberto Harres “The Pandemic Archive of Voices”

Random voice messages, in which the desire for socialization is fixed at the level of the individual, become evidence of the perception of the fact that communication has passed into the transmission of messages. We create a message and send it into the space of online broadcasting, releasing like a bubble of air from the vacuum of silence in which we are. The message overcomes the distance between countries, filling another vacuum with voice, sound, and human existence.

The period of limitation of live contacts encouraged to use the available opportunities to transfer it to the virtual dimension, developing information chains between different cultural contexts. The exchange of messages is the basis of communication between people, the virtual side of which in the pandemic gave a new impetus to social networks, which have become the main meeting place, open and closed systems of messages transmission. With still insufficient readiness of virtual activity to completely replace physical one at this stage of development of public relations, one can hardly disagree with the fact that it allowed not to lose touch with society. The pandemic period has given us many “new opportunities” to experience life through the monitors of our gadgets. Despite the fact that cross-cultural interaction in a pandemic has

created bridges between different local contexts, at the same time the long-term avoidance of intimacy and contact with other people over the past two years has left a noticeable imprint on communication.

Transit zone of the art project “#365daysafter”

More than 220 participants of the international art project “#365daysafter”¹ found themselves in a waiting state. As a cross-cultural interaction “#365daysafter” project is characterized by a comparison of four cultures by a common variable, namely the pandemic period 2020-2021. And at the same time as intercultural interaction – involves the interaction between artists of four cultures, which, in turn, makes it possible to form a common framework for counteracting the impact of the pandemic on the cultural sphere and artistic activity [3]. The temporarily created waiting room within the art project is a living structure, which is an example of an effective mechanism for overcoming the crisis. Based on the results of this model of behaviour, we can predict in which direction the struggle for creative independence will develop if the suppression of freedom is repeated in the future.

THE MAIN PART AND RESULTS.

In general, the transit zone is designed to wait, but even the waiting period can be productive. Two successful initiatives can be mentioned as well-directed examples of international art collectives aimed at expanding creative

¹ In a joint study of the pandemic's impact on culture and creativity, the art research project “#365daysafter” brings together Europe and Asia, focusing on the local context of four countries – Ukraine, Croatia, Portugal, and China [2].

independence.

Harmke Datema-Chang (China-Holland) “Laugh at your demons!”, 2020, acrylic painting on thin fabric; “Saca al monstruo, mami, let it go” and “Saca al monstruo, mami, don’t give up” (both are Installations of acrylic painting on thin fabric displaced with neon lights, 2020). Exposition of the art project “#365daysafter”

The first was founded by Chinese artist Harmke Datema-Chang from the Netherlands and concerned intercultural communication. The space and association she offers is aimed at creating joint projects, conducting international online auctions, providing support, etc., during the pandemic lack of art events. The second initiative worth mentioning is KTMN Productions, initiated by Valentino Zvonarek, an artist from Croatia. The main message is in creative collaboration at a distance, because, as the artist says, isolating people, the pandemic did not isolate creative communication (Library of Artist’s Stories¹).

Artist duos also demonstrated productive results, facilitating contact through a virtual communication resource, such as “Telefone Estragado”,

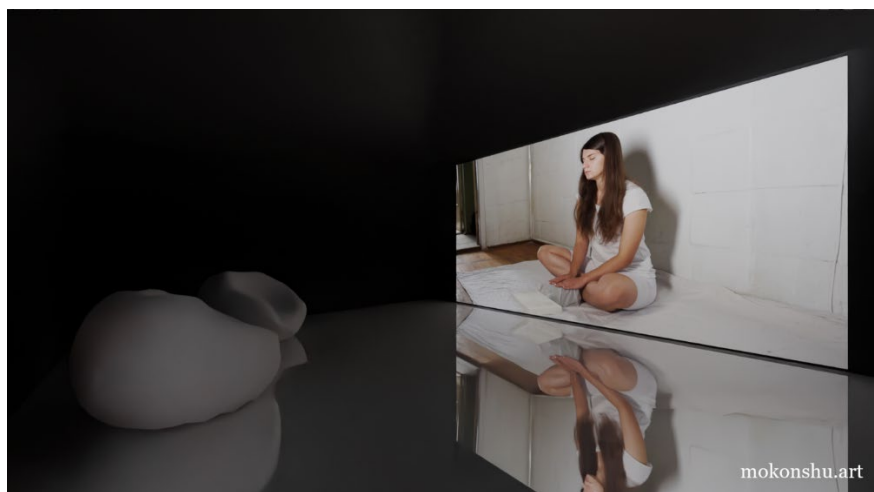
¹ Artists pandemic experiences have been included in the Library of Artist’s Stories, the full text of which can be found at mokonshu.art.

project created by Maria López (Portugal) and Josephine Gerhardt (Germany), and the Instagram bank of references by artists Francisca Patrocínio and Leonor Talefe (both from Portugal). The artificial virtual world becomes a source of social life for artists and a means of preserving the creative independence of international activity. These are example where restrictions encourage the creation of a new model of artistic creativity.

Artists in the international environment interact through a common search for independence, and the pattern of development of stages in this way helps to overcome temporary obstacles in the form of restrictions on social life and subdue them, turning the obstacle into a push. It turned out that the challenges were not as localized as they seemed first, and ways to overcome personal crises were somehow common to many countries. For example, independently and unconsciously artists worked on the theme of the memory of mobility: Oksana Okhapkina and Tetiana Ocheredko from Ukraine, Iwa Kruczkowska-Król (Ukraine-Poland), Dejan Gotić from Croatia, Maša Gavran (Bosnia and Herzegovina-Croatia), Maria López from Portugal with Josephine Gerhardt from Germany, Viktoria Ganhao from Portugal, and others. Thus began the formation of intercultural interaction. The discourse of the struggle to preserve creative independence in one local context reflects the same discourse in another, which has led us to effective methods of sustainable action in the face of the pandemic constraints. Recourse to memories gives artists the opportunity to turn to their adventures, the virtual dimension of which affects the subconscious as well as the real, which, in turn, saved many from burnout. Physical activity has given way to the memory of not only travel but also intimacy (Agata Ber, Nataliya Bagatskaya, Nina Mári, Oksana Okhapkina), love (Olena Shlapak, Zorana Unković), social life (Tetiana Kornieieva, Marianna London).

The issue of creative independence during the pandemic was closely intertwined with many manifestations because both creative and personal freedom are hardly possible without open movement or communication. Contact is extremely important for creative work, so we saw bright examples of building new interaction networks both between artists and the audience. As a result of the approaching of the factor of (non) freedom into public life, there was a large-scale revaluation of values, changing the focus of personal needs towards emotional and physical intimacy, such as touch, hugs, meetings. Thus, the pause of social participation made it possible to see that part of everyday life which a person did not notice or pay attention to during the daily rush. Therefore, the revaluation of values is manifested in relation to the simple but most important things in life, such as nature, of which we are all part, the loved

ones, thanks to whom we exist, and ourselves, who also need care, like any other temporary resource.

Tetiana Kornieieva “love/don’t love”, performance

Usually by the word “freedom” we mean liberation from all or at least many things. At the same time, during the pandemic, the meaning of this expression shifted from the abstract to the real dimension and acquired a bright dominant connotation with branching manifestations: from gaining freedom of movement, choice, communication, and the desire to do what you want. “People have lost what they did not notice before – freedom of contact, movement and expression”, – Viktoria Sukhanova (“Library of Artist’s Stories”). Ukrainian artist Bohdan Svrydov was one of those who felt that the lockdown made people physically separated, and this painful feeling was somewhat healed by virtual joining, but as the artist asks himself, whether gadgets will be able to replace live contacts, and the answer is – unlikely. As a new tool that opens opportunities for joining, the computer is becoming an important factor on the verge of loneliness and sociality in the context of communication 2020-2021.

Under the quarantine restrictions, it was necessary to limit the offline activity without reducing constant interaction with society. In most cases, artists seek social involvement, for creative people, discussion with others remains a necessary source of professional development, the lack of which causes a lack of vitamin elements for a full life. It is in expression that the

formation of personality takes place, the achievement of which is possible both individually, and in a group or team. Gaining artistic growth in the face of restrictions was accompanied by the following steps, including forced productivity (Vedran Šilipetar, Nuno Fareleira, Ena Bajuk), work/residence replacement (Tania Belashchuk, Lucija Krizman, Valentyna Spanchak, Anna Ogulewicz, Hilde Camacho, Viktoria Adkozalova), adaptation to digital media (Nikita Khudiakov, Veronika Cherednychenko, Gaia Radić, Khrystyna Khmil, Dmitriy Zazimko, Peggy Le Poulen, Fu Qiang), online tools for promotion and development (Astian Rey, Katerina Pyatakova, Anna Pichuhina, Anastasia Khudoliy, Harmke Datema-Chang), use of recycled materials (Dmitro Krishovsky, Ivana Bajcer, Laura Sajko, Andrija Večenaj), and much more.

It was no less difficult for artists to maintain career plan in the face of limited international activity. Despite the large number of online collaborations, working remotely is not the same as working in common studio or residency. However, being in a one physical space does not help to successfully work on a joint project, as confirmed by the Instagram project “Telefone Estragado”, created by artists Maria López and Josephine Gerhardt [5]. Despite the total rigidity in which the creators found themselves, they were motivated to create living connections with their environment and harmonious relationships within the system.

Exposition of the art project “#365daysafter”, from left to right: Maria López (Portugal) and Josephine Gerhardt (Germany) “Telefone Estragado”; Helena Valsecchi (Portugal) art project “Synecdoche”, 2020

In search of a common solution in the struggle to preserve communication, Maria López and Josephine Gerhardt applied the concept of “telefone estragado” into their remote work. The idea was based on the popular late nineties game “Telephone”, the essence of which is to convey messages and monitor how it changes from the increase of information transfer points. Converting the transmission of the message into a visual series, the artists observed how the idea is reborn under the influence of distance and time, what was left over from the first speech and how the essence of the original idea changes. During the year, they conveyed a visual message to each other and eventually faced the need to interact with a wide audience. The solution was found on the social network Instagram, where three columns of visual format perfectly matched the artist’s idea. For this case of creative cooperation, the restriction of mobility significantly contributed to a deeper disclosure of the problem of communication and message transmission; it is unlikely that artists would have better developed the project by working side by side in one studio as planned before the pandemic. So, we see an example of how disadvantages become advantages by assisting professional development. And this is not the only one case of creative independence winning position in the period of restrictions caused by the Covid-19 pandemic.

The idea of “telefone estragado” is consonant with many concepts of relations within the system, including reflections on communication according to Niklas Luhmann. Interacting entities mutually recognize the legitimacy and validity of each other’s internal experience: one partner perceives the other’s experience as real, taking it as a basis for own action. In “Love as Passion. The codification of Intimacy” Nikolas Luhman sheds light on the issue of interaction between two people when “a common medium of communication” becomes a means of accepting “excessive individualism and the need for a close world” [6]. Although the idea of transmitting a message at a distance is not new, the result of this study shows that during the pandemic, online art projects have acquired the ability to combine challenges related with time and distance.

Balancing between virtual and physical communication, also worked artists from Portugal – Francisca Patrocínio and Leonor Talefe. Being separated by distance, Francisca in Porto, and Leonor in Leiria, they found a way to create a virtual studio for their own use based on existing social networks. Although the virtual world is also a zone of restriction of freedom to some extent, under the Covid limitations, Instagram has become a universal medium for information exchange, a neutral territory independent of pandemic restrictions. However, if we appeal first to the positive role of social networks during the pandemic, we

can say that Instagram has become a place of ideas sharing between open and closed systems, a conditional artists residency with free and permanent access to it. As a reference bank, the social network allows artists to create their own “account”, storing valuable information “on demand”.

A feature of closed systems on the example of the reference bank developed by Francisca Patrocínio and Leonor Talefe is that they do not have sharing environment with the audience – only within the system. Their goal is the incubation period – to create a new product from simulacra. Taking open information, artists duplicate it in a private environment, where in an individually created atmosphere it acquires new significance, although it becomes a network of simulacra of constant struggle of similar systems. Thus, we can see how the hidden rooms of the online space become a bank of ideas, an effective tool for exchanging information both inside and outside the structure. And open systems, such as “Telefone Estragado”, are designed to expand the network of the dialogue and allow not only to accommodate creative activities, but also to become a place of constant international presentation of its results.

As we can see, the transit zone of the pandemic is characterized not only by a frozen sense of delay, but also by search, because if some doors close, others open. So it was with Lucija Krizman, the pandemic does not ask about your plans, it sets the same framework for all, and the artist was forced to leave her career in England and return to her place of residence in Croatia. Not only Lucija found herself in a similar situation, which required a decision – wait, adapt to the conditions, or adapt the conditions to themselves. This situation concerns the question of choice and one’s own will. If you do not have access to studio, you can work from home, such as Valentyna Spanchak, Bohdan Sokur, Maja Kalogera and Ivan Oštarčević, for whom the apartment became a workshop, or Vladimir Tomić, whose workshop was focused on stack of paper and pencils, always carried with him. If it is not possible to buy art materials, then the material can be anything, from wrapping paper, foam, or cardboard to anything that can be found on the street (Andrija Večenaj, Laura Sajko, Dmitro Krishovsky). And in the case of Lucija Krizman, only after returning home, one of her best artworks was born, for which there was simply no time before. An unexpected stop in artistic process indicates the vulnerability of creativity, but it also strengthens it.

The desire to build a comfort space, in the case of deprivation of the usual conditions of creative activity, is based on an algorithm in which the existence of even a small choice in a situation of it lack creates a sense of privilege. With limited space, artists began to design an individual area of power, even though

for the most of them it was limited to the area of apartment. Anyway, it is a zone of personal space, where you can also find inspiration and new impressions despite isolation. Because in the daily rhythm of social activity a person limits the ability to observe, which eventually leads to the fact that artist stops noticing the amount of visual information that is lost in a hurry.

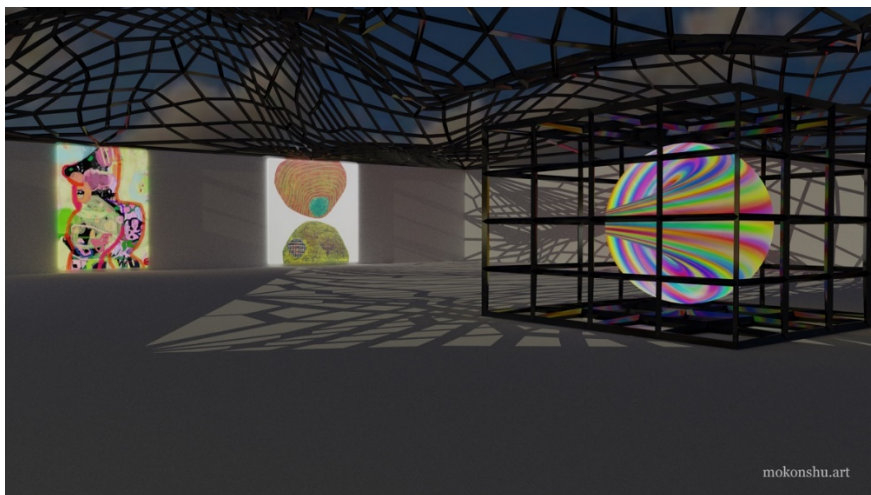

From left to right: Sofiia Korotkevych Installation “Mode “ON”, 2021, mixed technique; Andrija Večenaj (Croatia) series “Preplet 01”, “Kefa 03” i “Kefa 04”, 2020, sculpture, sorghum, and gipsum

The search for a space of freedom has led many artists to nature as a source of inspiration. In both cases, being in the city and being isolated in your own apartment, you can also find a way to get closer to the outside world, such as Vera Mukhina. During the quarantine, the artist saw in the sky outside the window “infinite space of freedom”, from which she drew strength for life and work. The loss of external sources of insight due to restrictions on mobility, communication and touch has led to the fact that the source of inspiration was the “small world” of our rooms. Once frozen in a small world, artists gained the ability to study it and transfer themselves as an insight to objects that filled the basic everyday reality, such as flowers on the windowsill (Anna Mironova), plant sprouts (Viktorii Cherniakhivska), the sky outside the window (Katerina Pyatakova), the yard (Vera Mukhina), an ordinary kitchen sponge, which at some point acquired artistic value (Nora Bolanca), coffee on the stove (Daria Prokhorchuk), own breath (Tatiana Zubchenko), the world of your dog (Tetiana

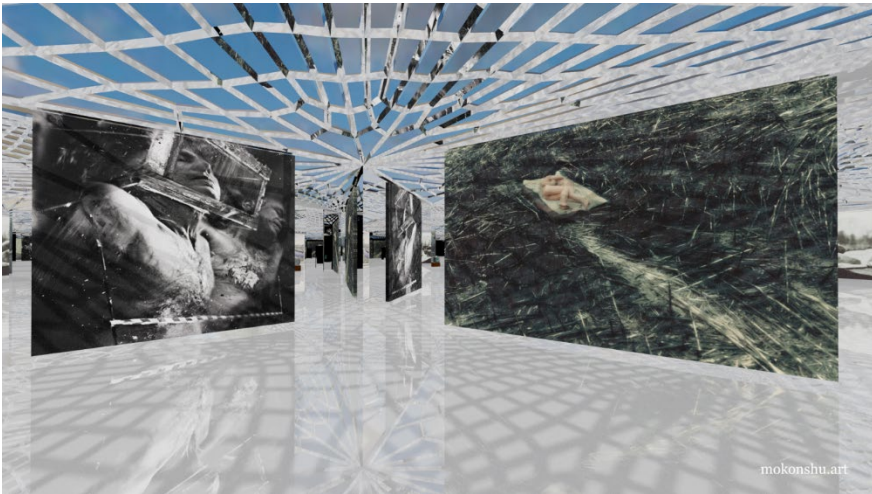
Kornieieva) and more. However, each of these feelings is a vision that was constantly lost day after day, and the pandemic simply gave everyone time and source to see, despite the restrictions on movement.

As the philosopher Paul Henri Holbach points out, man's dependence on a society ruled by norms, principles, and laws as a sphere of necessity cannot make him completely free, although freedom is his primary right. It turns out that people can be unfree only in society, that is, to become truly free, a person must acquire freedom in a society that restricts this right. Everyone can afford to be unchain, it is only necessary to change the circumstances, for example, Tania Belashchuk, who, having moved out of the city, felt unborder as never before. You can also become happy in your studio like Kateryna Kobylianska, get rid of social responsibilities like Manuela Pauk, change the lack of autonomy in office work to disengagement of art studio like Bohdan Svyrydov, and find safe shelter in your workshop like Zorana Unković. But there is another side to benefits of working alone in the studio, and despite many artists claiming that their daily life is like being in a lockdown, as Martinho Dias, an artist living in Portugal, points out, there is a big difference between these concepts. "In fact, I have always been in lockdown at studio. But there was a difference – being in lockdown by your own will is not the same as being in lockdown by obligation" (Library of Artist's Stories).

From left to right: Anastasiya Khudoliy "Transparent essence", 2020, digital;
Peggy Le Poulen "Graphic Elements 5", 2020, acrylic on canvas; Tatiana
Zubchenko "Breath", 2021, video

This raises the question of one's own will, namely the right to choose, because, as the artist notes, the same fact of being in isolation can become a state of both privilege and dependence, it is determined by who is behind the choice. An artist who consciously isolates himself from society in favour of creative work becomes consciously free, but forced isolation, even if creative activity is possible, turns the "art studio" into a zone of imprisonment. Being alone, artists began to ask themselves: how could it be that we found ourselves in such a situation as we allowed it, or maybe somewhere deep inside we wanted such closing? Speaking of the state in general and considering similar variables, we should not forget about the exceptions, because they are the key to the answer. A striking example of such an exception is the story of Ena Bajuk, for whom the closed space of self-isolation became a place of power and a stimulus to creativity, or Zorana Unković, for whom continuous pandemic imprisonment was the impetus for gaining personal independence [4].

From left to right: Stepan Kucheriavyy "Private metaphysics-2", 2021, digital art; Olya Koval "Only lovers left alive", 2020, digital photo

Without ease of movement, communication and life experience, creative independence loses its open character, becoming limited both physically to the space in which the artist is literally closed, and emotionally, in the memories of life experience. The sudden loss of the main manifestations of freedom in everyday life made everyone think about their own scale of values. During the

period of quarantine restrictions, nature was at the top of needs and became an additional element of open breathing in contrast to the isolation of the city. “Becoming canned in our own buildings during the pandemic, we feel the need for fresh air, light, nature as relevant as ever” – Olga Polianska. With a wide range of influences on social communication, restrictions have transformed “emotional loneliness into physical” (Agata Ber), forming conditions for materializing the philosophical expression of life, which is given to create memories that we will enjoy in retirement, and lockdown due to the limited activity, closing us at home, in fact, became its testing.

The pandemic cage isolated people from each other, instead allowing them to become closer to nature, and thanks to its energy, artists began to seek the depth of their vision. Having become creatively “paralyzed” by the pandemic, many of them could not work at all for some time, such as Helena Valsecchi. Is it possible to product the same art when the world has changed so much, the artist asks herself a rhetorical question – what can I give to the world with my art? The depth of artistry was found with the help of nature, its silence, peace, stability, and meditation in which Helena immersed herself. All this contributed to the development of immunity of creative activity to external factors.

Finding the answers to the question, what can my art give to the new world, which has changed, occupied the thoughts of everyone, regardless the level of practice, education, country of residence, age, gender etc. Everyone, including Helena Valsecchi (painting), an experienced Portuguese artist, and young Ukrainian artists Anna Bitaieva (fluid art) and Dmitriy Zazimko (sculpture), looked in the new media for ways to enhance their work to meet the social needs of the post-pandemic world, and everyone found it in their own way. Helena – in a fragmentary study of the puzzles of her work, Anna – in digital illustration, creating a virtual environment, Dmitriy – in AR technologies, which he uses to deliver a secret message to the audience.

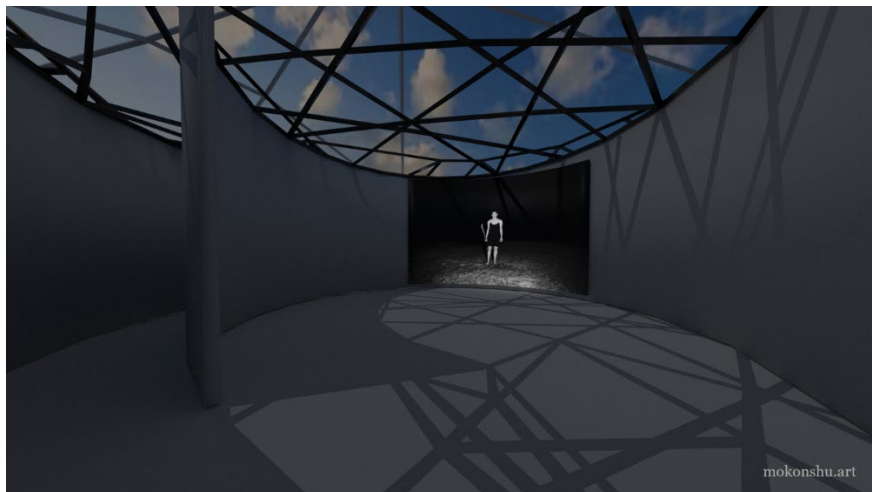
Nature, while remaining a source of inspiration for imaginative individuals, has also proved to be an indispensable medicine in the fight against emotional burnout, psychological overload, and pressure from society. It is possible to become independent only after harmony with oneself is found, which, in turn, is impossible without friendship with environment and the surrounding reality. Along with cooperation with the universe comes a sense of gratitude, man begins to appreciate what he/she/it has, and, taming own demons, forms a resource for the struggle for the self-standing in society. “The surroundings became the deepest source from which I drew”, says Tania Balashchuk. It turns out that nature is the key to reloading and accumulating strength to fight for rights in society, and, as the artist Anastasia Khudoliy says, it is the living world

that gives hope for a better future: “If our bodies are able to develop immunity to disease, then our mind is also able to develop immunity to the situation” (Library of Artist’s Stories).

Society needs constant movement, exploration, and interaction, under which being in a dynamic environment is somehow exhausting. There is still no consensus on whether this was a positive or a negative period, but in any case, it was a period of opportunity. The branching out of the ways of seeking independence in the conditions of quarantine restrictions allowed artists, losing their freedom, not to lose it by means of a temporary but complete exclusion from public relations. From the Library of Artist’s Stories, we see that the state of autonomy outside society cannot be considered a state of absolute power or happiness, in fact, it is an exile who has distanced himself from reality and from the society of which he is a product. Indeed, under such conditions, even a short period when the artist was able to feel release has a positive effect, but at the same time there are increasing difficulties in returning to previous “normal” life and the social environment that was left. Leaving society, which interrupted the usual rhythm of life, can have two manifestations. The first is characterized by internal silent protest, as in the case of Viktoriya Sukhanova, Elena Khomiakova and Ivan Oštarčević, the second – an open protest, as for Vedran Šilipetar, Harmke Datema-Chang, Manuela Pauk, Iwa Kruczkowska-Król and Nicol Načinović. The change from an active social environment to solitude is usually aimed at protecting oneself and loved ones (Clara Maciulis, Dmitro Krishovsky), or as a forced action when low social activity leads to financial losses that make it impossible to live in big cities. However, there are effective examples of complete immersion in loneliness, by creating conditions for the continuous self-isolation and testing the emotional state for strength. Such experiments may be aimed at a creative study, the example of which is the experience of Anna Ogulewicz, a Polish artist living in Portugal, who spent four months alone in absolute isolation from people, with her dog at the edge of the forest.

Mostly, the result of these changes is a positive rapprochement with outdoors because less public activity allows the emotional and cognitive system to relax, giving a feeling not only of physical freedom, but also mental. Staying out of town also had an impact on the development of artistic activities, when creators began to work with raw materials and the theme of environment art. Nature, which helped in the self-healing of the imaginative personality, encouraged artists to work on preserving the environment (Viktoriya Adkozalova, Sofiia Korotkevych, Oleksandr Stamer, Julia Lazumirska, Ariana Herceg, Yevheniia Danylova, Helena Valsecchi).

Anna Ogulewicz (Poland-Portugal) “Vasa Vasorum Venus”, 2021, video performance

The dynamics of life do not allow to take the necessary pause to recover, and in this case, we can talk about lockdown as an expected phenomenon for active members of society, whose daily communication tasks did not give a chance to work to their full potential. A creative person needs time for himself and conversation in solitude to hear thoughts that were muffled by the general noise of a stormy social environment. “And even noise can be a signal”, we find the answer in Umberto Eco. However, the problem of transmitting such a message becomes a problem of giving sense to empty sounds, which means that the noise must be brought to a minimum of order to give it its own “personality”, a “minimum of spectral form”, – Umberto Eco [7]. For noise to become a sign, it is necessary to organize chaotic structures in a certain way, rejecting random elements and highlighting what unites. In our case, such a linking element will be finding the answer to the question of how to become free in a fundamentally unfree society.

CONCLUSIONS.

Everyone chooses their own path in the fight against social restrictions, some become more active, calling it forced productivity, intensively generating art products in closed context, based on experience already gained. There can be many reasons, from a burst of energy due to extended social inaction, inertial movement along the already started route, to the opening of gateways

after a long accumulation of experience and information. On the one hand, forced productivity gave a positive impetus to visionary practice and allowed to increase the mass of the art product due to the already gained experience, contributing to professional independence. On the other hand, forced productivity required more energy and passion, while exhausting it, which negatively affected artistic activity.

The speed with which running to nowhere increased, the pace of life with the constant desire to press the “emergency” button, the daily routine that causes concern – all this gave rise to a secret desire to stop, and we stopped. The most difficult and valuable thing in creative independence, as in any other, is the choice between forced and considered. For instance, to run when you want to walk, to change the way, even if the route is already paved, to stop your own marathon, despite the fact that most of the path has already been overcome, to quit the game, even if you win, the choice between who you are and who you should be. Conscious loss of choice leads to the fact that in the pursuit of the “best” you are constantly in a state of search for freedom.

The transit zone of a pandemic can generally be described as a time of unexpected loneliness while waiting to return or departure. Thus, waiting for the moment when everything will be as before, or using the pause as a push to enter new opportunities – is everyone’s personal path. And every decision should not be judged as right or wrong; maybe we just need to spend some time in the transit zone to understand where we are going.

REFERENCES:

- [1] Harres, A. (2021) *Audio archive “The Pandemic Archive of Voices”*. Retrieved from: <https://github.com/mneunomne/pandemic-audio-piece-foxdot>
- [2] NGO “Art research platform MOKONSHU” (2020). *International art project “#365daysafter”*. Retrieved from: <https://mokonshu.art/en/category/projects-en/365daysafter-en/>
- [3] Baltaziuk, I. (2021) Vectors of development of all-Ukrainian and international art projects in conditions of limited social activity in the period 2020-2021. *Proceedings of the international scientific-practical conference “Global challenges of the future: causes, strategies and consequences in a scientific and speculative perspective”* (p. 7-9). October 21-22, Kyiv. Modern Art Research Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine.
- [4] *Library of Artist’s Stories*. Retrieved from: <https://mokonshu.art/en/art-news-en/today-the-art-organization-mokonshu-opens-a-portal-to-the-virtual-world-of-the-project-365daysafter/>
- [5] López, M & Gerhardt, J. (2020) *Art project “Telefone Estragado”*. Retrieved from: https://www.instagram.com/telefone_estrogado/
- [6] Luhmann, N. (1986) *Love as Passion: The Codification of Intimacy* (Trans. by J. Gains, D.L. Jones). (p. 16-17). London: Polity Press.
- [7] Eco, U. (1989) *The open work* (Trans. by A. Cancogni). (p. 97). Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Толочко Світлана Вікторівна¹

Tolochko S.

ЕКОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА В ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

THE ECOLOGICAL PARADIGM IN THE POLYPARADIGMAL EDUCATIONAL SPACE

АНОТАЦІЯ:

Актуальність екологічної парадигми в поліпарадигмальному освітньому просторі викликана складністю глобальної екосистеми та потребами соціуму у фахівцях зі здатністю креативного вирішення проблем, узгодження економічної діяльності зі стійким середовищем. Мета дослідження полягає у визначенні суперечностей, що зумовлюють упровадження екологічної парадигми в освітній процес, її структуру, підходи та принципи до управління екологічною освітою. У процесі здійснення теоретико-методичного дослідження екологічної парадигми в освітньому процесі було використано методи теоретичного (аналіз і синтез, ідеалізація, абстрагування, аналогія, екстраполяція, узагальнення, системний підхід, систематизація) та емпіричного дослідження (аналіз даних літературних джерел). Методи теоретичного та емпіричного дослідження використовували для осмислення суті поняття «екологічна парадигма», «екологічна компетентність здобувача освіти»; вивчення та узагальнення їхніх характеристик; узагальнення основних тенденцій у підготовці фахівців із вищою освітою.

ВСТУП.

Державна політика у сфері освіти і науки (<https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti>) спрямована на забезпечення розвитку людського капіталу та отримання економічної вигоди через стале зростання й конкурентну економіку, що покликане забезпечити суспільний та індивідуальний добробут, майбутнє процвітання та якість життя. Зважаючи на неспроможність сучасної української освіти й науки відповідати на сучасні

¹ доктор педагогічних наук, доцент, головний науковий співробітник

Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, УКРАЇНА

This work has been republished [without change]. First publication: Толочко, С. (2021). ЕКОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА В ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ. *Грааль Науки*, (7), 233-239. DOI 10.36074/grail-of-science.27.08.2021.043.

запити особистості та суспільства, вимоги економіки, світові тенденції, ініційовано здійснення *системної трансформації сфери для забезпечення нової якості освіти на всіх рівнях: від дошкільної освіти – до вищої освіти та освіти дорослих*.

Завдання означених реформ мають на меті реалізацію *спільної мети*, суть якої в перетворенні української освіти на інноваційне середовище набуття здобувачами освіти ключових компетентностей, пов'язаних із необхідністю реалізації ними успішної життєдіяльності нині й у майбутньому, отримання можливостей і ресурсів науковцями для проведення досліджень задля безпосереднього впливу на соціально-економічний та інноваційний поступ держави в умовах реалізації цілей сталого розвитку України.

Означене вище актуалізує оновлення й розроблення освітніх парадигм. Дослідниками дефініція терміна «парадигма» ототожнюється із сукупністю стійких і загальнозначущих норм, теорій, методів, схем наукової діяльності, котра ґрунтується на єдності витлумачення теорії, організації емпіричних досліджень та інтерпретації наукових досліджень. Роль освіти як соціокультурного інституту з важливими та складними соціальними функціями актуалізує необхідність систематичного аналізу й пошуку нових парадигм, методологій, філософії та практики, щоб подолати критичний розрив між культурою, освітою, з одного боку, та технологіями і соціальними умовами життя, з іншого.

ОСНОВНА ЧАСТИНА.

Наукові дослідження підтверджують необхідність загальновизнаних змін освітньої парадигми та проведення відповідної реформи. Так, у поліпарадигмальному освітньому просторі виокремлено такі парадигми: особистісно-орієнтованого, мережевого, електронного, змішаного, розумного навчання, «відкритої освіти», професійно-орієнтовану, навчання впродовж життя, парадигму «знання та компетентність», провідницьку, гуманістичну, рефлексивну, аксіологічну тощо, виникнення яких пов'язують із проникненням технологій в освітнє (освітньо-наукове, творче, інклюзивне, дистанційне тощо) середовище, потребами ринку праці, неперервною освітою та оновленням компетентностей [1].

Аналіз сучасних освітніх парадигм репрезентований низкою найважливіших: *навчання протягом життя* (life-long learning – LLL-освіти) як результат дослідження нейронауки свідомості щодо майбутнього іміджу людини та необхідності неперервного навчання (продукт неврології

свідомості та особливої культури навчання протягом життя, що забезпечує безперервний розвиток нейронних основи свідомості для повного розвитку в онтогенезі) [9,10]. Актуальність *компетентнісної парадигми* підтверджена потребою формування в майбутніх фахівців нового покоління транверсальних компетентностей через зміни твердих навичок (hard skills), набуття нових – м'яких навичок (soft skills) та інтегрованих підприємницьких – business skills [6]. Значущості набуває *синергетична парадигма* з міждисциплінарним аналізом наукових ідей, моделей і методів навчально-пізнавальної діяльності викладацького та студентського колективів, трансдисциплінарністю, взаємовпливом різноманітних чинників на розвиток особистості здобувача освіти, його самоорганізацію і саморозвиток, зокрема й через формування синергетичної науково-методичної компетентності викладача [4].

Парадигма економізації освіти в контексті інноваційної моделі реформування світової та української освіти завданням визначає підготувати молодь до творчості та співпраці задля внеску в національну конкурентоспроможність та долання глобальних екологічних викликів для сталого майбутнього. Значущості набуває навчання для прийняття, усвідомлення, аналізу невизначеності, ризику, виявлення винахідливості, співпраці та творчості для досягнення різних цілей економічної конкурентоспроможності, з одного боку, та з глобальної соціальної та екологічної стійкості, з іншого [3,7,8]. Удосконалення системи регулювання освіти, підвищення якості українських освітніх послуг, модернізація освітніх програм відповідно до потреб ринку та належне матеріально-технічне забезпечення закладів вищої освіти, з одного боку, зменшить відтік молоді для навчання за межами України, з іншого – дозволить залучати студентів з-за кордону, що може стати додатковим джерелом доходу держави у формі оплати іноземцями освітніх послуг, а також можливістю припливу трудових ресурсів у національну економіку [5].

Парадигма моніторингу якості освіти і педагогічного процесу актуалізує необхідність організації експертного оцінювання результатів наукового пізнання, удосконалення вимог забезпечення якості процедур експертного оцінювання, проведення добору методів індивідуального і колективного оцінювання експертами, розроблення загального алгоритму застосування методів оцінювання, конкретизації алгоритму спеціальних методів колективних експертиз, аналізу процедури оцінювання стратегічних планів і програм згідно з алгоритмом структурованих етапів і за видами [2].

Парадигма сталого розвитку визначає освіту для підприємництва,

економічного розвитку та навколишнього середовища основою стійкості та сталого розвитку держав, провідною ціллю реформ освіти. Педагоги нині стикаються з низкою інших важливих проблем у своїй роботі, таких як виховання в молоді впевненості, відповідальності, толерантності, застосування нових технологій, миру та активної громадянської позиції. Національна економічна конкурентоспроможність пов'язана з інтелектуалом та капіталом, а керується знаннями та інноваціями, передбачає розвиток країн і регіонів з економічним зростанням, матеріальним виробництвом і споживанням, визначається здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь.

Сталий розвиток актуалізує *екологічну парадигму* задля розуміння складності глобальної екосистеми та наочності креативного вирішення проблем, пошуку «наболілих проблем», узгодження економічної діяльності зі стійким середовищем. Серед усеохоплюючих потреб виділяємо такі: усвідомлення взаємозалежності однієї частини екосистеми від іншої; більша обізнаність людства про власну крихкість на цій планеті; значуща роль співпраці: міжнародне співробітництво у вирішенні проблем; розвиток поняття глобального суспільного блага, оскільки екологічної стійкості можна досягти лише шляхом усвідомлення переважання глобальних потреб над певними національними чи індивідуальними.

Злободенність екологічної парадигми зумовлена суперечностями між: існуючою необхідністю соціуму в придатному для життя довкіллі й неналежною готовністю членів суспільства до відповідних дій зі збереження та поліпшення навколишнього середовища; запитом щодо формування готовності та здатності громадян до практичних дій у нестандартних екологічних ситуаціях і недостатньою сформуванню їхньої екологічної компетентності; важкою екологічною ситуацією в Україні через незорієнтованість національної економіки на екологічно безпечне (безвідходне) виробництво, збереження здоров'я населення та безсистемністю і фрагментарністю екологізації освіти в закладах загальної середньої освіти; запитом сучасного ринку праці на екологічно й гуманістично зорієнтованих фахівців та низьким рівнем формування екологічної компетентності здобувачів освіти в закладах професійно-технічної, фахової передвищої, вищої освіти тощо.

Загальновідомо, що екологічна освіта є комплексом конструктів: знань, мислення, світогляду, етики, культури, виховання.

Наукові дослідження щодо реалізації екологічної парадигми

репрезентують два підходи до управління екологічною освітою, а саме: формування екологічного мислення й екологічної свідомості (розвиток шкільної екологічної освіти: виховання відповідального ставлення до природи через вплив на психологію здобувача освіти; екологічного мислення як загального розуміння кореляції безпечного існування та розвитку людства з відновленням екологічної чистоти його середовища існування та гармонійної взаємодії з нею; екологічної свідомості, ототожненої з вищим рівнем психічного відображення природного і штучного середовища, власним внутрішнім світом, рефлексією щодо місця і ролі людини в біологічному, фізичному та хімічному світі, а також саморегуляцією цього відображення), формування екологічного світогляду (універсальної системи поглядів на реальний світ і місце в ньому людини, що є комплексом взаємно залежних складників: сумарної низки екологічних поглядів, знань, принципів, приписів, норм, цінностей, переконань, практичних настанов для усвідомлення особистістю інтегрованості природного й соціального буття, значущості сформованої в людини екологічно орієнтованої життєвої позиції та здатності до активної природоохоронної діяльності) та екологічної культури (процесу й результату сформованості екологічної свідомості людини, репрезентованих органічною інтеграцією знань, уявлень про природу, аксіологічного емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього середовища, з одного боку, і належних умінь, навичок, екологічної компетентності, з іншого, що виявляється у потребі взаємодії, гармонізації взаємозв'язків у діаді «особистість – довкілля» та тріаді «соціум – економіка – навколишнє середовище».

Означене тлумачення поняттєво-категоріального апарату дослідження доцільно доповнити розкриттям дефініції терміна «*екологічна компетентність*» здобувача освіти – майбутнього фахівця, яку ототожнюємо з особистісною характеристикою, репрезентованою сукупністю знань про природне середовище, характер впливу й норми взаємодії людини з навколишнім середовищем; уміннями творчо вирішувати професійні екологічні завдання; досвідом участі у практичних справах зі збереження та покращення стану навколишнього середовища; екологічно значущими особистісними якостями студента (гуманністю, емпатійністю, ощадливістю, відповідальністю за результати своєї екологічної діяльності).

Екологічну компетентність викладачів розуміємо як опанування ним науковим знанням щодо еволюції взаємин людини і природи, основних факторів регресу довкілля, природно-ресурсного запасу екосистем та їхнього соціоекономічного аналізу доцільності, економіки

природокористування сучасних агро-, урбо-, техноекосистем, екологічної етики людини тощо.

Науковцями виділено три складники екологічної компетентності здобувачів освіти: інтелектуальний, рефлексивно-ціннісний, діяльнісний.

Інтелектуальний – це наявний рівень екологічних знань. Доцільним убачаємо здійснення досліджень досвіду природоохоронної роботи через анкетування, інтерв'ювання, бесіди, випуск екологічних газет; опанування знань щодо реальної екологічної обстановки в Україні шляхом проведення екскурсії, перегляд відеофільмів; оволодіння знаннями про охорону рослин і тварин за допомогою екопрогулянок, екопоходів, екостежок, зустрічей з екологами тощо.

Рефлексивно-ціннісний – показник екологічної свідомості та гуманізації особистістю знань. Реалізація можлива за допомогою проведення заходів на екологічну тематику: диспутів, «мозкових штурмів», обговорень, дискусій, конференцій, конкретних вчинків, справ, формування міцних переконань у необхідності й обов'язковості відповідального й бережливого ставлення до природи; можливості розв'язування екологічних проблеми спільними зусиллями на основі знань законів природи).

Діяльнісний – еколого доцільна поведінка, здатність практичного вирішення екологічних завдань певної складності. Здійснюється за рахунок природоохоронної діяльності (догляду за кімнатними рослинами, клумбами біля школи, конкретної трудової діяльності під час екодесантів); екологічної розвідки околиць, прокладання та оформлення екологічних стежок; пропагандистську діяльність (оповіді про природу регіону, бесіди про конкретні види діяльності з охорони природ, пам'ятки, екологічні анкети, інформаційно-пропагандистські листівки, постери, газети, екологічний щоденник); гейміфікації (ігрових форм діяльності: конкурсів, турнірів, аукціонів, науково-фантастичних проєктів з охорони навколишнього середовища, турнірів знавців природи, конкурсів розповідей про рослини, тварини; вікторин, ігор-екскурсій тощо).

Взаємозв'язок глобального, національного та регіонально-краєзнавчого підходів реалізації екологічної парадигми реалізується завдяки принципам екологічної освіти та виховання: співпраці, єдності пізнання, переживання, дії, прогностичності, міждисциплінарності, єдності теорії і практики, неперервності, інтеграції інтелектуального й емоційного сприймання навколишньої дійсності у практичній діяльності з її збереження, догляду за нею і поліпшення її якісного та кількісного складу, взаємозв'язку

глобального, національного і локального рівнів екологічних проблем; цілеспрямованості спілкування з навколишнім середовищем тощо.

Рівень екологічної компетентності здобувачів освіти науковці пропонують визначити за трьома критеріями: когнітивним, ціннісним та діяльнісно-практичним. Когнітивний представлений знаннями принципів організації та функціонування екосистем з визначення якості навколишнього середовища, виробництва та здоров'я людини, особливості екології рідного краю; уміннями правильного аналізу та встановлення причинно-наслідкових зв'язків екологічних проблем, прогнозування екологічних наслідків соціальної та фахової діяльності, оцінювання екологічних відносин у контексті концепції стійкого розвитку країни. Ціннісний критерій ототожнено з почуттям співпереживання та співчуття природі, незалежністю в екологічних твердженнях, переконаністю в необхідності дотримання міри, норм і правил природокористування, бережливим ставленням до довкілля у суспільному житті та фаховій діяльності, стійким інтересом до проблем взаємодії соціуму з природою, розумінням необхідності розв'язання екологічних проблем; необхідністю розуміння екологічних відносин тощо. Діяльнісно-практичний критерій пов'язаний з умінням протистояти екологічному невігластву й вандалізму в суспільному й громадському житті, власній фаховій діяльності, дотримання екологічних норм поведінки та виявлення екологічної ініціативи під час опанування спеціальністю.

Екологічна парадигма в освітньому процесі закладів освіти трансформується у свідомості й повсякденній діяльності людей у *парадигму екологічно-відповідального споживання*, яку ототожнено із системою методологічних і аксіологічних установок, форм, уявлень і цінностей реформування поняття споживання через відображення його зміни під час переходу до концепції сталої економіки та сприйняття й виконання всіма членами ринкового середовища (суб'єктами торговельної діяльності, товаровиробниками і споживачами), що сприяє досягненню візрцевого екологічно-відповідального, ощадливого поняття споживання.

ВИСНОВКИ.

З метою формування парадигми екологічно-відповідального споживання в Україні доцільним є проведення триетапних реформенних дій: посилення загальнодержавного імперативу екологічно-відповідального розвитку торгівлі засобами контролю дотримання державної екологічної політики;

сумлінне виконання наявних нормативно-законодавчих постанов і розпоряджень та розроблення оновлених відповідно до змінних умов розвитку національної економіки; розроблення екологічно-відповідальних стандартів і нормативів розвитку торгівлі для переходу до екологічно-відповідального споживання, сучасної методологічної системи екологічно-відповідального виховання, освіти, формування екологічно-відповідальних звичок у населення та спілкування у екологічно-відповідальному оточенні.

Висновки. Отже, у складних економічних умовах та за неперервного технологічного розвитку неминучими стають модернізація традиційних та впровадження новітніх освітніх парадигм, зокрема екологічної, задля забезпечення належної професійної підготовки майбутніх фахівців, запоруки стійкості та сталого розвитку держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Kanishevska, L., Tolochko, S., Voitovska, O., Pershukova, O., & Shcherbak, I. (2021). Changing the modern educational paradigm on the example of European Union and Ukraine. *Laplage em Revista*, 7(1), 293–303.
- [2] Ridey, N. M., & Tolochko, S. (2017). Methodology of expert assessment of the results of cognition, programs and development plans. In A. Bereza, T. Parczewska, & B. Bednarczuk (Eds.), *Development and modernization of pedagogical and psychological sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine*, 3, 170–189. Lublin, Poland: Izdevniecība «Baltija Publishing».
- [3] Tolochko, S. (2016). Economic competitiveness and modern pedagogics definitions correlation. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2(1), 101–107.
- [4] Tolochko, S. (2019). Professional-synergetic scientific-methodic competency of teachers in the postgraduate pedagogical education system. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 4(31), 23–27.
- [5] Tolochko, S. (2020). Reforming of ukrainian educational system in the context of transborder integration into the world academic space. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 2(35), 8–13.
- [6] Tolochko, S., Bordiug, N., & Knysh, I. (2020). Transversal competencies of innovative entrepreneurship professionals in lifelong education. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6(3), 156–165.
- [7] Tolochko, S., & Lymar, V. (2016). Innovation aspects of the postindustrial society. *Trendy ve vzdělávání*, 9, 1, 253–258.
- [8] Tolochko S., Lymar V., & Ridei N. (2016). Possibilities of utilization of the virtual environments in education. *Edukacja – Technika – Informatyka*, 2(16), 258–263.
- [9] Voitovska, O., Tolochko, S., & Bordyug, N. (2018). Lifelong Learning in Modern Strategies of Sustainable Development. *Studia warmińskie*, 55, 343–353.
- [10] Voitovska, O., & Tolochko, S. (2019) Lifelong Learning as the Future Human Need. *Філософія і космологія*, 22, 144–151.

Савош Галина Петрівна¹ , Омелич Олександра Юріївна²

Savosh G.,

Omelych O.

НЕОБХІДНІСТЬ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВИКЛИКУ СУЧАСНОСТІ

THE NEED TO DEVELOP A CULTURE OF DIGITALIZATION IN THE FACE OF THE CHALLENGE OF OUR TIME

АНОТАЦІЯ:

Стаття присвячена питанню становлення особистості в сучасному суспільстві цифровізації. 21 століття - століття діджиталізації - дає нові умови переоцінки цінностей. Гуманізація освіти, а особливо вищої освіти, відіграє значну роль у вирішенні питання "Становлення особистості в «розумному» суспільстві", де ключовим інструментом є саме гуманізація вищої освіти. Суть якої, в умовах самознищення історично - сформованих соціальних форм людини на засадах демократизації та моралі, і дає нам формування нової сучасної особистості.

ВСТУП.

В умовах сучасної глобалізації відбувається значна переоцінка цінностей. В той час, коли людство у технічному розвитку прямує уперед семимильними кроками, активно формується, смарт-суспільство з його високотехнологічними характеристиками, усе більше зростає розрив між розвитком зовнішнім відносно людини, тобто науково-технічним прогресом, та внутрішнім, моральним, розвитком людини [1].

На сучасному етапі розвитку світового економічного та соціального стану велика увага приділяється цифровізації. Розвиток нових інформаційно-комунікаційних технологій спричинив системні зміни в усіх сферах суспільного життя. Звісно, освіту, як одну з найважливіших складових

¹ канд. соц. наук, доцент, доцент кафедри філософії

«ДВНЗ» Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, УКРАЇНА

² здобувач вищої освіти економічного факультету

«ДВНЗ» Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, УКРАЇНА

This work has been republished [without change]. First publication: Савош, Г., & Омелич, О. (2022). НЕОБХІДНІСТЬ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВИКЛИКУ СУЧАСНОСТІ. *Грааль Науки*, (11), 286-289. DOI 10.36074/grail-of-science.24.12.2021.046.

людської діяльності, процес діджиталізації також торкнувся. За останні роки в Україні проблема виховання молоді привертає все більше уваги. Адже вирішення даної проблеми має забезпечити високий розвиток особистості незалежно від того, в якій галузі їй доведеться працювати [1]. Одним з основних проявів соціальної віртуалізації є тенденція цифрової освіти. Як нова тенденція світового суспільного розвитку, що приходить на зміну інформатизації та комп'ютеризації, вона базується на цифровому поданні інформації, що призводить до підвищення економічної ефективності та якості життя окремої країни та масштабів світового економічного й соціального життя.

Процеси цифровізації досліджували такі зарубіжні вчені, як І. Сетьяван, О. Раузер, Ф. Котлер, Є. Ромат. Серед вітчизняних науковців слід відмітити Згуровського М.З, Якименко Ю.І, Тимофєєва В.І [2], Савицького А.Й [3], Мешко Н. П [4], Соколову Г. Б [5].

Аналізуючи думки вчених, можна дійти висновку, що вітчизняна освіта наразі переживає певну кризу ефективності, адже майже не відповідає вимогам сучасності.

ОСНОВНА ЧАСТИНА.

Стоячі на порозі етапу різких інноваційних змін, ми маємо усвідомлювати, що ЗВО необхідно реформувати стратегії освітньої діяльності, орієнтуючись на нові напрямки в освіті.

На нашу думку існує чотири основні напрямки діджиталізації: орієнтація освіти на запити ринку та суспільства; інтернаціоналізація вищої освіти; персоналізація навчання; гейміфікація освітнього процесу та навчальних платформ.

Про місце України на світовій арені з впровадження цифрових технологій дає уявлення Світовий рейтинг цифрової конкурентоспроможності (World Digital Competitiveness ranking), який щорічно складає швейцарський Міжнародний інститут управління та розвитку в Лозанні. За даними на 2021 рік Україна посіла 54 місце піднявшись на чотири сходинки [6].

Проте, вважати діджиталізацію тенденцією ефективного світового розвитку можна лише за умови її відповідності головній вимозі – охоплюваність усіма сферами: соціальною, наукою, бізнесом, освітою, а результати цієї співпраці будуть доступні навіть пересічним громадянам. Тільки за умови виконання цієї вимоги можна казати про включення країни

в процеси цифровізації.

На нашу думку, найближчі три десятики років триватиме стрімкий розвиток та впровадження діджиталізації, цей процес матиме найбільший вплив на освіту. Наразі експерти вважають інформаційний розвиток освіти провідною сферою для фінансування та велику частину бюджету спрямовують саме на діджиталізацію. Проте цей процес має певну кількість негативних наслідків. Серед головних мінусів можна виділити:

- Модернізацію здебільшого проводять лише у великих містах (Харків, Київ, Львів, тощо). Як наслідок, освіта в областях застаріває;
- Гроші йдуть на закупівлю більш сучасних пристроїв, але майже не вкладають коштів у створення курсів, що навчили б викладачів користуватися цими приладами.

Найголовнішими плюсами діджиталізації є:

- Забезпечення безперервного навчального процесу;
- можливість створення збірань з великою кількістю учасників та закритих кімнат для спілкування;
- покращення зворотного зв'язку між учасниками навчального процесу;
- спрощення роботи з паперовим кругообігом;
- можливість проходження курсів та прослуховування лекцій від закордонних закладів освіти.

В умовах переходу України на інноваційну економічну стратегію головним напрямом має стати розвиток освіти. Адже на новий рівень розвитку суспільства можливий лише за умови формування абсолютно нової конкурентоспроможної особистості.

Не зважаючи на статистику системи освіти, впровадження новітніх цифрових технологій дає можливість модернізації освітніх програм, а також впровадження набутого досвіду в інші сфери.

Завдяки використанню сучасних інформаційних технологій навчальні заклади мають можливість готувати покоління, повністю пристосовані до життя в інформаційному суспільстві, особливо це важливе для економічно-фінансових дисциплін.

Все більше популярність набирає дистанційна освіта, Українська влада розглядає можливість становлення онлайн – освіти офіційною частиною навчання у ВНЗ. Завдяки таким змінам лекції стануть більш корисними, адже викладачі матимуть можливість залучати учасників з усього світу та користуватися навчальними матеріалами з провідних вишів та багатьма

цікавими платформами, створення яких зумовило явище гейміфікації.

Важливою перевагою діджиталізації є можливість персоналізації. Завдяки впровадженню сучасного обладнання та нових платформ для навчання учні разом з викладачами мають змогу підлаштовувати навчальний процес під свої індивідуальні потреби. Навчальні заклади матимуть можливість впроваджувати ті технології, що забезпечують найкраще засвоєння та сприйняття у студентів. І ключовий інструмент в цьому процесі – гуманізація. Суть гуманізації вищої освіти в умовах саморуйнування історично усталених соціальних форм життєдіяльності людей пов'язується з формуванням особистості на засадах демократизації і моралі. При цьому роль педагога навчального закладу полягає в тому, щоб створити умови для включення студента в активну розумову діяльність, здатність відбирати кращі моральні надбання минулого і сучасного, оволодівати новітніми технологіями роботи з учнями з метою їх морального становлення [1].

Варто розуміти, що використання інформаційних технологій може посприяти міжнародному співробітництву, що в свою чергу здатне підвищити рейтинг закладу та його репутацію. Успішне впровадження нових надійних онлайн - платформ та інноваційних рішень з боку технічних та організаційних моментів підвищить популярність самого закладу та також зросте затребуваність серед роботодавців щодо кадрів саме цього навчального закладу.

ВИСНОВКИ.

Підсумовуючи, варто зазначити, що цифровізація інфраструктури ЗВО та впровадження нових інформаційних технологій є лише поштовхом до подальшого сталого розвитку освітнього процесу. Але, задля збереження та покращення якості освіти, вищі навчальні заклади, окрім покращення навчальних платформ та введення новітніх технологій, мають дбати і про поліпшення та прискорення існуючої інфраструктури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Савош, Г. П. (2019). Проблеми виховання у smart-суспільстві. *XVII міжнародна науково-практична конференція «Smart-освіта в smartсуспільстві: можливі шляхи адаптації»*. 14 лютого, 2019, Харків, Україна.
- [2] Згуровський, М. З., Якименко, Ю. І., Тимофеев, В. І. (2002). Інформаційні мережеві

технології в науці і освіті. *Систем. дослідж. та інформ. технології*, (3), 43-56.

- [3] Савицький, А. Й. (2013). Інформаційно-аналітична система Електронний кампус НТУУ «КПІ». *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Інформатизація вищого навчального закладу*, (775), 14-19.
- [4] Соколова, Г. Б. (2018). Деякі аспекти розвитку цифрової економіки в Україні. *Економічний вісник Донбасу*, (51), 92–96.
- [5] Мешко, Н. П., Сазонець, О. М., Джусов, О. А. (2012). Стратегії високотехнологічного розвитку в умовах глобалізації: національний та корпоративний аспекти: монографія. *Донецьк: Юго-Восток*, 470.
- [6] *World Digital Competitiveness ranking*. (2021). Вилучено з <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-digital-competitiveness/>

Гуцало Людмила Вікторівна¹

Hutsalo L.

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЄС В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

EU REGIONAL POLICY IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC

АНОТАЦІЯ:

У статті проаналізовано дії національних урядів країн-членів ЄС на початку пандемії COVID-19 та ефективність взаємодії європейських інституцій задля подолання коронавірусної кризи. Звертається увага на політичну спроможність Європейського Союзу діяти спільно у питаннях вироблення спільної антикризової політики.

ВСТУП.

На початку 2020 р. практично всі регіони Європейського Союзу зіткнулися з пандемією COVID-19. Швидке поширення захворюваності стало глобальним викликом, що потребував негайного пошуку заходів ефективної протидії. І це не дивно, оскільки коронакриза змусила всіх жити інакше. Вона змінила звички, зумовила закриття підприємств, посилила рівень безробіття тощо. Наслідки пандемії відчули на собі у більшій чи меншій мірі всі держави.

Після тривалих карантинних обмежень почалося покрокове повернення до звичайного життя: поступово відкривалися кордони країн, перезапускалися виробничі сектори та сфери послуг. Проте досі існує загроза чергового карантину внаслідок локальних спалахів COVID-19 у низці держав та потенційної глобальної хвилі захворюваності.

Мета нашої статті – дослідження внутрішньополітичних аспектів реагування на пандемічну кризу окремих держав-членів та інституцій Європейського Союзу.

Піки захворюваності населення на коронавірусну інфекцію припали на березень-квітень та вересень-грудень 2020 р.

¹ кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

ОСНОВНА ЧАСТИНА.

Коли Європа була оголошена епіцентром пандемії перед країн-членами Євросоюзу постало питання: розраховувати лише на свої сили чи на координацію дій, допомогу інститутів ЄС. Боротись національні уряди починають окремо, без узгоджень з партнерами-союзниками. Звичайно, за місяць Єврокомісії швидко організувати роботу для спільного реагування було досить важко, потрібен був час для вироблення спільних дій.

На думку Артеменка Р., «вже 13 березня (2020 р. – Авт.) інституції ЄС змогли представити ряд ініціатив щодо протидії пандемії. Одним з цих заходів стало збереження працюючого спільного ринку... Також Єврокомісія ініціювала централізоване держзамовлення для промисловості, потрібне для забезпечення населення засобами дезінфекції та гігієни. Було прийнято рішення про створення загальноєвропейського запасу медичних матеріалів для передачі їх туди, де вони найбільш необхідні. Основні витрати на ці матеріали взяла на себе Єврокомісія (до 90%). Країнам було дозволено змінювати межі дефіциту бюджету для швидкого реагування на виклики. Євроінституції (Європарламент, Єврокомісія, Європейська Рада) терміново затвердили законодавство, яке дозволяє країнам-членам надавати допомогу цілим секторам економіки. За пропозицією ЄК Європада виділила 37 млрд євро для національних урядів за рахунок перерозподілу структурних фондів та фондів розвитку» [1].

Зазначимо, що інтенсивність пандемії різнилась залежно від країни-члена Євросоюзу. Вона розпочалася в Італії, згодом поширилася на Францію й інші країни.

Уже в лютому 2020 р. Італія вийшла на друге місце в світі за кількістю заражень (на першому місці залишався Китай). Згодом ситуація погіршилась настільки, що італійські лікарні опинились у критичному стані через брак медичного персоналу й апаратів штучної вентиляції легень.

Аби стримати поширення інфекції, владою було продовжено карантин і запроваджено рішучі заходи для запобігання поширенню інфекції: загальні обмеження на поїздки, заборона публічних заходів, закриття шкіл і публічних місць, призупинення релігійних заходів, включаючи похорони та весілля.

Урядом Іспанії на антикризову програму було виділено з бюджету 25 млрд євро (1,4% ВВП) [2].

У рамках плану відновлення економіки Євросоюзу, із 750 млрд євро Італії було виділено 209 млрд, і в Брюсселі непокоїлися, щоб ці кошти насправді були витрачені на структурні реформи [3]. Тому прихід до влади у

Римі колишнього європейського чиновника Маріо Драгі був вельми позитивно сприйнятий євроструктурами. Прем'єр-міністр країни, підтверджуючи важливість солідарності з ЄС, планує за союзницькі гроші реформувати італійську бюрократію, повільну систему правосуддя, зосередити увагу на освіті тощо. Коронакриза сильно вдарила по молоді та жінках країни. У 2020 р. вони втратили близько 450 тис. робочих місць. До речі, в Італії один з найсерйозніших гендерних розривів в оплаті праці в Європі.

Станом на осінь 2021 р. італійська економіка зростає найшвидше у Європі, машинобудування виробляє майже вдвічі більше продукції, ніж минулому році, майже кожна друга компанія в країні збільшує свої інвестиції.

Франція увійшла у число країн, що найбільше постраждали від глобальної пандемії як з точки зору здоров'я населення, так і за глибиною впливу коронакризи на економіку. На фоні середнього по зоні євро падіння економіки у 2020 р. (-6,6%) ВВП Франції знизився на 8,2%. У найбільших економіках Євросоюзу ситуація була гіршою тільки в Італії (-8,9%) та Іспанії (-11%).

Основу французької економіки складає сфера послуг (понад 70%). Загалом на підтримку економіки під час пандемії, з урахуванням пакету допомоги від ЄС у 2020 р., Франція виділила 460 млрд євро. За даними Bloomberg уряд країни направив 100 млрд євро на заходи стимулювання економіки, з них: понад 20 млрд євро – на підтримку місцевих виробників продовольства, на програми по скороченню викидів парникових газів і на інвестиції в енергозберігаючі технології; 38 млрд – на виплати безробітним та компенсацію по зарплатах компаніям, що постраждали від коронакризи; 40 млрд – на промисловість; 2 млрд – на сферу культури [4].

Пандемія COVID-19 підняла рівень бідності в Іспанії до найвищого позначки з часів Великої іспанської депресії 2008-2014 рр., коли країна потерпала від іпотечної кризи (зростання кількості безробітних, які не мали змоги сплачувати іпотечні кредити тощо) та посилення сепаратистських настроїв у Каталонії. Згідно опитувань Національного статистичного інституту (INE), у 2020 р. бідність або серйозні матеріальні витрати торкнулися 7% населення королівства (приблизно 3,3 млн осіб) [5].

Близько мільйона іспанців втратили роботу в період з квітня по червень 2020 р. Усі вони, переважно молодь, працювали в ресторанному, готельному, туристичному та інших офлайн-секторах послуг, які прямо пов'язані з туристичною галуззю і просто не витримали карантинних

обмежень [6]. А туристичний сектор – двигун розвитку економіки країни. Відмітимо, що у 2018 р. Іспанія посідала друге місце в списку найчастіше відвідуваних країн, кількість міжнародних відвідувачів склала майже 83 млн осіб, а в 2020 р. вартість товарів та послуг, пропонованих туристичним сектором Іспанії, впала майже на 70% через пандемію коронавірусу [7].

Упродовж року в державі послаблювали чи посилювали карантинні обмеження залежно від ситуації. Це викликало обурення як у громадян, так і в політиків, зокрема, коли уряд Педро Санчеса заборонив дітям виходити з дому навіть з батьками у продуктовий магазин, але водночас дозволив вигулювати собак. Практично у всіх інших європейських державах дітям дозволялося хоч на якийсь час виходити на свіже повітря.

За даними Федерального управління статистики Німеччини на тлі пандемії у 2020 р. економіка країни зазнала найбільшого падіння з часів світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. ВВП у першому кварталі 2020 р. знизився на 2,2%, у порівнянні з попереднім кварталом, а в другому кварталі економіка країни впала на 9,7 % [8]. Обсяг німецького експорту за квітень 2020 р. зменшився на 31, 1%, імпорту – на 21,6% у порівнянні з квітнем 2019 р. Щодо імпорту, то він у ФРН востаннє так різко падав під час фінансової кризи у липні 2009 р. (-23,6%) [9].

Але відмітимо витривалість німецької економіки, ефективність кризового менеджменту уряду ФРН та його очільниці Ангели Меркель. Серед заходів боротьби з економічними наслідками пандемії виокремлюються загальнонаціональна програма підтримки самозайнятих, митців та малих підприємців обсягом 50 млрд євро; гарантована допомога держави до 75% місячного обороту підприємствам із менш, ніж 50 співробітниками та самозайнятими особами.

Варто зазначити, що німецька система охорони здоров'я увійшла в епідемію в значно кращих умовах, ніж італійська, яка у попередні роки зазнала суттєвих скорочень фінансування. Так, у ФРН було забезпечено 34 реанімаційні ліжка на 100 тис осіб, а в Італії – 11.

Європейський Союз як спільнота країн дозволяє спільними зусиллями долати новітні проблеми, і пандемія COVID-19 є тому наочним підтвердженням. У квітні 2020 р. Президентка Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн зазначила, що загалом союзникам доведеться витратити на посткоронавірусне врегулювання 3 трлн євро (3,3 трлн доларів) [10]. Згодом на саміті в Брюсселі лідери країн Євросоюзу прийняли новий пакет «Наступні покоління ЄС» (Next Generation EU) обсягом 750 млрд євро на період до 2027 р. для допомоги країнам-членам у боротьбі із пандемією.

Зокрема, 390 млрд євро – на безоплатну підтримку, допомогу з поверненням через фінансові інструменти, через державні гарантії або подібні фінансові програми, 360 млрд – для надання кредитів країнам-членам ЄС [11].

Серед інструментарію регіональної політики ЄС в умовах пандемії Ліщинський І. виділяє наступні механізми: «фінансова підтримка (субсидії малому і середньому бізнесу, позики під урядове забезпечення, кредитні лінії); фінансова підтримка; рентна підтримка; інформаційні та консультаційні послуги; онлайн платформи співпраці, серед яких: промоція «купуй місцеве»; організація консультацій із питань охорони здоров'я; створення пулів робочої сили; забезпечення підтримки в різних сферах» [12].

ВИСНОВКИ.

Підсумовуючи, зазначимо, що на початковому етапі боротьби з COVID-19 національні уряди країн-членів Євросоюзу ставили на перший план інтереси своїх громадян, приймали жорсткі заходи для уповільнення поширення захворюваності, хоча реакція окремих урядів була нескорегованою. Принципи європейської солідарності відходили на другий план. Через недостатню координацію дій країн-членів спільноти на початку пандемії мали місце безсистемні засоби національного реагування на проблему, які, в свою чергу, посприяли поширенню євроскептичних настроїв, зокрема в Італії, Франції.

Криза стала одним із найсерйозніших викликів для єдності Європейського Союзу. Але Брюсселем було скореговано подальші дії у боротьбі з коронакризою на території ЄС.

Сучасна регіональна політика Європейського Союзу стає важливою складовою інших напрямів регулювання, які реалізуються на сьогодні і стосується сфери зайнятості, освіти, екологічних питань тощо. Звичайно, відновлення економіки країн-членів ЄС значною мірою буде залежати від тривалості та масштабів пандемії у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Артеменко, Р. О. (2020) Пандемія COVID-19 як виклик єдності та стабільності Європейського Союзу: пошук шляхів подолання кризи. *Політичне життя*, (4), 79-86. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2020.4.11>
- [2] Емерсон, М. (2020). Вірус як виклик єдності: якою буде антикризова стратегія ЄС. *Європейська правда*. Вилучено з: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/04/9/7108539/>
- [3] Recovery fund: cos'è e cosa prevede il piano nazionale di ripresa e resilienza (PNRR). Digitalizzazione della PA, rivoluzione verde ed infrastrutture per una mobilità sostenibile sono i punti cardine del

- Recovery Plan italiano (2021). *Studio Cavaggoni*. Вилучено з: <https://studiocavaggoni.it/recovery-fund-cose-e-cosa-prevede-il-piano-nazionale-di-ripresa-e-resilienza-pnrr/>
- [4] Nussbaum, A. & Horobin, W. (2020). France Gives Hints on Stimulus Plan to Be Unveiled Next Week. *Bloomberg*. Вилучено з: <https://www.bloombergquint.com/politics/france-gives-hints-about-stimulus-plan-to-be-unveiled-next-week>
- [5] Maqueda, A. (2021). Coronavirus pandemic pushed poverty in Spain to highest levels since the Great Recession. *El País*. Вилучено з: <https://english.elpais.com/economy-and-business/2021-07-16/coronavirus-pandemic-pushed-poverty-in-spain-to-highest-levels-since-the-great-recession.html>
- [6] Pollet, M. (2020). Coronavirus crisis: A million people lose their jobs in Spain in just three months. *Euronews*. Вилучено з: <https://www.euronews.com/2020/07/29/coronavirus-crisis-a-million-people-lose-their-jobs-in-spain-in-jus>
- [7] López, A. M. Tourism contribution to Spanish GDP 2006-2020 (2021). *Statista*. Вилучено з: <https://www.statista.com/statistics/640440/travel-tourism-total-gdp-contribution-spain/>]
- [8] Bruttoinlandsprodukt im 1. Quartal 2020 um 2,2 % niedriger als im Vorquartal (2020). *Statistisches Bundesam.* Вилучено з: https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressekonferenzen/2020/wirtschaft_corona/pm-bip.html
- [9] Exporte im April 2020: -31,1 % zum April 2019. (2020). *Statistisches Bundesam.* Вилучено з: https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2020/06/PD20_206_51.html
- [10] EU presents coronavirus exit strategy (2020). *Anadolu Agency*. Вилучено з: <https://www.aa.com.tr/en/europe/eu-presents-coronavirus-exit-strategy/1805839>
- [11] Рада ЄС ухвалила бюджет до 2027 року і пакет відновлення після коронакризи (2020). *Укрінформ*. Вилучено з: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3154282-rada-es-uhvalila-budzet-do-2027-roku-i-paket-vidnovlenna-pisla-koronakrizi.html>
- [12] Ліщинський, І. Європейська регіональна політика в умовах COVID-19. *Виклики європейської регіональної політики в умовах пандемії COVID-19*: збірник матеріалів міжнародного наукового круглого столу (с. 11-15). 11 грудня, 2020, Тернопіль, Україна: ЗУНУ.

SCIENTIFIC EDITION

COLLECTIVE SCIENTIFIC MONOGRAPH
**SOCIETY AND UNIVERSUM SCIENCES:
DYNAMICS AND DEVELOPMENT**

EDITION 1

English, Ukrainian and German

Signed for publication: 29.11.2021 (online) & 31.08.2022 (print)

Format 60×84/16. Offset Paper. Digital printing.

The headset is Franklin Gothic Book.

Conventionally printed sheets 5,81.

Circulation: 150 copies.

Printed from the finished original layout.

Publisher (ISBN) :

TX 75001, United States, Texas, Dallas

Primedia E-launch LLC

E-mail: info@primediaelaunch.com

URL: www.primediaelaunch.com

Compilers; publisher of printed copies:

21037, Ukraine, Vinnytsia, Zodchykh str. 18/81

NGO European Scientific Platform

Tel.: +38 098 1948380; +38 098 1956755

E-mail: info@ukrlogos.in.ua

URL: www.ukrlogos.in.ua

Certificate of the subject of the publishing business: ДК № 7172 of 21.10.2020.